

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ELEKTRONİK TİCARET VE VERGİLENDİRİLMESİ

104738

MURAT ÇAK

2501980470

**TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**


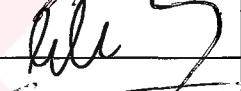



TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SALİH TURHAN

İSTANBUL 2001

TEZ ONAYI

MALİYE Anabilim Dalında **2501980470** numaralı **MURAT ÇAK'IN** hazırladığı “**ELEKTRONİK TİCARET VE VERGİLENDİRİLMESİ**” konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10.Maddesi uyarınca **23.07.2001 PAZARTESİ** günü saat **14.00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin'ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

| JÜRİ ÜYESİ | KANAATI(*) | İMZA |
|--------------------------|------------|---|
| PROF.DR.SALİH TURHAN | Kabul |  |
| PROF.DR ESFENDER KORKMAZ | Kabul |  |
| PROF.DR. YENAL ÖNCEL | Kabul |  |
| DOÇ.DR TURAN YAY | Kabul |  |
| DOÇ.DR. S.ATEŞ OKTAR | Kabul |  |

ÖZET

Elektronik ticaret 21. yüzyılın en önemli ekonomik gelişmelerinden biridir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte elektronik ticaret; özellikle gelişmekte olan ülkelere yaşam kalitesine yükseltme, ekonomik refahı artırma ve büyümeyi teşvik etme gibi fırsatlar sunmaktadır. Gelir idareleri bu yeni süreç içerisinde çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Hükümetler, elektronik ticaretin küreselleşen piyasa yapısı içerisinde elverişli bir konuma ulaşabilmesi ve vatandaşların beklentilerine uygun, düzenli gelir sağlayan, adaletli bir vergi sistemine kavuşabilmek için uygun mali ortamı sağlamalıdır. Bunun başarılabilmesi için kabul gören genel vergileme prensipleri olan tarafsızlık, etkinlik, açıklık, sadelik, adalet ve esnekliğin elektronik ticaretin vergilendirilmesine de uygulanması gerekmektedir.

ABSTRACT

Electronic commerce has the potential to be one of the great economic developments of the 21 st Century. Electronic commerce and the information and communication technologies which underlie this new way of doing business will provide opportunities to improve the global quality of life and economic well being and have the potential to spur growth and employment in industrialised, emerging and developing countries. Revenue authorities have a role to play in ensuring that this potential is realised. Governments must provide a fiscal climate within which electronic commerce can achieve its proper place in the global marketplace, weighted against the obligation to operate a fair and predictable taxation system that provides the revenue required to meet the legitimate expectations of citizens for publicly provided services. To achieve this, accepted general tax principles of neutrality, efficiency, certainty, simplicity, effectiveness, fairness, and flexibility should apply to electronic commerce.

ÖNSÖZ

Özellikle son on yıl içerisinde bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişim, bu teknolojilerin getirdiği kolaylıkların günlük hayatımızda da kullanılmasını olanaklı hale getirmiştir. Söz konusu teknolojilerin çok kısa sayılabilecek bir süre içerisinde günlük hayatımızın bir parçası haline gelmesi ve giderek daha yaygın bir biçimde kullanılması, her alanda bu yeniliklerin kullanılmasıyla ulaşılabilecek sonuçlara ilişkin belirli kuralların oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu kuralların belirlenmesi amacıyla bütün ülkelerin ya da ülke organizasyonlarının hukuk, vergileme, teknik standartizasyon v.b. alanlarda işbirliği içerisinde olması gerekmektedir.

İnternet ve onun gelişiminin bir sonucu olan elektronik ticaret konuları, yabancı ülkelerde özellikle son beş yıl içerisinde sosyal bilimcilerin dikkatini çekmektedir. Türkiye’de ise 1997 yılından günümüze kadar konuya ilişkin az sayıda yazılmış makale bulabilmek mümkün olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB)’nde elektronik ticaret konusu, başta vergileme olmak üzere birçok açıdan ele alınmasına ve geleceğin konusu olarak düşünülmesine rağmen, Türkiye’de akademik anlamda doyurucu bir kaynağa rastlanılmaması önemli bir eksiklik olarak düşünülmektedir.

Elektronik ticaret ve vergilendirilmesi ile ilgili olarak, Türkiye’de kitap ya da tez çalışması gibi temel bir eserin bulunmaması ve konunun sürekli yeni gelişmelerin takip edilmesini gerekli kılması, konuyla ilgilenmek isteyen akademisyenleri teşvik edici bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin küreselleşme kavramına ivme kazandırdığı çağımızda, iktisat ya da onun bir alt kolu olan maliye biliminin, diğer bilim dalları ile ilişki içerisinde bulunarak, elektronik ticaretin vergilendirilmesinin ortaya çıkartabileceği muhtemel sorunlara çözüm üretmesi gerçeğinin, “Elektronik Ticaret

ve Vergilendirilmesi” konusunun, tez çalışmamın konu başlığı olarak seçilmesinde önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

Tüm bu düşüncelerden hareket edilerek hazırlanmaya çalışılan tez, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak internet ve elektronik ticaretin altyapısını oluşturan teknik bilgilerin yanısıra; elektronik ticaretin araçları, bir çok alandaki muhtemel etkileri, çeşitli sektörlerdeki ve ülkelerdeki elektronik ticaret uygulamaları, kullanılan ödeme ve güvenlik sistemleri ve elektronik ticaretin geleceği incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde teknik altyapı hakkında bilgi verilmesinin nedeni, bu bilgilere özellikle tezin “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi” başlıklı üçüncü bölümünde atıf yapılmasından dolayıdır. Ayrıca, burada açıklanmaya çalışılan kavramlar, elektronik ticaretin vergilendirilmesi konusunda, vergisel sorunların çözümlerinde de kullanılmaktadır. Bunun dışında, elektronik ticarete geçiş aşamasında olduğumuz şu günlerde, toplumu oluşturan bireylerin büyük bir kısmının daha çok bilgisayar ve internet altyapısını ilgilendiren bu tür kavramları bildiğinin kabul edilmesi, akademik anlamda başlangıçta büyük yanlışlıkların yapılmasına neden olacaktır.

Tezin ikinci bölümünde Türkiye’de elektronik ticaretin gelişmesi için gerek özel sektör gerekse kamu sektörünün çabalarına yer verilmiş ve bu bölümde kısaca, yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.

Son bölüm ise, elektronik ticaretin vergilendirilmesine ayrılmış ve bu bölümde elektronik ticaretin vergilendirilmesinde uyulması gereken prensipler, gelir üzerinden alınan vergiler ve elektronik ticaret, harcamalar üzerinden alınan vergiler ve elektronik ticaret, elektronik ticaretin vergi denetimi ve idaresi üzerindeki etkileri, elektronik ticarete defter ve belge düzeni, uygulamalarda yaşanan güçlükler, elektronik ticareti vergilemenin fayda ve sakıncaları gibi konular hem uluslararası açıdan hem de Türk Vergi Sistemi açısından değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Tezin hazırlanması aşamasında konuyla ilgili tüm gelişmeler, büyük bir çoğunluğu yabancı olmak üzere, yerli literatür de takip edilmek suretiyle incelenmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, sürekli değişim içerisindeki bir konunun belirli bir zaman aralığındaki fotoğrafını gösteren ve sosyal bilimler alanında bu konuda ilk olmanın verdiği heyecanla yazılmış olan “Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi” başlıklı çalıőmanın, okuyucu ve dinleyicilere de aynı heyecanı yaőatması umuduyla...



İÇİNDEKİLER

| | |
|----------------|-----|
| ÖZET- ABSTRACT | iii |
| ÖNSÖZ | iv |
| GİRİŞ | 1 |

BÖLÜM I

| | |
|---|----|
| İNTERNET VE ELEKTRONİK TİCARETİN GELİŞİMİ | 3 |
| 1.İNTERNETİN GELİŞİMİ VE KAVRAMSAL ALTYAPI | 3 |
| 1.1.İNTERNETİN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ | 3 |
| 1.1.1.İNTERNETİN TANIMI | 3 |
| 1.1.2.İNTERNETİN TARİHSEL GELİŞİMİ | 7 |
| 1.2. İNTERNETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR | 8 |
| 1.2.1.WORLD WIDE WEB (www) | 8 |
| 1.2.2.İNTERNET SERVİS SAĞLAYICILARI(İSS) | 9 |
| 1.2.3.SERVER (Sunucu) | 9 |
| 1.2.4.HOST | 10 |
| 1.2.5.İÇERİK SAĞLAYICILAR (Convent Providers) | 10 |
| 1.2.6.TELEKOMÜNİKASYON İDARELERİ | 10 |
| 1.2.7.DOSYA TAŞINMASI(FTP) | 10 |
| 1.3. İNTERNET ÜZERİNDEN BİLGİ AKIŞI | 11 |
| 2.İNTERNET VE ELEKTRONİK TİCARET | 13 |
| 2.1.ELEKTRONİK TİCARETİN TANIMI VE GELİŞİMİ | 13 |
| 2.1.1.ELEKTRONİK TİCARETİN TANIMI | 13 |
| 2.1.2.ELEKTRONİK TİCARETİN GELİŞİM SÜRECİ | 15 |
| 2.2.ELEKTRONİK TİCARETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR | 16 |
| 2.2.1.ELEKTRONİK İMZA | 16 |

| | |
|--|----|
| 2.2.2. AÇIK VE GİZLİ ANAHTARLAR | 20 |
| 2.2.3.ŞİFRELEME | 21 |
| 2.2.4.ONAY MAKAMI | 22 |
| 2.3.ELEKTRONİK TİCARETİN ARAÇLARI | 22 |
| 2.3.1.TELEFON VE FAKS | 23 |
| 2.3.2.TELEVİZYON | 23 |
| 2.3.3.KREDİ KARTLARI | 24 |
| 2.3.3.1.KREDİ KARTLARININ NİTELİKLERİ | 24 |
| 2.3.3.2.KREDİ KARTLARININ BOYUTLARI | 24 |
| 2.3.4.ELEKTRONİK VERİ ALIŞVERİŞİ | |
| (Electronic Data Interchange-EDI) | 25 |
| 2.3.5.İNTERNET | 26 |
| 2.4.DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK TİCARETİN HACMİ | 26 |
| 2.5.ELEKTRONİK TİCARETİN ETKİLERİ | 29 |
| 2.5.1.ELEKTRONİK TİCARETİN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 29 |
| 2.5.2. ELEKTRONİK TİCARETİN DEVLET İDARESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 31 |
| 2.5.3.ELEKTRONİK TİCARETİN EKONOMİK ETKİLERİ | 32 |
| 2.5.3.1.ÜRETİCİLER/İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 33 |
| 2.5.3.2.TÜKETİCİLER/BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 36 |
| 2.5.3.3.PİYASA YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 37 |
| 2.5.3.4.İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 38 |
| 2.6.ELEKTRONİK TİCARETİN KALKINMA VE GELİR DAĞILIMI İLE İLİŞKİSİ | 39 |
| 2.7.ELEKTRONİK TİCARET MODELLERİ | 41 |
| 2.7.1.ELEKTRONİK TİCARETE TARAF OLANLAR YÖNÜNDEN | 41 |
| 2.7.1.1.İŞLETMEDEN İŞLETMEYE ELEKTRONİK TİCARET | 41 |
| 2.7.1.2.İŞLETMEDEN TÜKETİCİYE ELEKTRONİK TİCARET | 43 |
| 2.7.2. ELEKTRONİK TİCARETE KONU OLAN MAL VE HİZMETLER YÖNÜNDEN | 44 |

| | |
|---|-----------|
| 2.8.ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERDE ELEKTRONİK TİCARET UYGULAMALARI | 45 |
| 2.8.1.BANKACILIK VE SİGORTACILIK | 45 |
| 2.8.2.YAYINCILIK | 47 |
| 2.8.3. DİĞER SEKTÖRLER | 49 |
| 2.9.ELEKTRONİK TİCARETTE ÖDEME SİSTEMLERİ | 51 |
| 2.9.1.BANKAMATİKLER | 51 |
| 2.9.2.EFT İÇİN SATIŞ NOKTASI TERMİNALLERİ | 52 |
| 2.9.3.ELEKTRONİK PARA(Sanal Para) | 52 |
| 2.9.3.1.ELEKTRONİK PARANIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ | 52 |
| 2.9.3.2.ELEKTRONİK PARANIN ARZI VE KULLANILMASI | 53 |
| 2.9.3.3 ELEKTRONİK PARA KULLANMANIN AVANTAJLARI | 54 |
| 2.9.3.4. ELEKTRONİK PARA KULLANIMININ ORTAYA ÇIKARTABİLECEĞİ SORUNLAR | 55 |
| 2.9.3.5. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK PARA UYGULAMALARI | 57 |
| 2.10.ELEKTRONİK TİCARETTE GÜVENLİK SİSTEMLERİ | 58 |
| 2.10.1. ELEKTRONİK TİCARETTE GÜVENLİĞİN ÖNEMİ | 58 |
| 2.10.2. ELEKTRONİK TİCARETTE GÜVENLİK YÖNTEMLERİ | 58 |
| 2.10.2.1.SSL (Secure Socket Layer) | 59 |
| 2.10.2.2.SET (Secure Electronik Transactions) | 59 |
| 2.11.ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE ELEKTRONİK TİCARETLE İLGİLİ GELİŞMELER | 60 |
| 2.11.1.G-7 ÜLKELERİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ | 60 |
| 2.11.2.AVUSTRALYA | 62 |
| 2.11.3. JAPONYA | 62 |
| 2.11.4. .SİNGAPUR | 63 |
| 2.11.5. DİĞER ÜLKELER | 64 |
| 2.12. ELEKTRONİK TİCARETİN GELECEĞİ | 66 |

BÖLÜM II

TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK TİCARETLE İLGİLİ GELİŞMELER

69

1. TEKNİK ALTYAPI BAKIMINDAN TÜRKİYE'DE İNTERNETİN GELİŞİMİ

71

1.1. ULAKNET

71

1.2. TTNET

72

2. KAMU SEKTÖRÜNDE İZLENEN GELİŞMELER

75

2.1. ELEKTRONİK TİCARET KOORDİNASYON KURULU (ETKK)

75

2.2. İNTERNET ÜST KURULU

76

2.3. İGEME

78

2.4. ELEKTRONİK DEVLET İDARESİ YOLUNDA BİR ÇALIŞMA:

UBBS

79

2.5. BİLGİ TOPLUMU BAKANLIĞI TASLAĞI

81

3. HUKUK ALTYAPISIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

83

3.1. ELEKTRONİK İMZA

83

3.2. ELEKTRONİK SÖZLEŞME

84

3.3. ELEKTRONİK KAYITLARIN İSPAT GÜCÜ

86

3.4. FİKRİ VE SİNÂİ HAKLAR

87

3.5. HAKSIZ REKABET

89

BÖLÜM III

| | |
|--|------------|
| ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİ | 90 |
| 1.ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNDE UYULMASI | |
| GEREKLİ PRENSİPLER | 90 |
| 1.1. TARAFSIZLIK | 91 |
| 1.2. SADELİK VE BASİTLİK | 91 |
| 1.3. ETKİNLİK | 92 |
| 1.4. ESNEKLİK | 92 |
| 1.5. ÇİFTE VERGİLENDİRMEYEN KAÇINILMASI | 92 |
| 1.6. DİĞER PRENSİPLER | 93 |
| 2.ELEKTRONİK TİCARET VE GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER | 95 |
| 2.1. MÜKELLEFİYET | 95 |
| 2.1.1. GERÇEK KİŞİLERDE TAM MÜKELLEFİYET | 96 |
| 2.1.2. KURUMLARDA TAM MÜKELLEFİYET | 96 |
| 2.1.3. ELEKTRONİK TİCARET VE TAM MÜKELLEFİYET | 97 |
| 2.1.4. ELEKTRONİK TİCARET VE DAR MÜKELLEFİYET | 98 |
| 2.1.5. ELEKTRONİK TİCARET VE İŞYERİ KAVRAMI | 99 |
| 2.2. ELEKTRONİK TİCARETTEN ELDE EDİLEN GELİRİN NİTELİĞİ | 104 |
| 2.3. ELEKTRONİK TİCARET VE VERGİ MATRAHININ BELİRLENMESİ | 109 |
| 3.ELEKTRONİK TİCARET VE TÜKETİM VERGİLERİ | 111 |
| 3.1. ELEKTRONİK TİCARETTE KDV VE SATIŞ VERGİLERİ | 111 |
| 3.2. GÜMRÜK VERGİLERİ VE ELEKTRONİK TİCARET | 114 |

| | |
|---|------------|
| 4. ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİ DENETİMİ VE İDARESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 116 |
| 4.1. ELEKTRONİK TİCARETTE DEFTER VE BELGE DÜZENİ | 121 |
| 4.2. ELEKTRONİK TİCARETTE BEYANNAME VE UYGULAMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER | 122 |
| 5. ELEKTRONİK TİCARETİ VERGİLEMENİN FAYDA VE SAKINICALARI | 125 |
| 6. ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNİN TÜRK VERGİ SİSTEMİ VE İDARESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ | 127 |
| 6.1. ELEKTRONİK TİCARETİN TÜRK GELİR VE KURUMLAR VERGİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 127 |
| 6.2. ELEKTRONİK TİCARET VE KATMA DEĞER VERGİSİ | 130 |
| 6.3. ELEKTRONİK TİCARET VE GÜMRÜK VERGİLERİ | 131 |
| 6.4. ELEKTRONİK TİCARET VE DAMGA VERGİSİ | 131 |
| 6.5. ELEKTRONİK TİCARETİN TÜRK VERGİ İDARESİ VE BELGE DÜZENİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 133 |
| SONUÇ | 136 |
| KAYNAKÇA | 140 |

GİRİŞ

Günümüzde gittikçe artan bir öneme sahip olan ve yaygınlaşan internet kullanımı, uluslararası ticarete sınırları ortadan kaldırarak, satıcı konumundaki kişi ve kuruluşlara sınırsız bir müşteri potansiyeli sunmaktadır. Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin ticaret alanında kullanımı, dijital ortamlara aktarılabilen yazılı metin, ses ve video görüntülerinin hızlı bir biçimde işlenmesini, iletilmesini ve depolanmasını olanaklı hale getirerek ticareti kolaylaştırmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sadece ticaret üzerinde değil, genel ekonomi, devlet idaresi ve toplum üzerinde de etkili olacağı beklenmektedir. Sözkonusu gelişmelerin devlet idaresi alanında kullanılmasıyla gerek kağıt gerekse işlem çabukluğu ve daha az personel kullanımı gibi faktörler nedeniyle büyük tasarruflar sağlanabilecek, elektronik ticaretin belirli bir mekana bağlı olarak çalışmayı ortadan kaldırması sonucunda toplumda daha fazla sayıda insan çalışma hayatına katılabilecek, kişiler ve küçük ölçekli işletmeler elektronik ticaretin sunmuş olduğu imkanlar sayesinde büyük ölçekli işletmelerle rekabet eder konuma gelebileceklerdir.

Bunlar gibi daha bir çok alanda faydası olan elektronik ticaret, içinde bulunduğumuz adaptasyon sürecinde bazı problemleri de beraberinde getirecektir. Bu problemlerden en önemlileri arasında kişilerin ve kuruluşların yaşanan gelişmelere ayak uydurmada karşılaştıkları aksaklıklar, teknik altyapının yeterli olmaması, hukuk düzeninin yeni gelişmeleri kavrayacak şekilde yeniden biçimlendirilmesi, elektronik ticaret yoluyla elde edilen gelirlerin niteliğinin belirlenebilmesi ve bu tür gelirlerin etkin bir biçimde vergilendirilmesinin sağlanması sayılabilir.

Tüm bu sorunların aşılabilmesi gerek ülkeler gerekse ekonomik birlikler arasında geniş bir koordinasyonun gerekliliğine ihtiyaç göstermektedir. Tek başına bir ülkenin almış olduğu ve uygulamaya koyduğu bazı kararlar, sorunların aşılmasında yeterli olmayacaktır. Geniş katılımlı bir uzlaşının gerekliliğine inanan

lkeler, 1997 yılından itibaren başta OECD bünyesinde olmak üzere elektronik ticaretin ortaya çıkartabileceği muhtemel sorunların üstesinden gelinebilmesi amacıyla çeşitli konularda çok büyük organizasyonlar düzenlemişlerdir. Bu organizasyonlar sonucunda başta vergileme ve vergi yönetimi olmak üzere güvenlik, hukuk, teknik altyapı gibi bir takım alanlarda ortak adımlar atılabilmiiştir. zerinde ortak karara varılan bazı konular Türkiye'nin de bu alanlarda çalışmalar başlatmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Elektronik ticaret sayesinde oluşan yeni dünya düzeninde söz sahibi olunabilmesinin sağlanması bu alanda yapılacak çalışmalardaki sürate ve kararlılığa bağlı olacaktır.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin ve buna bağlı olarak elektronik ticaretin çeşitli alanlarda sağlayacağı faydalardan en üst derecede yararlanmak ve geçiş dönemi aksaklıklarından bir an önce kurtulabilmek için, uluslararası alanda yapılan çalışmalar büyük bir dikkatle takip edilmeli ve çeşitli ülke uygulamalarından yararlanılmalıdır.

BÖLÜM I

İNTERNET VE ELEKTRONİK TİCARETİN GELİŞİMİ

1. İNTERNETİN GELİŞİMİ VE KAVRAMSAL ALTYAPI

İnternetin günümüzde insanlığa iletişimden, kaynak taramaya ve ticarete kadar olan geniş aralıktaki hizmet sunumu, onun bir tanımının yapılmasını güçleştirmekle birlikte, yapılan tanımların genellikle internetin sadece iletişim hizmetini kapsadığı görülmektedir.

1.1. İNTERNETİN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1.1. İnternetin Tanımı

İnternet, birden fazla haberleşme ağının birlikte oluşturdukları platforma verilen isimdir. Sözkonusu bu iletişim ağları, bilgisayarlar ile oluşturulmaktadır. Yani internet, bilgisayarlar arasında kurulmuş olan bir haberleşme ağıdır. Muhtelif kaynaklarda “Ağların ağı” olarak ta tanımlanabilen internet, dünya çapında milyonlarca bilgisayarı birbirlerine bağlayan ve sürekli gelişen bir sistem olarak ifade edilebilir.¹ Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi bir kararında interneti şöyle tarif etmiştir: “ İnternet birbirleriyle bağlı bulunan bilgisayarlardan oluşan uluslararası bir ağıdır. İnternet, bireylerin dünya çapında haberleşmeleri için tamamen yeni ve benzeri bulunmayan bir ortamdır.”²

İnternette temel amaç iletişim olduğu için ağı meydana getiren bilgisayarlar arasında bir bağlantı oluşturulması gereklidir. Bunun sağlanması için de ortak bir dil kullanılmakta, yani bir bakıma internet protokolü oluşturulmaktadır (TCP / IP -

¹ Aslan İnan, *İnternet El Kitabı*, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1998, s. 5.

² <http://www.superonline.com/hukuk/hukuk.htm>, 20 Mart 2000.

Transmission Control Protocol/Internet Protocol). TCP/IP kullanımı ile bilgisayarlar birbirleriyle iletişim kurarak karşılıklı veri alışverişinde bulunabilmektedirler. Kişiler ve kurumlar bu yöntemden yararlanmak suretiyle, birbirleriyle iletişim kurabilmekte ve bilgi alışverişinde bulunabilmektedirler. Bu teknolojinin kullanılmasıyla dünyanın herhangi bir noktasında varolan bilginin güvenli bir biçimde saklanması veya istenildiği takdirde bu bilgiye kolaylıkla, hızlı,ucuz ve güvenlik içersinde ulaşılması mümkün olmaktadır. İnternet vasıtası ile gerçekleştirilen bu bilgi akışı, hali hazırda yüksek kapasiteli telefon hatları ile gerçekleştirilmektedir. TCP/IP uyumlu olması koşulu ile, dünyanın herhangi bir yerindeki bilgisayar ağı internet ortamına dahil olabileceği gibi, haberleşme menzili elverdiği ölçüde, uzaydaki bir bilgisayardan da internete bağlanmak mümkündür.

Kişiler ile çeşitli kamu ve özel kuruluşlarına ulaşmış olan bu küresel haberleşme ağı; kütüphane, postane, bilgi kaynağı, reklam ve temel bir iş aracı olarak çok amaçlı bir şekilde kullanılmaktadır. İnternetin gelişmesi ile birlikte yapılmaya başlanan belli başlı faaliyetler şu şekilde sıralanabilir:

- Bireyler ve işletmeler arası görüşmeler ile elektronik tartışma ve haberleşme,
- Makale, kitap, yazılım, konferans gibi etkinlik ve alış-verişler,
- Uluslararası veri tabanlarına teknik raporlara ve ders notlarına erişmek,
- Konser ve film izlemek,
- Elektronik ticaret yapabilmek.

İnternet ortamının gelişmesi ile başlayan tüm bu faaliyetlerden ve kolaylıklardan yararlanılabilmemesinin sağlanması, kişisel milli gelirin yükseltilmesi ve o ülkenin bilişim teknolojilerindeki gelişmelere ayak uydurabilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Çünkü internet ortamına girişin gerektirdiği telefon hattı, PC (Personel Computer-Kişisel Bilgisayar), modem v.b. ekipmanlar belirli bir gelir seviyesinde bulunan kişilere hitap etmektedir. Bu ekipmanların daha ucuza temin edilebilmeleri, bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmelere bağlıdır. Bu nedenlerden dolayı internetin kullanımı, kişi başına düşen gelir miktarı yüksek ve bilişim teknolojileri açısından ileri düzeylerde bulunan ülkelerde daha fazladır. “Yapılan araştırmalara göre,

hanehalkı gelir seviyesinde yaşanan her bin dolarlık artış, bilgisayarlaşma oranının %7 artmasına neden olmaktadır.”³

Tablo-1

| <u>Ülkeler</u> | <u>Bin Kişiye Düşen Bilgisayar Sayısı (1998)</u> |
|-----------------------|---|
| ABD | 477 |
| Avustralya | 410 |
| Kanada | 388 |
| Hollanda | 327 |
| İngiltere | 309 |
| Fransa | 261 |
| Japonya | 259 |
| Almanya | 256 |
| İtalya | 184 |
| Güney Kore | 143 |
| Meksika | 46 |
| Brezilya | 32 |
| Türkiye | 19 |

Kaynak: www.etkk.gov.tr/pc.htm.

Yukarıda verilen Tablo 1 ve diğer sayfadaki Tablo 2 incelendiğinde, internetin yoğun olarak kullanıldığı ülkeler ile kişi başına düşen bilgisayar sayısının yüksek olduğu ülkelerin benzerlik gösterdiği görülecektir.

³ Murat İnce, “Elektronik Ticaret: Gelişme Yolundaki Ülkeler İçin İmkanlar ve Politikalar”, DPT, Ankara, 1999, s. 4.

Tablo-2

| Ülkeler | İnternet Kullanıcı Sayısı (Milyon Kişi) | Ülke Nüfusuna Oranı (%) |
|----------------|--|--|
| ABD | 79 | 30 |
| Japonya | 12,1 | 9,6 |
| Kanada | 8,9 | 31 |
| İngiltere | 7,2 | 12,8 |
| Almanya | 6,1 | 7,3 |
| Fransa | 3,8 | 6,5 |
| Avustralya | 3,28 | 18 |
| İsveç | 2,4 | 27 |
| İspanya | 1,87 | 4,7 |
| Finlandiya | 1,79 | 35 |
| Türkiye | 0,6 | 1 |
| Dünya Geneli | 147 | 3,6 |

Kaynak : www. activemedia.com

Bir sahibi, denetleyeni, idare edeni ve işleteni bulunmayan internet platformunun dünya çapında hızla yayılması dikkate değer ve bir o kadar da ilginç bir konudur. Intel tarafından yapılan bir araştırmaya göre, dünyada mevcut internet kullanıcı sayısının 2000 yılı itibariyle ikiyüz milyona ulaştığı belirtilmektedir. Türkiye’de ise 1997 yılında üç yüz bin olan internet kullanıcı sayısının, 2000 yılında iki milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Sadece ABD’de 2003 yılında nüfusun %62’sinin internete bağlı olacağı, ulaşılan bir diğer sonuçtur.⁴ Bütün bu sonuçların ışığı altında internetin yersiz yurtsuz bir toplumun öncüsü olacağı, zamana ve coğrafi mekanlara bağlılığı ortadan kaldıracağı söylenebilir.

⁴ <http://www.sabah.com.tr/w/e03html>, 2 Nisan 2000.

1.1.2. İnternetin Tarihsel Gelişimi

1957 yılında Sovyetler Birliği'nin ilk uydu Sputnik'i dünya yörüngesine sokması sonucunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) soğuk savaş ortamında bu harekete karşılık vermek amacıyla daha sonra internetin çekirdeğini oluşturacak altyapıyı geliştirecek olan İleri Araştırma Programları Kurumu'nu (ARPA-Advanced Research Programs Agency) kurmuştur.⁵ ARPA, savaş sırasında veya savaştan önce, mevcut haberleşme kanallarının kullanılmayacak şekilde tahrip edilmesi durumunda dahi, ulusal komuta merkezinden balistik füze üstlerine gereken emirlerin verilmesini ve savaşın sevk ve idaresini sağlayacak bir haberleşme sistemi yaratılması için kurulmuştur. ARPA'nın çıkış noktası ve hedefi savaşta sevk ve idarenin kesintisiz olarak teminini sağlamaktı. ARPA çerçevesinde oluşturulan ağın (Network) adı da ARPANET olarak anılmaya başlandı. ARPANET, silahlı kuvvetler ile birlikte, savunma sanayi müteahhitlerinin ve savunma konuları ile ilgili araştırmaları yürüten üniversitelerin bilgisayar merkezlerini de içerecek biçimde yayılarak, geniş bir ağ kurulmasına imkan yaratmış oldu.⁶

İlk internet bağlantısı, ABD Savunma Bakanlığı'nın desteğiyle kurulmuş, 1970-1975 yılları arasında sınırlı saha deneyleri yapılmış ve protokol özellikleri bir kaç defa yeniden yazılmıştır. Bu arada elektronik posta, telnet, listeler, ağ haberleri gibi servisler belirli bir istikrara kavuşturulmuştur.

İnternet 1980'li yıllarda akademik dünyada İngiltere, Japonya ve ABD gibi ülkelerde daha da yaygınlaşmış ve bu ülkelerde Janet, NFSNET gibi ulusal akademik ağlar oluşturulmuştur.⁷

⁵ <http://www.geocities.com/anderberg/ant/history>, 8 Nisan 2000.

⁶ <http://www.superonline.com/hukuk/hukuk/htm>, 20 Mayıs 2000.

⁷ <http://www.e-dersane.com/General/makale&yazilar/internettarihi.htm>, 21 Mayıs 2000.

1990'ların başında Wais, Gopher ve Web gibi internet servisleri açıklanmıştır. Bunların yetenekleri ve kullanım kolaylıkları nedeniyle, internetin yaygınlaşması, iş dünyası ve kamu yönetimine yayılmasına yardımcı olmuştur. 1992 yılından sonra bir çok kurum, internet tabanında çalışacak yazılımlar geliştirmeye başlamıştır. İlk tarayıcı 1992 yılında "Line Mode Browser" adıyla internet ortamına sürülmüştür. Ancak tarayıcılar alanındaki en büyük gelişme Eylül 1993'te "Mosaic" tarayıcısının piyasaya sunulmasıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra Mosaic tarayıcısının parasız olarak dağıtılması ve Mosaic'in çoklu ortamı sorunsuzca desteklemesi, internette patlamayı beraberinde getirmiştir. Zamanla, bilginin sunulmasında ve paylaşılmasında getirdiği kolaylıklar sebebiyle, internet hızla bir ticari ağ şeklini almıştır.

1.2. İNTERNETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

İnternet, başlangıçta savaş zamanında ayakta kalması planlanan bir iletişim ağı olarak öngörülmüş olsa da, günümüzde insanlığa planlananın çok ötesinde hizmet sunduğu yadsınamaz bir gerçektir. İnternetin sunduğu hizmetlerin insanlara sağlamış olduğu kolaylıklara ulaşabilmek her ne kadar çok fazla teknik bilgi gerektirmese de, onun işleyiş yapısını öğrenebilmek ve bu sayede günümüzün ekonomik işlemlerine entegre olmasını sağlamak için, sınırlı da olsa bazı kavramların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

1.2.1. World Wide Web (www)

İnternet kullanıcıları arasında en çok başvurulan internet olanağı olan www ; yazı, resim, ses, film, animasyon gibi çok farklı yapıdaki verilere yoğun ve etkileşimli bir şekilde ulaşmamızı sağlayan bir çoklu hiper ortam sistemidir. Hiper ortam ise, bir dökümandan başka bir dökümanın çağrılmasına olanak sağlar. www'nin üzerine kurulduğu mantığa göre, bir dökümanın içinde bulunan bir kelime, bir başka dökümana ya da referansa bağlanmaktadır.⁸ Bu sistem bir ansiklopedi gibi

⁸ <http://www.byte.com.tr>, 29 Ocak 1999.

düşünülebilir. Ansiklopedinin herhangi bir sayfasında okunulan bir yazıda, başka bir noktaya referans verildiği takdirde, referans verilen sayfaya geçip bilgiyi aldıktan sonra, yine kalınan yerden yazıyı okumaya devam etmenin mümkün olduğu duruma benzetilebilir. Web sayfası internet ortamında çeşitli malların, hizmetlerin, iletilmek istenen fikirlerin teşhiri amacıyla kullanılmaktadır.

1.2.2. İnternet Servis Sağlayıcıları (İSS)

İnternet sistemi içerisinde birinci derecede rol oynayan kurumlardır. İnternet servis sağlayıcıları, telekomünikasyon kurumlarının sağladıkları altyapı üzerinde, kurumsal ve bireysel internet kullanıcılarının internete girmelerine olanak tanıyan aracı işletmelerdir.⁹ Kimi İSS'ler sadece internete giriş ve adresleme hizmeti verirken, bazıları üyelerine arama fonksiyonları, kullanıcı forumları, sohbet odaları, v.b. hizmetleri de sunmaktadırlar. İnternete giriş İSS'ler aracılığıyla olmaktadır.

1.2.3. Server (Sunucu)

Belli bir kapasitesi olan ve diğer bilgisayarlara hizmet sağlayan, bir bilgisayar veya programdır. Server aynı zamanda, digital bilgilerin saklandığı bir manyetik ortamdır. Server'in görevi, başka bir bilgisayara ya da manyetik ortama destek hizmeti sağlamaktır. İSS'lerin üstlendikleri hizmetleri yerine getirebilmeleri için server kullanmaları gerekmektedir. Başka bir deyişle İSS'ler aynı zamanda server hizmeti de vermektedirler.¹⁰ Buna örnek olarak İSS şirketlerinin abonelerine sundukları elektronik posta hizmetini gösterebiliriz. Aboneye gelen e-mail önce İSS'nin temin ettiği serverde saklanmakta, abone kendi bilgisayarına girip posta kutusuna girince gelen mesajlarını okuyabilmektedir.

⁹ <http://www.superonline.com/hukuk/hukuk.htm>, 20 Mart 2000.

¹⁰ İbid, s. 9.

1.2.4. Host

Host, bilgilerin saklandığı ve internete bağlı bulunan bilgisayardır. Kendi bünyesinde bazı digital bilgileri saklayan İSS şirketleri de yaptıkları hosting işleminden ötürü host olarak anılmaktadırlar. İSS'nin kendi abonesine ait web sayfasını kendi bilgisayarında saklaması ve bu sayfaya internetten ulaşılmasına olanak tanınması bir hosting işlemidir.¹¹

1.2.5. İçerik Sağlayıcılar

İçerik sağlayan kişi ya da kuruluş, bilgiyi internet ortamına aktarmaktadır. Örneğin, bir web sayfasının sahibi içerik sağlayıcıdır. Aynı zamanda dosya indirme "downloading" yolu ile elde edilebilecek türdeki bilgileri hazırlayan ve sunanlar da içerik sağlayıcı statüsündedirler. İnternet ortamında ulaşılabilen server'de bir içerik sağlayıcı durumundadır.

1.2.6. Telekomünikasyon İdareleri

İster kamu ve isterse özel sektör kontrolünde olsun bu kurumlar tüm iletişim, dolayısıyla internet altyapısını oluşturmaktadırlar. Hemen hemen bütün ülkelerde ses, görüntü ve veri iletişimi bu kurumların yatırımlarıyla yapılmaktadır. Telekomünikasyon idarelerinin birbirleriyle yaptıkları çoklu anlaşmalar ve standartizasyon çalışmaları ile uluslararası iletişim mümkün kılınmaktadır.

1.2.7. Dosya Taşınması

Dosya Taşınması protokolü (FTP-File Transfer Protocol), internet üzerindeki bilgisayar sistemleri arasında dosya alışverişini sağlayan bir servistir. FTP sayesinde bir internet kullanıcısı, eğer ulaşım hakkı verilmişse dünyanın herhangi bir noktasındaki bilgisayardan kişisel bilgisayarına dosya aktarabilmektedir.¹²

¹¹ İbid, s. 9.

¹² <http://www.pclife.com.tr>, 20 Mart 2000.

1.3. İNTERNET ÜZERİNDEN BİLGİ AKIŞI

Bu bölümde internet üzerinden bilgi akışının gerçekleştirilmesinde oldukça büyük bir önem arzeden alan isimlerinin tahsisi ve internette adresleme üzerinde durulacaktır.

Dünyada internet adresleri IP (Internet Protocol) adı verilen sayısal adreslerle, alan ismi (Domain Name) olarak adlandırılan kısaltmalardan oluşan adreslerden meydana gelmektedir. Dünyadaki internet protokol parametrelerinin düzenlenmesi ve koordine edilmesi internet numara dağıtma otoritesi (IANA Internet Assinment Number Authority) tarafından gerçekleştirilmektedir. Her Ülkenin kendi üst seviye alan adı sistemi (DNS-Domain Name System) sorumlularını IANA yetkilendirmiştir. Yine IP adreslerinin dağıtılması yetkisi de IANA'dadır. Bu yetki bölgelere göre üç ayrı kuruluş arasında paylaştırılmıştır. Kuzey - Güney Amerika ve Güney Afrika'da ARIN (American Registry of İnternet Numbers), Avrupa'da RIPE(Reseaux IP Europeens), Asya Pasifik Ülkelerinde ise APNIC bu yetkiye sahiptir. Alan isimleri ABD'de IANA'nın izniyle Ulusal Bilim Vakfı'nın finansörlüğünde çalışan Network Solutions Inc. (NSI) tarafından tahsis edilmektedir. NSI şirketi 1995 yılının eylül ayından itibaren DNS işlemlerinden ücret almaya başlamıştır. Alan adı bir yandan com, org, net, gov gibi birinci derece alan isimlerinden (TLD), diğer yandan kişilerin sanal adreslerini oluşturan ikinci derece alan isimlerinden oluşmaktadır (SLD).¹³ Türkiye'de birinci ve ikinci derecede alan isimlerinin yönetimi ve koordinasyonu 1993 yılından itibaren ODTÜ tarafından yapılmaktadır. Bu iki derecenin altındaki alan isimlerinin yönetimi, kurumların kendi sorumluluklarına bırakılmıştır. Yani internet üzerinden sonu "tr" ile biten bir ticari adres almak istediğinizde bunun için ODTÜ'ye başvurmanız gerekmektedir. Eğer kullanmak istediğiniz adresin sadece "com" ile sonlanmasını istiyorsanız bunun için ABD'de bulunan ilgili kuruluşa (NSI) başvurmanız gerekecektir.

¹³ <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/ilkeler.htm>, 28 Mayıs 2000.

ODTÜ alan isimlerinin belirlenmesinde temel bazı kurallar uygulamaktadır.

- Alan ismi taleplerini, başka kurumların isimlerinin alınmaması açısından incelemektedir.
- Aynı alan ismi daha önce alınmış ise, ortaya çıkan sorun taraflar arasında çözülmektedir;
- Bu nedenle açılacak davalarda muhatabın ismi ilk talep eden taraf olduğu ve mahkeme kararıyla kanıtlanıp, değişiklik talep edilmesi halinde ODTÜ buna uygun düzeltmeyi yapmaktadır.
- Alan isimlerine ait her türlü bilgi kamuoyuna açık olmaktadır.
- Mevcut bir alan isminin yanlışlıkla bir başka kuruma verilmiş olması halinde bu yanlışlık farkedildiği anda yeniden ilk sahibine iade edilmektedir.¹⁴

¹⁴ <http://www.dns.metu.edu.tr/v21.html>, 21 Mart 2000.

2. İNTERNET VE ELEKTRONİK TİCARET

İnternet üzerinden yapılan ticaret, dünya çapında son on yıl içerisinde hızla gelişmekte olan ve küreselleşme olgusuna farklı bir boyut kazandıran bir yöntemdir. Bu sayede kişiler ve kurumlar, dünyanın herhangi bir coğrafi bölgesinden bir bilgisayar aracılığı ile farklı bir mekanda bulunan kişi ya da kurumlarla iletişim kurabilmektedirler.

2.1. ELEKTRONİK TİCARETİN TANIMI VE GELİŞİMİ

2.1.1. Elektronik Ticaretin Tanımı

İnternet üzerinden yapılan ticaret için gerek uluslararası kuruluşlarca, gerekse konuyla ilgili çeşitli kaynaklarda muhtelif tanımlamalar mevcut olmakla birlikte, bu tanımlamalar benzer kavramlarla karşılaştırılmak suretiyle açıklanmaya çalışılacaktır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) yaptığı tanımlamaya göre elektronik ticaret; mal ve hizmetlerin üretim, reklam, satış ve dağıtımlarının telekomünikasyon ağı üzerinden yapılmasıdır.¹⁵ OECD ise elektronik ticareti; sayısallaştırılmış yazılı metin, ses ve görüntünün işlenmesi ve iletilmesine dayanan kişileri ve kurumları ilgilendiren tüm ticari işlemler olarak tanımlamayı uygun görmüştür.¹⁶ Birleşmiş Milletler'in yaptığı bir tanımlamaya göre ise elektronik ticaret; iş, yönetim ve tüketim faaliyetlerinin yürütülmesi için yapılanmış ve yapılmamış iş bilgilerinin; üreticiler, tüketiciler ve kamu kurumları ile diğer organizasyonlar arasında elektronik araçlar üzerinden paylaşılması faaliyetidir. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bu tanımlama açacak olursak elektronik ticaret her türlü mal (bilgi dahil) veya hizmetin akıllı kart, smart kart, EFT, POS terminalleri, faks, v.s. gibi bilgisayar teknolojisi ve

¹⁵ World Trade Organization, "Elektronik Commerce and The Role of the WTO" 1998, p. 5.

¹⁶ OECD Policy Briefs No.1-1997, http://www.oecd.org/publications/pol_brief/9701_pol.htm, 23 Mayıs 2000.

elektronik iletişim kanalları ile ilgili teknolojiler kullanılarak satılması ya da satın alınmasını kapsayan bir kavramdır.

Bazı uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan bu tanımlamaların yanında çeşitli ülkelerin gelir idarelerinin veya konu ile ilgili bir takım kişilerin yaptığı elektronik ticaret tanımları da mevcuttur. İngiltere Gelir İdaresi'nin yaptığı tanıma göre elektronik ticaret; bir elektronik ağ kullanılarak malların dizaynından satışına, satın alınmalarından çeşitli alanlarda bilgi alışverişine kadar oluşan süreci hızlandıran ve basitleştiren bir işlemdir.¹⁷ Elektronik ticaret, bilgi, ürün veya hizmet satın alma ve satma faaliyetinin bilgisayar ağları kanalıyla gerçekleştirilmesinin yanısıra; sunulan bilgi, ürün veya hizmet için talep yaratmak, müşteri desteği vermek ve de ticari kurumlar ve müşterileri arasında ticari ve lojistik iletişimi yine küresel bilgisayar ağları kanalıyla sağlamaktır. . Elektronik ticaret ideal tanımı çerçevesinde tam olarak otomatikleşmiş işlemleri ifade etmekte ise de orta vadede yapılacak tanımlamalarda çeşitli boyut ve niteliklerde birey ve makine desteği ile gerçekleştirilen yarı otomatik işlemlerin de elektronik ticaret kapsamında değerlendirilmesi gerekecektir. Elektronik ticaret, elektronik dağıtım sistemleriyle olduğu kadar, geleneksel fiziki dağıtım sistemleri ile de etkileşim halinde olacaktır. Buna göre telefonla, faksla ve yüzyüze yapılan işlemler de bilgisayarlar ve bilgi ağları gibi elektronik ticaretin önemli unsurları arasında sayılacaklardır.

Elektronik ticaret, içindeki ticaret kelimesinden dolayı sadece bir alım satım işlemi olarak algılanmamalıdır. Söz konusu süreç sadece internette sayfa açarak alım-satım yapmanın ötesinde daha kapsamlıdır. Bu bakımdan son zamanlarda ortaya çıkan elektronik iş, elektronik işletme ve yeni (digital) ekonomi kavramlarından farklıdır. Elektronik iş; şirketlerin, internet teknolojisini kullanarak dahili iş süreçlerini ve iş ilişkilerini, bilgi transferlerini elektronik ortamda güvenli bir şekilde oluşturmaları ve ürettikleri malları ve hizmetleri bu elektronik ortamda satmaları veya satın almalarıdır. Elektronik işletme kavramından ise; tedarik, üretim-pazarlama, stok yönetimi, satış-finans, muhasebe, insan kaynakları gibi iş süreçlerini

¹⁷ <http://www.inlandrevenue.gov.uk/taxagenda/ecom1.htm>, 12. Mart 2000.

internet teknolojisini kullanarak gerçekleştiren işletme anlaşılmaktadır. Yeni (Digital) ekonomi kavramı ise; internet teknolojisinin kullanımıyla globalleşen dünyada, elektronik iş ve elektronik ticaret faaliyetlerinin geleneksel iş ve ticaret faaliyetleri yanında yürütüldüğü, bilgi teknolojisi ve bilgi ekonomisinin yaygın olarak toplumsal hayata girdiği yeni bir ekonomik düzeni açıklamaktadır. Elektronik ticaretle ilgili etkinlikler birbirleriyle doğrudan ilişkili olmasalar bile bir bütünün parçalarıdır.

Yeni ekonominin bir parçası olan elektronik ticaret, işletmelere, tüketicilere sunduğu imkanlar ve devlet idaresinde meydana getirdiği kolaylıklar neticesinde yeni ekonomik düzen içerisinde gittikçe daha büyük bir önem arzedecektir.

2.1.2. Elektronik Ticaretin Gelişim Süreci

Günümüzde elektronik ticaret adıyla yaygınlaşan kavram, aslında farklı bir şekilde bilgisayarların kablolar ve uydular aracılığıyla birbirine bağlanmasından kısa bir süre sonra kendine iş dünyasında uygulama alanı bulmuştur. Yaklaşık yirmi senedir standart dökümanların işletmeler arasında elektronik veriler olarak iletilmesi ve karşılıklı değişimi uygulamalarına bazı sektörlerde yoğun olarak rastlanmaktaydı. Özellikle Levi Strauss, General Motors gibi geniş bir dağıtım ağına sahip ve yan sanayisi ile ilişki içerisinde olan büyük firmalar, ilişkilerini çift taraflı elektronik bağlantılarla sürdürmekteydiler. Bilişim teknolojilerinin desteğiyle oluşturulan bu elektronik bütünleşme, şirketlere önemli ölçüde zaman kazandırmakta, coğrafi olarak dağılmış iş birimleri ve ilgili kurumlarla işbirliğini arttırarak rekabette önemli üstünlükler sağlamaktaydı.

1993 yılından itibaren ortaya çıkan, 1995 yılının sonlarında ise yaygınlaşmaya başlayan “web” temelli uygulamalar, birimleri coğrafi anlamda dağınık olan şirketler üzerindeki bütünleşme eğilimlerinde baş döndürücü bir etki yapmıştır. Web temelli uygulamaların ve elektronik ticaretin gelişmesinin en önemli nedenleri; iletişim ve bilgi teknolojilerinin daha önce öngörülme yen imkanlar

sunması, bunun yanısıra dünya ticaret hacminin küreselleşme akımları ve bu akımları düzenlemeye yönelik uluslararası anlaşmalar ile giderek artmasıdır.

Son yıllarda elektronik ticaret konusunda uluslararası katılımlı çalışmalar gittikçe hızlanmış ve konuyla ilgili olarak 1997 yılında Finlandiya'nın Turku şehrinde ve 1998 yılında da Kanada'nın başkenti Ottawa'da geniş katılımlı ve zengin içerikli iki büyük toplantı yapılmıştır. Bu toplantılar günümüzde varolan elektronik ticaretin çatısını oluşturmuşlardır.¹⁸ Toplantılarda, elektronik ortamda sunulan ürünlerden, ortamın hukuki yapısına, vergileme sorunlarından teknik altyapısına kadar bir çok alanda önemli kararlar alınmış ve bunlar uluslararası elektronik ticarete yön veren belgeler olmuşlardır. Daha sonra her ülke bölgesel nitelikteki kendi elektronik ticaret uygulamalarını gerçekleştirirken bu toplantılarda alınan kurallar çerçesinde hareket etmiş ve genel çerçeve prensiplere uyum yolunda çeşitli adımlar atmıştır.

2.2. ELEKTRONİK TİCARETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Elektronik ticaret ile ilgili temel kavramlar olan elektronik imza, şifreleme, onay makamı v.b., elektronik ticaretin gelişim süreci içerisinde, onun geleceğini belirleyecek unsurlardır. Çünkü bu kavramlarda gerek teknolojik gerekse hukuki ve ekonomik alanlarda kaydedilen gelişmeler, elektronik ticaretin daha güvenli bir şekilde günlük hayatta gerçekleştirilen işlemlere adaptasyonunu sağlayacaktır.

2.2.1. Elektronik İmza

Elektronik ticaretin kullanıcılar tarafından benimsenebilmesini sağlayacak en önemli unsurlardan biri internet ortamında yapılmakta olan işlemlerin güvenliğinin sağlanabilmesidir. Bu, taraflar arasında iletilen bilginin gizliliğinin ve tarafların kimliklerinin doğruluğunun kurulacak olan teknik ve yasal altyapı ile sağlanmasıyla gerçekleşir. Sözkonusu teknik ve hukuki altyapı içerisinde elektronik imza kavramı

¹⁸ <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/ilkelere.htm>, 28 Mayıs 2000.

çok büyük bir öneme sahiptir. Bu yüzden elektronik ticarete ilerleme kaydetmeye çalışan ülkeler önceliği elektronik imza kavramına vermektedirler. Günümüzde Almanya, Singapur ve ABD'nin bazı eyaletlerinde elektronik imza hem teknik altyapı olarak tamamlanmış, hem de hukuki açıdan uygulamaya konulmuştur.

Elektronik imza; bir bilginin üçüncü tarafların erişimine kapalı bir ortamda, bütünlüğü bozulmadan ve tarafların kimlikleri doğrulanarak iletildiğini elektronik veya benzeri araçlarla garanti eden harf, karakter ya da sembollerden oluşmuş bir seti ifade eder.

Sayısal imza; elektronik imzanın özel bir çeşidi olup, bir anahtar çifti ile (açık ve gizli anahtarlar) elektronik ortamda iletilen veriye vurulan bir mühürdür. Sayısal imzalar göndericinin kimliğinin açık ve net bir biçimde teyidini, elektronik dokümanın orijinalliğini ve güvenilirliğini mümkün kılar. Gönderici için ve mesajın gönderildiği taraf için tek olan sayısal imzalar doğrulanabilir ve inkar edilemez. Sayısal imzada amaç; elle imza atma işlemi elektronik ortamda yapabilmek için zemin yaratmaktır. Sayısal imzanın işlevi; elektronik ortamda aslından ayrılmayan sahte imzayı ve orijinal dokümanların değiştirilmesini önlemektir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 28 Mayıs-14 Haziran 1996 tarihleri arasında New York'ta yapılan 29. Toplantısında Elektronik Ticarete ilişkin Model Kanun ve konuya ilişkin Yasal Rehber'in kabul edilmesinden sonra, "sayısal imza ve onay makamları (certification authorities)" ile ilgili olarak başta ABD'nin Utah eyaleti olmak üzere diğer ülkelerin mevcut düzenlemelerinden de yararlanılmak suretiyle taslak bir metin hazırlanmıştır. Söz konusu Taslak'ta elektronik imza konusunda aşağıdaki hususlara yer verilmiştir.

İmza; kimliğini ve ekli bilgiye onay verildiğini göstermek niyetiyle bir kimse tarafından (veya onun namına) kullanılan herhangi bir işaret veya kabul edilen herhangi bir güvenlik usulüdür. Elektronik imza ise kimliğini ve mesaj içeriğine onay verildiğini göstermek niyetiyle bir kimse tarafından (veya onun namına) mesaja eklenen veya mantıksal olarak mesaja bağlı olan elektronik bir bilgidir.

Güvenli Elektronik İmza; taslağın 4 ve 5. maddelerine uygun sayısal imza ya da bir güvenlik usulü aracılığıyla belirli bir kişiye ait olduğu tespit edilebilir elektronik imza ya da olayın özelliğine göre ticari ilişkiler çerçevesinde makul görülen ve taraflarca daha önce kararlaştırılan ve uygulanan elektronik imzadır.

Güvenli imzanın standart özellikleri, Taslak'ta şu şekilde özetlenmiştir;

a) Teklik: Elektronik imzaların birbirinden farklı olması anlamına gelmektedir. Ya parmak izi, retina taraması gibi biyometrik yöntemlerle ya da çift anahtar kullanımıyla teklik şartı yerine getirilebilmektedir.

b) Kimlik Tespiti: Elektronik imza sahibinin kimlik tespitinin sağlanması anlamına gelmektedir Bu tespitin çabuk, nesnel ve otomatik olması özellikleri üzerinde durulmaktadır.

c) Güvenilirlik: Elektronik imzayı kullanan olarak kimliği tespit edilen kişinin gerçekten mesajı imzalamış olması anlamına gelmektedir Üçüncü bir güvenilir kişinin (Trusted Third Party), örneğin onay makamının süreç içerisinde üstelendiği görevin önemi ve yararı belirtilmektedir.

d) Bağlantı; mesajla imza arasında bağlantı olması anlamına gelmektedir Mesaj değiştiğinde, elektronik imza geçersiz hale gelmelidir.

Sayısal imza;

Bu konuda Taslak'ta iki değişik tanım mevcuttur.

1. Sayısal imza, mesaj özetleme fonksiyonu ve asimetrik şifreleme sistemi yardımıyla bir veri mesajının dönüştürülmesinden teşekkül eden bir tür elektronik imzadır. Bu şekilde dönüşüme uğramamış ilk mesaja ve imzacının açık anahtarına sahip bir kişi dönüşümün imzacının açık anahtarına denk gelen açık anahtarıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini ve dönüşümden sonra ilk mesajın değişip değişmediğini kusursuz olarak tespit edebilir

2. Sayısal imza; veri mesajına eklenen sayısal (bilgisayarlarca kullanılan ikili sistem açısından) değerdir. İmzacının gizli şifreleme anahtarına bağlı matematiksel bir usul kullanılarak, bu sayısal değer yalnızca imzacı tarafından üretilebilmektedir. Bu

matematiksel usul açık anahtarla şifreleme esasına dayanmaktadır. Bu matematiksel usuller bir veri mesajına uygulandığında mesajı dönüştürmekte ve mesajı alan taraf imzacının açık anahtarını bildiğinden, dönüşümün imzacının açık anahtarına karşılık gelen gizli anahtarıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini ve dönüşümden sonra orijinal mesajın değişip değişmediğini kusursuz olarak tespit imkanına sahip olmaktadır.

Eğer veri mesajı, bir onay makamı tarafından verilen bir sayısal imza sertifikasının geçerlilik süresi içinde imzalanmışsa, bu sayısal imza güvenli elektronik İmza olarak kabul edilmektedir.¹⁹

Sayısal imza, birbirlerine karşılık gelen ve bir başka benzeri olmayan açık ve gizli anahtarların eşleşmesi ile tamamlanmakta ve uygulanmaktadır. Sayısal imza iki bileşene bağlı olarak atılır. i-) İmza atanın gizli anahtarı ii-)İmzalanan mesaj. Mesaj belirli bir özetleme algoritmasından geçirilir, bu özet, imza atanın gizli anahtarıyla şifrelenir. Bu şekilde şifrelenmiş mesaj özeti sayısal imzayı oluşturur. İmzanın doğrulanabilmesi için önce, imzayı atanın açık anahtarıyla mesaj özetinin şifresi açılır. Mesajın aslı yine özetleme işlevinden geçirilerek, ikinci bir mesaj özeti daha bulunur. Şifresi açılmış mesaj özeti ile yeni bulunan mesaj özeti birbirinin aynıysa, imza doğrulanmış, gönderenin kimliği ve bilginin bütünlüğü kanıtlanmış olur. Sayısal imzayı atan kişi kendi gizli anahtarını kullanırken, sayısal imzayı doğrulamak isteyenler ise, imzayı atanın açık anahtarını kullanmaktadırlar.²⁰ Yani elektronik imzanın çalışma sistemi bir bakıma bankadaki kiralık kasaların çalışma sistemlerine benzetilebilir. Elektronik imzada bir dökümanı açmak için tıpkı kiralık kasalardakine benzeyen iki adet anahtar kullanılır (Açık ve gizli anahtarlar). Açık anahtarı, bankalardaki kiralık kasa sisteminde kullanılan ve devamlı bankada kalan anahtara; gizli anahtarı ise güvenlik nedeniyle daima müşteri tarafından saklanan anahtara

¹⁹ http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/h_altyapi.htm, 25 Mayıs 2000.

²⁰ <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/teknik.htm>, 25 Mayıs 2000.

benzetebiliriz. Böylece, her iki anahtarın kullanılması sayesinde şifrelenmiş, güvenli bir elektronik imza yaratılmış olur.²¹

2.2.2. Açık ve Gizli Anahtarlar

Sayısal imzayı oluşturan ikili anahtar sisteminin elemanlarıdır. Anahtarlar, sayısal karakterlerin oluşturduğu bir kod olup, açık anahtara, kullanıcı dışındaki kişiler de erişebilmekle birlikte, gizli anahtar sadece kullanıcının kendisi tarafından bilinir ve kullanılır. Her iki anahtar setinin birbirine uyumu sayesinde, sayısal imza oluşturulur.²²

Açık anahtarlar (public key) herkesce bilinir ya da bir veri tabanından (telefon rehberi gibi) ulaşılabilir. Gizli imza anahtarlarının, onay makamları tarafından saklanması konusunda henüz uluslararası bir görüş birliği oluşmuş değildir. Gizli imza anahtarları ve şifreleme, suç faaliyetlerinin gizlenmesine imkan tanıyabilmekte ve devletlerin yürütme (vergileme dahil) ve yargılama yeterlilikleri konusunda endişeler oluşturmaktadır. Bazı devletlerin yaklaşımı, şifreleme yöntemlerinin kullanımının kısıtlanması ve devletin gizli imza anahtarlarına erişiminin sağlanması yönündedir. Diğerleri, şifreleme kullanımının sınırlandırılmaması gerektiğine, gizli imza anahtarlarının üçüncü kişilerin erişiminin sisteme olan güveni azaltacağına inanmaktadır. Bu konuda hakim bir görüş olmayıp, devletler kendi tercihlerine göre düzenlemeler yapmaktadır.

Değişik ülkelerdeki uygulamaların birbirleri ile uyumunun sağlanması amacıyla, her ülkedeki açık anahtar uygulamasında aşağıdaki hususların belirlenmesi gerektiği öngörülmektedir.

²¹ Alan Sherwood, "Digital Signature Law Inked", February 1996, p. 3., www.digi_sign/0032doc.htm, 10 Şubat 2000.

²² <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/ilkeler.htm>, 28 Mayıs 2000.

1. Açık anahtar veri tabanı ile ilgili kurumların hiyerarşisi, sayısı ve statüsü,
2. Sadece açık anahtar veri tabanına sahip belirli yetkililerin şifreli çift anahtar düzenleyip düzenleyemeyecekleri veya bu anahtar çiftinin kullanıcılar tarafından düzenlenip düzenlenemeyeceği,
3. Şifreli çift anahtarın geçerliliğini onaylayan onay makamlarının kamu kuruluşu olarak mı yoksa özel teşebbüs olarak mı faaliyet gösterecekleri,
4. Onay makamlarına yetki verme işleminin devlet tarafından lisans verme biçiminde mi, yoksa akredite edilme şeklinde bir yöntemle mi olacağı,
5. Resmi kurumlara, şifrelenmiş bilgilere ulaşım konusunda verilecek yetkinin kapsamı ve sınırları.²³

2.2.3. Şifreleme

Şifreleme, elektronik ortamda iletilen bilginin dönüştürülmesi işlemidir. Bu sayede gönderilen herhangi bir bilginin gizliliği korunmuş ve bütünlüğü bozulmamış olur. Şifrelemenin, daha çok internet üzerinden mal ve hizmet alış-verişlerinde kredi kartı kullanımı esnasında önemi artmaktadır. İnternet üzerinden alış-veriş yapan bir çok insan, kredi kartı bilgilerinin üçüncü şahıslar tarafından ele geçirilmesinden endişe duydukları için, alış-veriş ile ilgili işlemlerini telefon aracılığıyla tamamlamayı tercih etmektedirler. Bu sorunun çözülmesi için, internet üzerinden satış faaliyeti içersinde bulunan bir çok firma güvenlik “server” leri kullanmaya başlamışlardır. Bu server’ler telefon hattı vasıtasıyla gönderilen bilgilerin, üçüncü kişilere ulaşımını engellemek amacıyla şifrelenmesini sağlamaktadır. Şifreleme, ulaştırılan bilginin güvenliğinin sağlanmasında gönderilen bilginin elde edilebilmesi için bir gizli şifrenin ya da kodun kullanıldığı yöntemdir.²⁴

²³ http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/h_altyapi.htm, 25 Mayıs 2000.

²⁴ Gray Coulter, “The Effects of E-Commerce on The American Economy”, October, 2000, p. 3. www.e-com.net/doc01582.htm, 15 Haziran 2000.

2.2.4. Onay Makamı

Mesaj gönderici ve alıcılarının kimliklerinin belirlenmesi için, üçüncü kişi veya kurumlarca sayısal sertifika düzenlenmesi gerekmektedir. Bu sertifikaları düzenleyen kurumlar, sertifikasyon otoritesi, onay makamı ya da onay kurumu olarak adlandırılmaktadırlar. Sertifika, onay makamı tarafından düzenlenerek, sayısal olarak imzalanır. Kısacası onay makamları, elektronik ortamda bilgi ileten, kullanıcıların kimliklerinin doğruluğunu garanti eden, aynı zamanda açık anahtar veri tabanına sahip kuruluşlardır.

2.3. ELEKTRONİK TİCARETİN ARAÇLARI

Mevcut elektronik ortamda geniş anlamda elektronik ticaret aracı olarak kullanılabilen, altı adet araç bulunmaktadır. Bunlar telefon, faks, televizyon, elektronik ödeme sistemleri, elektronik veri değişimi (EDI) ve internettir. Elektronik ticaret kavramı, genellikle internet aracılığıyla yapılan ticaret şekli için kullanılmakta, ve çoğu zaman elektronik ticaret yerine “internette ticaret” kavramı da geçerli olabilmektedir.

Sanayileşmiş toplumlarda telefon, faks ve televizyon gibi araçlar ticari işletmelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Televizyon üzerinden ürünlerin reklamı yapılmakta, telefon veya faksla sipariş edilmekte ve kredi kartı ile ödeme yapılabilmektedir. Bunun dışında bilgisayara ihtiyaç duyulmadan doğrudan bir televizyon aracılığı ile internete bağlanmayı sağlayan teknolojiler de mevcuttur.

İnternet dışında kalan; telefon, faks,ve televizyon gibi araçlar, birlikte kullanılmak zorunda olmakla birlikte, geleneksel ticaret yöntemlerine de bağımlıdırlar. Bunlar üzerinden hukuki geçerliliğe haiz bir belge transferi gerçekleştirilemediğinden, geçerli bir sözleşmenin bunlar aracılığı ile oluşması mümkün olmamaktadır. Oysa, yürütülen çalışmaların tamamlanması halinde, internet üzerinden transfer edilen verilerin güvenliği sağlanacak ve bunların hukuki geçerlilikleri kabul edilecektir. Böylece internet, bu araçların tüm fonksiyonlarına

sahip, hukuki geçerliliğe sahip ticari işlemlerin yapılabildiği, sanal bir ortam oluşturabilecektir.

2.3.1.Telefon ve Faks

Elektronik ticaretin bir aracı olan telefon dünya çapında bir milyar hatlık bir alana yayılmıştır. Elektronik ticaretin en eski aracı network sistemiyle çalışan telefondur. Telefon, çok geniş ve yaygın kullanımından ötürü, işletmelerde ticari işlemlerin gerçekleştirilmelerinde lider rolü oynamaktadır. OECD ülkelerinde her iki şahsın kullanımına bir telefon düşmektedir. Ayrıca telefon kullanımının kolaylığı ve giderek ucuzlaması yaygınlaşmasını arttırmaktadır. Telefon mal ve hizmetlerin reklamının yapılmasını ve kredi kartı yoluyla ödemeleri mümkün kılmaktadır. Hizmetlerin büyük bir kısmı telefonla dağıtılmakta ve telefon faturası yoluyla ödenmektedir.

Faks ise, geleneksel mektup hizmetinin yerini alarak, döküman transferlerini çok hızlı bir biçimde gerçekleştirmektedir. Faks bu niteliğiyle işletmeler arasında hızlı iltişimi gerçekleştirerek, ticari işlemlerde önemli bir kolaylık sağlamıştır. Pahalı olması, sesli iletişime imkan tanımaması, nihai tüketiciler tarafından yaygın kullanılmaması faksın eksik yönleridir.²⁵

2.3.2.Televizyon

Belirtilen araçlar arasında en yaygın kullanıma sahip olanı kuşkusuz televizyondur. Hemen hemen her evde kullanılan televizyon, reklam ve pazarlama teknikleri sayesinde evde alışverişe imkan sağlamaktadır. Elektronik ticaretin bir aracı olarak kullanılan televizyonlarda ortaya çıkan önemli sınırlamalardan birisi, çok yönlü işlemlerin yürütülmelerinin zorluğudur. Geleneksel yöntemde tüketici, televizyonda reklamını gördüğü malı, telefon ile sipariş etmekte ve nakit ya da kredi kartı ile ödeme yapmaktadır. Yani, televizyonda çok yönlü iletişim olmaması

²⁵ Nusret Ekin, **Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret**, İstanbul, ITO Yayınları, 1998, s. 84.

nedeniyle tüketici istediği ürünü arayamamakta, alternatifleri sadece televizyonda tanıtılan ürünlerle sınırlı kalmakta ve pazarlık edememektedir.²⁶

2.3.3. Kredi Kartları

Kredi kartları ilk olarak 1960 yılında uygulamaya konulmuş ve zamanla gerek teknolojik bakımdan, gerekse yaygınlığı bakımından büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

2.3.3.1. Kredi Kartlarının Nitelikleri

Elektronik ödeme ve para transfer sistemleri, kredi kartları veya benzeri ödeme araçları elektronik ticareti kolaylaştırmış, bu yüzden de elektronik ticaretin vazgeçilmez unsurları arasında yer almışlardır. Özellikle ATM (Automatic Teller Machines) ve kredi kartları günümüzde ödeme amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kartlar sayesinde tüketici, hesabındaki tüm hareketleri izleyebilmekte ve pek çok bankacılık işlemini bizzat kendisi gerçekleştirebilmektedir.

2.3.3.2. Kredi Kartlarının Boyutları

Kredi kartları konusunda önemli dört nokta ortaya konulabilir. Bunlardan birincisi şeffaflıktır. Kart kullanıcıları, kredi kartının maliyeti ve taşıdığı riskler konusunda yeterince bilgi sahibi olmalıdır. Diğer bir önemli nokta ise finansal boyuttur. Kullanıcının finansal boyutu; likidite, kapital ve içsel kontrol konularıyla yakından ilişkilidir. Likidite kullanıcıya kredi sağlamalıdır. Yönetimler de risk yönetim politikaları uygulamalıdır. Bir diğer nokta olan teknik güvenlik önlemleri, finansal ve işlemsel açılardan önemli sonuçlar içermektedir. Bu tedbirler kapsamlı bir açıdan değerlendirilmeli ve sistemin olumsuz bir şekilde etkilenmesi

²⁶ İbid, s. 86.

önlenmelidir. Kredi kartları ile ilgili olarak ortaya konulabilecek son nokta olan cezai faaliyetlerle ilgili konulardaki risk ve güvenlik önlemleri güçlendirilmelidir.²⁷

2.3.4. Elektronik Veri Alış-Verişi (Electronic Data Interchange – EDI)

Elektronik veri alış verişi, farklı kuruluşların bilgisayarları arasında standart hale getirilmiş verilerin transferidir. Dünya ticaret örgütünün tanımına göre ise, internet ve internet gibi network kullanan değişik firmalar arasında yapılan veri transferi EDI olarak adlandırılmaktadır.²⁸ EDI sayesinde işletmeler arasında veri iletiminde kullanılan kağıt belgeler ortadan kalkmış, bu sayede maliyetlerde düşüş yaşanırken, veri iletişim hızı da artmıştır. EDI kamu ve özel sektör kuruluşlarının etkin bir biçimde iletişim kurma ihtiyaçlarından doğmuş olup; hızlı ve doğru veri akışının sağlanması, daha etkin denetim yöntemlerinin geliştirilmesi, üretkenliğin ve karlılığın artırılması, rekabet gücünün yükseltilmesi ve benzeri konularda sağladığı avantajlar nedeniyle yaygınlığını giderek arttırmıştır. EDI uygulamasıyla zamandan ve işlem maliyetlerinden tasarruf sağlanmasının yanı sıra, bilgilerin elektronik ortamda değişimi nedeniyle insan faktöründen kaynaklanan hatalar da ortadan kalkmış olacaktır. EDI, tüm tarafların bilgiye elektronik ortamda ulaşmasına imkan vererek, süreyi kısaltmakta, işlemlerin tekrarlanmasını ve muhtemel hataların ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır. 1997 yılı itibariyle dünyada EDI sistemi kullanan firmaların beşyüz bin civarında olduğu bilinmektedir.

EDI, özel kesimde daha çok endüstri, üretim, finans, bankacılık ve sigortacılık gibi kesimlerde kullanılırken; kamu kesiminde gümrük, istatistik, ulusal ve uluslararası ticaret alanlarında kullanılmaktadır.

EDI'nin sahip olduğu potansiyeli tam olarak kullanabilmek için, mevcut kanuni sistemi, işlemlerin elektronik ortamda yapılmasına imkan verecek hale getirecek bir takım düzenlemeler yapılması gerekecektir.²⁹

²⁷ İbid, s. 87-88.

²⁸ World Trade Organization; op. cit., p. 41.

²⁹ <http://www.commerce.turkeur.be/etkk/finans.htm>, 23 Mayıs 2000.

2.3.5. İnternet

İnternet, elektronik ticaretin ayrılmaz bir unsurudur. Çok yönlü bir ticaret aracı niteliğinde olan internet bazı ürünlerin üretiminden dağıtımlarına kadar her aşamasında aktif rol almaktadır. İnternetin bir diğer özelliği, sağladığı multi medya olanağıdır. Dökümanlar bu sayede hem görüntü hem de ses olarak ulaştırılabilmekte, kullanıcı bu dökümanları sağlıklı bir şekilde saklayabilmekte veya üzerinde değişiklik yapabilmektedir.

İnternetin bir elektronik ticaret aracı olarak sağladığı en büyük kolaylık şüphesiz mesafeleri ortadan kaldırmasıdır. Bireyler internet vasıtasıyla buldukları mekandan, çok uzak mesafedeki bir malı süratle sipariş edebilmekte, bu sayede geleneksel ticaret yöntemine kıyasla sipariş esnasında kaybedilecek zaman dolayısıyla oluşabilecek kur farklarından da etkilenmeyeceklerdir.

İnternetin sağlamış olduğu bu ve benzer kolaylıkların yanı sıra, günümüzde çeşitli problemlerden dolayı rahatça kullanılamaması internet kullanımının yaygınlaşmasının önündeki temel sorunlardır. İnternet üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin yasal düzeni, kurulan sözleşmelerin geçerlilikleri, güvenlik problemi, internet faaliyetlerini düzenlemede ve vergilemede devletin rolü ve benzeri konular internet kullanımının yaygınlaşması ve geleneksel ticaretin yerini güvenli bir biçimde alması için süratli bir biçimde çözülmesi gereken problemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK TİCARETİN HACMİ

İnternet üzerinden gerçekleştirilen elektronik ticaretin hacmine ve gelecekteki potansiyeline ilişkin olarak çeşitli kaynaklarda bir çok değişik rakama rastlanmaktadır. Bu çeşitlilik elektronik ticaretin çok büyük sayısal ölçme ve değerlendirme sorunuyla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır.

OECD istatistiklerine göre, 1995 yılında sıfırdan başlayan elektronik ticaretin zaman içerisinde adeta bir patlama yaparak, 1997’de 26 milyar dolara ulaştığı, 2003 ve 2005’te ise bir trilyon dolara ulaşacağı öngörülmektedir.³⁰ Forrester Research tarafından yapılan bir başka araştırmaya göre ise elektronik ticaretin hacmi 2003 yılında kötümser bir tahminle 1.3 trilyon dolar, iyimser bir tahminle ise 3 trilyon dolar olarak öngörülmüştür. Yapılan araştırmada ilerleyen yıllarda fiziksel mal hareketleri dışında, tüm işlemleri kapsayan bir ortamın elektronik ticaretin hacmini daha da arttıracığı öngörüler arasında bulunmaktadır. Yine elektronik ticaretin geleceğine ilişkin bir başka tahmine göre, 2007 yılında tüketicilerin %26’sı alışverişlerini elektronik ortamda gerçekleştireceklerdir.³¹

Günümüzde sanal ortamda faaliyet gösteren şirketler ABD’de yılda 200 milyon doları aşan cirolar yapmaktadırlar. 1998 yılında elektronik ticaretten firmaların 301 milyar dolar gelir elde ettiği bilinmektedir. Japonya’da ise, ticaret şirketlerinin elektronik ticaret hacimlerinin 2003 yılına kadar 542 milyar dolara ulaşacağı, elektronik ticaretin toplam ticaret içindeki payının %11’e yükseleceği bu alandaki ticaretin ülkesel bazda hacmine yönelik olarak yapılmış olan bir diğer öngörüdür.³²

Dünyada internet üzerindeki ticaretin ilk büyük örneği 1995 yılında Amazon.com ile görülmüştür. Amazon.com, internet üzerinden yaptığı ticaret sayesinde yayınevi ve toptancılarla anlaşarak sıfır stokla çalışabilmiş ve bu sayede maliyetlerini büyük ölçüde azaltmıştır. Bugün Amazon.com’un değeri milyon dolarlarla ölçülen boyutlara ulaşmıştır. IBM Danışmanlık’tan Kevin La Croix, verdiği bir seminerde Amazon.com’un gelirlerinin %300, karlarının ise %500 arttığını belirtmiştir.

Dünyada bir diğer elektronik ticaret öncüsü ise, Dell Computers’dır. Dell Computers, internet sitesinde konfigürasyonu müşteriler tarafından belirlenen

³⁰OECD; “ **The Economic and Social Impacts of Electronic Commerce**”, Preliminary Findings and Research Agenda, OECD, Paris, 1998, p. 4.

³¹ World Trade Organization, op. cit., p.25.

³² <http://www.hurriyetim.com.tr>, 15 Haziran 1999.

bilgisayarları toplamaktadır. Dell Computers'ın internet sitesindeki günlük cirosu 14 milyon dolardır.

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de ise genel görünüm şu şekildedir: 1998 yılında internette yapılan toplam alışverişin tutarı 8.5 milyon dolardır. 2000 yılı beklentisi ise 25 milyon dolardır. Elektronik ticaretten %27'lik pay alan bilgisayar ürünlerini, %24'lük payla seyahat endüstrisi izlemektedir. Türkiye'deki pazarın 5-6 yıl içerisinde 30 kat büyüyerek mevcut potansiyel olarak görülen 20-22 milyon kişiye ulaşacağı, bu alanda yapılan bir öngörü olarak yer almaktadır.

Türkiye'de 1997 yılından beri Migros sanal market hizmet vermektedir. Bugün 50 binin üzerinde kayıtlı müşterisi bulunan Migros, 24 saat hizmete açıktır.

Türkiye'de elektronik ticaretin bir diğer öncüsü ise "Superonline Shopping" tir. Bu site içerisinde çeşitli alanlarda hizmet veren 20 civarında dükkan bulunmaktadır. Sitenin haftalık ziyaretçi sayısı 16 bin olarak açıklanmıştır.

Dünyada mevcut elektronik ticaretin %80'inin ABD'de, %10'unun Avrupa'da, %5'lik kısmının ise Asya'da yapıldığı, bunun yanı sıra web sitelerinin yaklaşık %70'inin Kuzey ABD'de, %8'inin Kanada'da, %14'ünün Avrupa'da ve %4 ünün de Asya – Pasifik bölgelerinde olduğu düşünülürse internetin ve elektronik ticaretin gelecekte nasıl bir dağılım göstereceği hakkında da genel bir kaniya ulaşılabilir.³³

Sonuç olarak denilebilir ki: dünya çapında son derece büyük bir potansiyele sahip olan elektronik ticaret konusunda, Türkiye henüz tanışma aşamasındadır.

³³ OECD; "The Economic and Social Impact of Electronic Commerce", op. cit., p. 7.

2.5. ELEKTRONİK TİCARETİN ETKİLERİ

Elektronik ticaretin toplumun alışkanlıkları, devlet yönetimi ya da ekonomik ilişkiler bazında önemli değişikliklere sebep olacağı düşünülmektedir. Öncelikle insanların internet ortamının onlara sağlamış olduğu kolaylıklardan yararlanmak isteyecekleri bir gerçektir. Buna bağlı olarak, gerek devlet kademesinde gerekse özel sektörde verilen hizmet, nitelik değiştirecektir. Elektronik ticaretin sınırları ortadan kaldırması ve zamanı en iyi şekilde kullanması, ekonomik işlemlerin ister istemez sanal ortamlara kaymasını beraberinde getirecektir. Bu ve benzer özellikleri nedeniyle elektronik ortam, her alanda karşımıza çıkan, günlük yaşamın bir parçası haline gelecektir.

2.5.1. Toplum Üzerindeki Etkileri

Elektronik ticaret temelde ekonomik bir olay olmakla birlikte, piyasaların küreselleşmesi, ekonomi tabanlı enformasyona doğru bir eğilim ve günlük hayatta teknolojinin her türünün yaygınlaşması ile karakterize edilebilecek, büyük bir sosyal dönüşümün önemli bir parçasıdır. Bu sosyal dönüşüm halen yaşanmakta olup, gelecekte de devam edecektir. Yaşanan tüm bu gelişmeler, günümüzde “digital devrim”, “e-toplum” gibi kavramların da ortaya atılmalarına neden olmuştur. E-toplum diye bir kavramın ortaya çıkması fazla bir zaman almamıştır. Bu kısa süreye rağmen, elektronik ticaret, www, e-mail gibi kavramlar günlük kullanımımıza giren kavramlar haline gelmişlerdir. Yeni bir ortamın oluşmasıyla, yeni kavramların da ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu tür kavramların ortaya çıkmasındaki en büyük etken, özellikle internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte klasik üretim faktörlerine “bilgi” nin de eklenmesinde yatmaktadır. Bilgiye, yaşadığımız çağda ulaştığımız bu dönüşüm sayesinde sıfır maliyetle ulaşılabilen ve yine aynı maliyetle zahmetsizce bilgi paylaşılabilir.

Temel anlamda iletişim teknolojilerinin en verimli şekilde kullanıldığı, altyapının tüm toplum sathına yayıldığı ve yine tüm toplumun fiziksel ortam kadar

elektronik ortamlarda da rahatça iletişim kurabilmesinin sağlandığı zaman, e-toplum gerçekleştirilmiş olacaktır.

E-topluma giden yolda öncülüğü bireyler yapmaktadırlar. Elektronik posta ve sohbet uygulamaları, en azından belli bir kesimde telefon kadar yaygın bir kullanım potansiyeli elde etmiştir. Yine video konferans sistemleri, birey ve kurumlara ciddi avantajlar getirmektedir. Araştırmacılar için ise world wide web (www), şimdiye kadar sahip olmadıkları genişlikte bir kaynak imkanı sunmaktadır.³⁴ Günümüzde bütün dünyada okulları öncelikle internete taşımak, böylece interneti büyük bir kütüphane olarak kullanmak, farklı kültürlerdeki arkadaşlarla tanışma, kaynaşma ve ortak projeler geliştirme türü etkinlikler ön plana çıkmaktadır. Dünya nüfusunda meydana gelen hızlı artış, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki genç nüfusun, yeterli öğretmen sayısının karşılanamaması dolayısıyla gerekli eğitimi alamaması gibi bir sorunu gündeme getirmektedir. Bu sorun internet üzerinden verilecek olan eğitimle aşılabilecektir. Bu sayede bireyler en iyi öğretmenlerin derslerini dinleyebilecekler, ders notlarına ulaşabilecekler ve sınavlarına iştirak edebileceklerdir.

Sağlık alanında da benzer gelişmelerin yaşanması kaçınılmazdır. Bu alanda geliştirilen bir sistem olan tele-tıp sayesinde, kişiler evlerinde iken veya acil durumlarda tecrit oldukları yerlerde hasta ile doktorun aynı mekanda bulunmasına gereksinim olmaksızın, hastaya müdahale imkanı doğabilmektedir. Bunun dışında sağlık sorunları bulunan kişilerin web üzerinden çeşitli konulardaki sağlık sorunlarını uzman doktorlarla paylaşmaları mümkün olabilmektedir. Yine sağlık hizmetlerinde internetin kullanılması ile web üzerinde uzman doktor, ilaç ve tıbbi malzeme aranması, nöbetçi sağlık kuruluşlarına erişim, tıbbi literatüre ulaşma gibi bir çok işlem gerçekleştirilebilmektedir.

Tüm bu yararlı olanaklarının yanı sıra toplumsal ahlakı çökertici bir takım eylemlerin de e-toplumla birlikte hız kazanacağı ifade edilmesi gereken bir gerçektir. Günümüzde, internet üzerinden değişik türde kumar oynama şansı veren sitelerin

³⁴ <http://www.abone.turk.net/gilter/internet5.htm>,. 07 Kasım 2000.

sayıları azımsanamayacak çokluktur. Yine, internetin genel kültürel gelişmeyi tehdit edebilecek bir diğer yönü de pornografidir. Bu konuda erişim kolaylığı olması, erişim ücretlerinin karşılanabilirliği ve bu sitelere bağlanan kişilerin elde ettikleri resim veya görüntüleri elektronik posta aracılığıyla dağıtabilmeleri bu alandaki yayılmayı hızlandırmaktadır. İnternet kullanımı ile birlikte gelişen yeni suç türleri (cyber suçlar) e-toplumla birlikte ortaya çıkabilecek diğer bir tehlikedir. Bu tip suçların günümüzde en yaygın olanı adlarına “hacker” denen şifre kırıcı siber-teröristlerin bir takım kurumlara saldırıdır. Nitekim kısa bir süre önce internet üzerinde en çok tanınan şirketlerden biri olan Yahoo’ya yapılan saldırıların, bu şirketin sahipleri kadar, internet üzerinden faaliyette bulunan kurumlar ile, bu şirketten alışveriş yapan ve şirket server’larında kredi kartı bilgileri olan tüm kişileri etkilediği bilinmektedir.

Fakat burada dile getirdiğimiz olumsuzlukların sıkı bir eğitim politikasıyla aşılabilmesi mümkündür. E-toplumun getirilerinin, topluma yüklediği maliyetlerden daha fazla olduğu dikate alınmalı ve bu gelişmelerin gerisinde kalınmamalıdır.

2.5.2. Devlet İdaresi Üzerindeki Etkileri

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve tüm bu gelişmelerden yararlanan bireyler, tüm işlemlerini internet üzerinden gerçekleştirebilmek için baskı unsurları oluşturacaklardır. Özel sektörün geliştirdiği bireylere yönelik hizmetlerin kullanıcıları, bu tür hizmetlerin devlet kurumlarında da yaygınlaşmasını bekleyeceklerdir. Tüm bu baskılar sonucunda oluşması muhtemel e-devlet uygulamaları devlet idaresi üzerinde etkili olduğu gibi, vatandaşların da hayatlarını kolaylaştıracaktır.

Açık devletin oluşturulması, vatandaşların kullandıkları ücretsiz ağların desteklenmesi ve kamu hizmetlerinin bu ortamda sağlanması yönünde dünyada genel bir eğilimin olduğu söylenebilir. Örneğin ABD (Peru, Brezilya, İngiltere) başta olmak üzere bir çok devlette tüm vatandaşlara içlerinde kişinin özgeçmişinin, parmak izinin, seçmen bilgilerinin yer aldığı elektronik bir kimlik kartı verilmiş , bu sayede

vatandaşların kamu kurumlarında gerçekleştirmek zorunda oldukları işlemlere sürat kazandırılmıştır. Brezilya’da 1999 yılında yapılan seçimde, seçmenler elektronik kartlar vasıtasıyla oylarını bilgisayarlardan kullanmışlardır. Bu tür bir uygulamaya en son olarak Finlandiya’da 1999 yılının aralık ayında kamuoyuna tanıtılmaya başlanan “Fin Vatandaşlık Kartı ve Elektronik Kimlik Tanıma-FINEID” ile geçilmiştir. Fin kimlik kartı, mikrochip içeren plastik akıllı bir karttır. Bir çok uygulamada kullanılacağı duyurulan FINEID kartının yararları şöyle sıralanmaktadır:

- Açık ağlarda veri güvenliğinin geliştirilmesi
- Bir çok kamusal ve özel uygulamanın internet üzerinden yapılmasına olanak sağlanması
- 24 saat hizmet verebilme olanağı yaratması
- Hizmetlerde, mekandan bağımsızlık olanağı yaratması
- 15 Şengen Ülkesi arasında yolculuk belgesi olarak kullanılabilmesi³⁵

E-devlet uygulamalarının sağlayacağı en büyük fayda, devlet ve diğer kamu kurumlarıyla ilişkili işlemlerde maliyetlerin neredeyse sıfırlanmasıdır. Nobel ödüllü ekonomist Douglass C. North’a göre, ABD ekonomisinde kamusal işlem maliyetleri toplam ulusal gelirin neredeyse %45’i civarındadır. Bu maliyetlerin azaltılması, bu alana yapılan harcamaların daha etkin alanlara kaydırılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca tüm bunların yanı sıra, kamuyu ilgilendiren kilit bir takım faaliyetlerin toplumun bilgi ve denetimine sunulması da, internetin bir toplumsal denetim mekanizması olarak kullanılmasına ve dolayısıyla devlet idaresine demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunacaktır.

2.5.3. Elektronik Ticaretin Ekonomik Etkileri

Elektronik ticaretin ekonomi üzerinde hem makro hem de mikro ekonomik

³⁵ “Ulusal Birey Bilgi Sistemi (Kamu Uygulamalarına Farklı Bir Yaklaşım)”, Türkiye Bilişim Vakfı, İstanbul, Ocak 2000, s. 23.

anlamda etkileri sözkonusu olmaktadır. Mikro ekonomik alandaki bazı etkileri arasında işletmeler üzerindeki etkileri, tüketiciler üzerindeki etkileri, piyasa yapısı üzerindeki etkileri sayılabilirken; makro ekonomik etkileri arasında istihdam üzerindeki etkileri, kalkınma ve gelir dağılımı üzerindeki etkileri belirtilebilir.

2.5.3.1. Üreticiler/İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Elektronik ticaretin işletmeler üzerindeki etkileri genel olarak; etkinlik ve verimlilik artışları, maliyetlerin düşürülmesi, yeni pazarlara giriş imkanlarının sağlanması, rekabetin artması şeklinde sıralanabilir.

-Etkinlik ve Verimlilik

Bilişim teknolojilerinin hızla gelişimi ve yaygınlaşması, ekonomik işlemleri çok kolaylaştırmıştır. İşlem masraflarının neredeyse sıfırlanması; herhangi bir işe ya da pazara girişin kolaylaşması, rekabetin giderek yaygınlaşması elektronik ticaretin temel özelliklerindedir. Alışverişin anında sonuçlanması, ekonominin kesintisiz işlemesine olanak vermektedir.

Burada etkinlik, zaman kazanma, yanlışsız iş görme ve işlemlerin kolaylaştırılması anlamlarında kullanılmaktadır. Verimlilik ise, girdi başına üretim maliyetinin azaltılması ile ölçülmektedir. Elektronik ticaretin gelişmesiyle bu sürece olanak veren ana teknolojilerin fiyatlarının azalması elektronik ticareti hızla yaygınlaştırmaktadır. Burada satılan ürünün fiyatı değil, ticaretin altyapı fiyatının ya da pazar yerinin masraflarının azalması elektronik ticareti büyütmede; bu fiyatla elektronik ticaret ters yönlü bir ilişki göstermektedir. Kısacası, elektronik ticaret bilişim teknolojilerinin ucuzlaşmasının bir ürünüdür.³⁶

³⁶ Yakup Kepenek, “**Ekonomik Yönleriyle Elektronik Ticaret**”, Ankara, Mart 1999, s. 61., www.igeme.org.tr/tur/etrade/etsop/ek1yeni.pdf, 28 Ağustos 2000.

- Maliyetler ve Fiyatlar

Elektronik ticaretin firmalara sunduğu en önemli avantaj maliyetleri düşürmesidir. Elektronik ticaretin üretim maliyetlerini azaltıcı etkisi başlıca iki boyutuyla görülmektedir. Birincisi elektronik ticaretin firmaların maliyet yapılarını değiştirmesi, ikincisi ise diğer işletmelerle ileriye ve geriye doğru ilişkilerinde ortaya çıkan maliyet düşüşleridir. Bunların birincisinde satış işlemleri maliyetlerinin azaltılması; üretim girdilerinin alınması sırasında sağlanan maliyet düşüşleri ve ürünün dağıtımını ile ilgili maliyetlerin azaltılması söz konusudur. Satış işlemlerinde öncelikle fiziksel altyapının ucuzlaması, siparişlerin alınması ve işlenmesinde sağlanan kolaylıklar; tüketicinin izlenmesi ve satış sonrası hizmetler ile bunlar için gerekli az sayıda nitelikli personel başlıca öğelerdir. Elektronik ticaret, satış maliyetlerini azalttığı gibi, satın alma maliyetlerini de azaltmaktadır. Satın alma yönünden maliyeti azaltıcı en önemli etken, işletmenin girdileriyle çıktılarının durumu ile ilgili işlemlerin yani, envanter maliyetlerinin azalmasıdır. Siparişlerin hız kazanması, envanter miktarının büyük ölçüde azalmasına yol açmaktadır. Envanter maliyetinin azalması, özellikle, kısa ömürlü, teknolojik olarak hızla yenilenen ve hızla yenileri yapılan ürünlerde büyük önem taşımaktadır.

Diğer işletmelerle yapılan ticarete ise, elektronik ticaret, işletmenin geriye ve ileriye ekonomik bağlantılarının maliyet yapılarının değiştirmektedir. Bu konuyu biraz açmak gerekirse: Bir firmanın tüketiciye ürün elde etmek ya da hizmet sunmak için gerekli girdileri diğer firmalardan satın alma işlemine sektörler arası ilişkilerde geriye doğru bağlantı etkisi denilmektedir. Firmanın son kullanımı için tüketiciye değil üretim amacıyla diğer firmalara girdi satması da ileriye doğru bağlantı etkisi adını almaktadır. Firmanın diğer işletmelerle olan bu ileriye ve geriye doğru bağlantısı ya da ilişkilerine, elektronik ticaret çözümlerinde katma değer zinciri denilmektedir. Zincirin bir tarafında aracısız işlem süreci yaratılması yer almaktadır. Özellikle ulaşım, toptan ve perakende payları ve bunların elektronik ticaret yoluyla azaltılması bu noktada ayrı bir önem taşımaktadır. Bir çok OECD ülkesinde saydığımız unsurların ürünlerin fiyatlarını %33 arttırdığı saptanmıştır. Aracıların en hızlı ortadan kalktığı alanlar; seyahat acentalığı, sigortacılık, borsacılık ve

emlakçılıktır. Ekonominin bütünü için elektronik ticaretin sağladığı etkinlik kazanımları üzerinde yapılan bir araştırma, toplam dağıtım maliyetlerinin yaklaşık %5 azaldığını göstermektedir. Maliyet düşüşleri, toptan ve perakende ticaret faaliyetlerinin azalmasından ve bu nedenle binaların daha az kullanılmalarından kaynaklanmaktadır.³⁷

Maliyet alanında yaşanan tüm bu gelişmeler fiyatlara kısa dönemde olduğu gibi yansımayacaktır. Fakat, özellikle bazı alanlarda %20'lere varan maliyet düşüşleri, rekabetçi ortamın da etkisiyle fiyatlarda da etkisini hissettirecektir.

-Yeni Pazarlara Giriş İmkânı ve Rekabetin Artması

Elektronik ticaretin işletmeler açısından bir diğer avantajı ise, piyasaya giriş alanında ortaya çıkabilecek engelleri azaltmasıdır. Elektronik ortam, fiziki sınırları aşarak, firmaların dış pazarlara girişlerinin önündeki pek çok engeli kaldırmakta, ve pazarın büyümesini sağlamaktadır. Bu durum hem rekabetin artmasına neden olmakta, hem de küçük işletmelerle büyük işletmelerin piyasaya giriş koşulları açısından eşit şanslara sahip olmalarına yol açmaktadır. İnternet temelli rekabetin ortaya çıkmasıyla, dev şirketlerle küçük işletmeler arasında yakın zamana kadar rastlanması mümkün olmayan mücadeleler görülmeye başlanmıştır. Sadece yazılım ve ağ ekipmanları gibi ileri teknoloji alanlarında değil, perakendecilik gibi geleneksel sektörlerde de piyasaya yeni giren, hızlı ve esnek girişimciler rakipleri karşısında önemli bir tehdit oluşturmaktadırlar. Mesala köklü kitap satıcısı Barnes&Noble karşısında Amazon.com, büyük oyuncak imalatçısı Toys R Us karşısında e Toys ve belki de en ilginçlerinden biri, yazılım alanında dünyanın en büyük şirketi olan Microsoft karşısında bir üniversite öğrencisi tarafından bulunan Mosaic web tarayıcısından yararlanılarak geliştirilen Netscape'in ortaya çıkıp büyümeleri bu konuda bazı örnekler olarak verilebilir.

³⁷ İbid., s. 62-63.

Yukarıda belirttiğimiz ana etkiler yanında bu ana etkilerin türevleri olarak gerçekleşecek tali etkiler de mevcuttur. Bunlar arasında

Elektronik ticaretin üreticilere, sınırsız sayıda tüketiciye ulaşma imkanı vermesi, satıcı ve alıcının şeffaf ve tam rekabete yakın bir ortamda bir araya gelmelerine imkan tanınması, işletmelerin örgütlenme biçimlerini değiştirip, giderek sanal girişimciler haline gelmesi ve son olarak ta bu alanda faaliyet göstermek isteyen firmaların, Ar-Ge (araştırma-geliştirme) yatırımlarına daha fazla ağırlık vermek zorunda kalmaları sayılabilir.

2.5.3.2. Tüketiciler/Bireyler Üzerindeki Etkileri

Elektronik ticaret tüketicilere küresel seçim yapabilme, hizmet kalitesinin artması, düşük fiyatlar, ihtiyaçlara çok hızlı yanıt verilmesi, herhangi bir zamanda ve yerde iş yapma ve haberleşebilme, kendilerine göre uyarlanmış ürün ve hizmetler gibi çeşitli yararlar sağlamaktadır.

Küresel pazarlara elektronik giriş; daha güçlü ve etkin satın alma, daha çok sayıda tercih, düşük fiyat, daha kişisel hizmetler ve yeni satın alma biçimleri getirmektedir.

Tüketiciler açısından enbüyük avantaj rahatlıktır. İnternet yoluyla alışveriş yapacak olan birey, kendi kişisel bilgisayarını istediği zaman kullanarak (haftanın her günü, gece ya da gündüz) alışverişini yapabilmektedir. Evden dışarıya çıkmasına, uzun sıralar beklemesine gerek yoktur. Tek yapacağı satın almak istediği ürünün üzerine “tıklamak” ve kredi kartı bilgilerini girmektir. Elektronik ortamda faaliyet gösteren bir çok firma, bu süreci daha da rahat hale getirebilmek için, müşterilerinin kredi kartı bilgilerini kendi server’larında muhafaza etmeye başlamışlardır.³⁸

³⁸ Gary Coulter, op. cit., p. 2.

Tüketici evinin bir köşesinde, kişisel bilgisayarının başında, ihtiyaç duyduğu ürünlerin piyasa fiyatlarını, modelini ve satıcıları hakkındaki bilgileri kısa bir sürede ve düşük maliyetle öğrenebilmektedir. Günlük tükettiği malları sanal marketlerden satın alabilmekte ve yine ödemesini evinin rahatlığında yapabilmektedir.

İnteraktif dökümanlar sayesinde tüketici ekranda beliren bir nesnenin rengini istediği gibi değiştirebilmekte, bu nesneyi kaydedebilmekte ve buna ilişkin çıktıları elde edebilmektedir. Tüketici böyle bir işlemi, özellikle giysi, ayakkabı ve benzeri ürünleri seçerken yapabilmektedir. Bu olanak, tüketiciye satın alacağı mal ya da ürünü ekranda tanımlama imkanı vermektedir.

İnternet üzerindeki işlem maliyetleri tüketicilere, ürün ve hizmetleri daha ucuza alma olanağı sağlamaktadır. Araştırmalara göre internet ile alışveriş, bir siparişi telefon siparişine göre %4-10, mağazadan satın almaya göre %2-3 daha ucuza getirmektedir. Buna karşılık fiziksel dağıtım maliyetlerinde % 80'lere varan bir tasarruf söz konusudur.³⁹

2.5.3.3.Piyasa Yapısı Üzerindeki Etkileri

Herşeyden önce elektronik ticaret bilişime dayalı bir süreç olduğundan, piyasa aktörlerinin konumlarını da zamanla değiştirmektedir. Elektronik ticaretin gelişmesinde üreticilerden çok tüketiciler etkin faktör olacaklardır. Bunun yanı sıra, piyasanın büyüklüğü ve biçimi değişmektedir. Elektronik ticaret; internet aracılığıyla hızla büyüyen, küreselleşen, katılıma açık bir özellik göstermektedir. Bu sayede küçük ve orta büyüklükteki işletmeler pazara kolayca katılabilmektedirler. Elektronik ticaret ile birlikte şirketlerin, piyasanın milyonlarca kişiden oluşan tek bir pazar olduğu yönündeki fikirleri tamamen değişmiş, bunun yerine piyasanın birer kişiden oluşan milyonlarca pazar olduğu fikri ön plana çıkmıştır. Bu durum bize elektronik ticaretle birlikte tüketicinin ön plana çıktığını bir kez daha göstermektedir. Tüketici bu tür ticarete ön plandadır ve daha seçkin, daha bilinçli, parasının karşılığını tam

³⁹Nusret Ekin, op. cit., s 107-108

olarak almak isteyen, doğru hizmet bekleyen bir tüketici grubundan söz edilebilir. Bu alanda faaliyet gösteren üreticilerin de geleneksellikten uzak, buluş ve yenilik amacıyla yatırıma ve araştırma-geliştirmeye önem veren şirketlerden oluşması başarının vazgeçilmez bir koşulu olmaktadır.

2.5.3.4.İstihdam Üzerindeki Etkileri

İnternet ve elektronik ticaret yoluyla yaratılan katma değer, bilişim teknolojilerinin giderek ucuzlaması ve yaygınlaşmasının meydana getirdiği finansman akışı, bir çok yeni iş fırsatının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Firmaların ve tüketicilerin, elektronik ortamda iş yapabilecek alt yapıyı kendilerine oluşturacak ve bunların bakımlarını yapabilecek kişilere ihtiyaçları olacaktır. Fakat bununla birlikte, elektronik ortam sayesinde elde edilen otomasyon nedeniyle, özellikle belirli kesimlerde işten çıkarılmalar da gündeme gelebilecektir. Finans ve bankacılık sektörü istihdamı, elektronik ticaret nedeniyle şimdiden azalışa geçmiştir. Yine de uzun dönemde işten çıkarılmalarla oluşabilecek istihdam kayıplarının, elektronik ortam sayesinde yaratılacak dolaylı iş alanları (yazılım, donanım, program, v.s) sayesinde telafi edilebileceği öngörülmektedir.

Elektronik ticaretten güçlü bir biçimde etkilenen sektörler ya da elektronik ticarete bağlı olarak gelişen faaliyetler öncelikle, internet üzerinden yapılan ticaretin altyapısını sağlayan işler, elektronik ticaret yazılımı ve diğer yan hizmetleri veren işler ve elektronik işlemlerinin kendisi olarak sıralanabilir. Bu faaliyet alanlarının yeni istihdam yaratma güçleri oldukça fazla görülmektedir. Bunun yanı sıra, elektronik ticaret mekana bağlı olarak çalışma olgusunu ortadan kaldırdığından yeni çalışma biçimleri de oluşabilecektir. Bu sayede bedensel özürlü kişiler de ekonomiye etkin bir biçimde katkıda bulunabileceklerdir. Elektronik ticaretin sağlamış olduğu evden iş ortamına katılma gibi bir takım olanaklar, istihdamın ve iş ortamının doğasını değiştirecektir. Elektronik ticaret sayesinde iş yerine ulaşmak için harcanan para ve zamandan tasarruf edilebilecek, iş yerinden duyulan rahatsızlıklar

azalabilecek ve iş projelerinin daha geniş alanlarda koordinasyonu sağlanabilecektir.⁴⁰

Elektronik ticaret, işgücünün niteliğini de değiştirmekte ve çok yönlü beceri sahibi olan işgücü talebini süratle arttırmaktadır. İşgücünün niteliğinin yükseltilmesi için eğitim programlarının sürekli olarak yenilenmesi ve teknolojik gelişmelere paralel olarak yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Halen bir çok OECD ülkesinde bilişim ve iletişim teknolojisi mesleklerinde eleman açığı bulunmaktadır. OECD'nin elektronik ticaretle ilgili olarak hazırladığı raporlara göre, elektronik ticaret uzun dönemde yeni ürünlerin ortaya çıkmasını hızlandıracak, bu durum piyasanın büyümesine, gelirin artmasına ve üretkenlik artışının yükselmesi neticesinde de nitelikli emek gücüne olan talebin artmasına neden olacaktır.⁴¹

2.6. ELEKTRONİK TİCARETİN KALKINMA VE GELİR DAĞILIMI İLE İLİŞKİSİ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerleme, 20. yüzyılın son on yılında yaygınlaşarak, ticaretin ve işlerin yapılış biçimlerini değiştirmiş, iktisadi ve sosyal hayatı derinden etkilemiş, ekonomik anlamda ulusal bir entegrasyona doğru gidişatı hızlandırmıştır. Bu teknolojilerin gelişiminin bir sonucu ve aynı zamanda teknolojilerin gelişimindeki itici güç olan elektronik ticaret, yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesine ve bunların dünya çapında pazarlanmasına olanak vermektedir. Bu sayede üretimde ve satış gelirlerinde artış kaydedilmektedir. Elektronik ticaretle birlikte üretim sürecinde nitelikli eleman ve yüksek teknolojinin kullanımının artmasıyla verimlilikte de artış olacaktır. Tüm bu faktörler, elektronik ticarete öncü devletlerin büyüme ve kalkınmalarına hız kazandırmaktadır.

Üretim faaliyetleri alanında elektronik ticaret, üretimin ve ticaretin önündeki geleneksel engelleri kaldırmış, üreticilerin önlerine bir çok coğrafi fırsat ve seçenek

⁴⁰ Gülçin Aytakin, *Elektronik Ticaret*, DTM Yayını, Ankara, 1998, s. 23.

⁴¹ OECD, "The Economic and Social Impact of Electronic Commerce", op. cit., p. 11.

çıkarmıştır. Üretim ağları ulusal sınırları aşmış, üretim aşamaları ekonomik olarak nerede karlı ise orada gerçekleştirilmeye başlanmış, ancak bu aşamalar elektronik ağlarla birbirlerine bağlanmışlardır. Bu süreç, doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla hızlandırılmış ve birleştirilmiştir. Ekonomideki bu eğilimin en önemli göstergesini, büyük firmaların taşeronluk işlerini yapan ve entegrasyon sayesinde daha fazla iş yapma olanağına kavuşan küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadırlar.

Elektronik ticaretin verimliliğe yönelik tetikleyici etkileri, hizmetler sektöründe de görülmektedir. Bilgiye dayalı yapıları sayesinde elektronik ortam faaliyetlerinden en fazla yararlanan bankacılık sektöründe işlemlerin maliyetleri düşmüş, hızları ise artmıştır.

Elektronik ticaretin büyüme ve kalkınmaya olan desteğinin yanında en büyük olumsuz tarafı bölgeler arası gelir ve kalkınma dengelerini ilk etapta gelişmiş ülkeler lehine açması olacaktır. Elektronik ticarettten elde edilen katma değer, en çok yüksek teknolojiye ve bilgi birikimine dayalı faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlarda görülmektedir. Bu durum, kazançların yoğunlukla gelişmiş ülkelerde ve biraz da yüksek gelişme potansiyeli olan ülkelerde gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Çünkü elektronik ticarete dayalı faaliyetler yaygın olarak ya bu alanda tecrübeli ve gelişmiş ülkelerde (ABD, Almanya, İngiltere...) ya da demografik yapısı eğitilmiş, kalifiye ve ucuz işgücü barındıran ülkelerde (Hindistan, İsrail, Estonya...) gelişmektedir. Bu türden gelişmeler de zengin ülkelerin daha da zenginleşmesine yol açmakta ve fakir ülkelerle zengin ülkeler arasındaki farkın gittikçe belirginleşmesine neden olmaktadır.

Elektronik ticarete giderek artan bir öneme sahip olan bilgi ve iletişim teknolojilerine ait ürünlerin pazarlanması, ülkelere çok büyük gelir avantajları sağlamaktadır. Ancak bu tür ürünlerin pazarlanmasında da yüksek gelirli ülkeler avantajlı olmaktadır. Herşeyden önce bilgi ve iletişim teknolojisinin ortaya çıkarttığı ürünlerin pahalı olmaları ve tüketim açısından temel bir öneme sahip olmamaları, bu ürünlerin gelişmiş ülkeler içersindeki satışlarını hızlandırmaktadır.

Sonuç olarak, elektronik ticaretin ve digital ürünlerin ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasına yapacağı katkının, bu alanda yapılacak olan yatırımlara ve ulusal önceliklere bağlı olduğu söylenebilir.

2.7. ELEKTRONİK TİCARET MODELLERİ

Bu konuyla ilgili olarak literatürde genellikle taraf olanlar yönünden ve ticarete konu olan mal ve hizmet yönünden şeklinde ikili bir sınıflandırmaya gidildiği gözlenmektedir.

2.7.1. Elektronik Ticarete Taraf Olanlar Yönünden

Bu sınıflandırma ile ilgili olarak temelde iki tip (işletmeden işletmeye, işletmeden tüketiciye) elektronik ticaret şekli sözkonusu olsa da kimi kaynaklarda tüketiciden tüketiciye ve tüketiciden işletmeye türlerinin de katılmasıyla dörtlü bir sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir. Tüketiciden tüketiciye ve tüketiciden işletmeye elektronik ticaretin toplam elektronik ticaret hacmi içerisinde neredeyse görünmemesi nedeniyle burada ele alınmayacaktır. Bu tür elektronik ticaretin gelişimi, tamamiyle internet altyapısının ve elektronik ticaretin yayılmasına bağlıdır.

2.7.1.1. İşletmeden İşletmeye (İşletme Odaklı) Elektronik Ticaret

İşletme odaklı elektronik ticaret, firmalar arasındaki hizmet, mal ve bilgi alışverişinin internet ortamında gerçekleştirilmesi faaliyetidir.⁴² Bu sayede işletmeler, web sayfaları aracılığıyla birbirlerini tanımakta ve ticaret potansiyellerini de belirledikten sonra temasa geçerek uygun bir şekilde iş yapmaya başlamaktadırlar. İşletmeden işletmeye yönelik elektronik ticarete amaç, otomasyonlandırılmış sistemlerin ortaklaşa iş yapılan birimlere entegrasyonu ile ürünlerin, hizmetlerin ve bilgilerin işletmeler arasında satışının, kullanımının ve paylaşımının sağlanmasıdır.

⁴²www.biz.yahoo.com/prnews/000829/ca_net_mar.html, 30 Temmuz 2000.

İşletmeler arası elektronik ticaret üç yönde biçimlenmektedir. Açık ağların kullanımı (www), iç işleyişi kolaylaştırmak amacıyla intranet gibi içsel ağların kullanımı ve gerek satışların arttırılması gerekse stok tedariklerinin kolaylaştırılması amaçlarıyla içsel ağların birlikte iş yapılan diğer firmalara bağlanması. Bu üç biçim de firmaların örgütlenmesi, istihdam yapısı, ürün kalitesi ve işlem maliyetleri üzerinde etkili olmaktadır.

İşletmeler arası elektronik ticaret, sadece dağıtımçıların güvenli bir şekilde bir dizi ürünü sipariş vermelerine imkan vercek şekilde basit olabilirken, bir dağıtımıcının binlerce müşterisine özel içerik ve fiyat opsiyonları ile farklı ürün konfigürasyonları sunması ve neredeyse eş zamanlı olarak tüm üretim süreci aşamalarındaki stok düzeylerine erişim imkanı vermesi gibi karmaşık bir yapı olarak da ortaya çıkabilmektedir.⁴³

İşletme odaklı elektronik ticarete, İntershop'un Hewlett Packard yatırım sistemleri ve yazılım grubuna projelendirdiği uygulamayı örnek olarak gösterebiliriz. Bu proje sayesinde Hewlett Packard, ürünlerini birden fazla dili ve para birimini destekleyen bayilik zincirinde ve elektronik ortamda satışa sunma imkanı bulurken, idare ve pazarlama maliyetlerinde yüz milyon dolar tasarruf sağlayacağını tahmin etmektedir.

Forrester Research tarafından yapılan bir araştırmaya göre işletmeler arası elektronik ticaret tüketici odaklı elektronik ticaretin on katı olarak gerçekleşmektedir.⁴⁴ İşletmeler arası elektronik ticaretin yaygınlaşmasında; işlem masraflarının azalması, ürün veya hizmetlerin kalitesinin yükselmesi, işletmelerin rekabet sürecinde geri kalma kaygısı, birlikte iş yapılan firmaların iş yapma şartı olarak elektronik ticaret sistemlerine bağlanma mecburiyeti getirmesi gibi etkenlerin etkili oldukları söylenebilir.

⁴³ www.auerbach-publications.com, 11 Ekim 2000.

⁴⁴ www.forrester.com, 11 Ekim 2000.

2.7.1.2.İşletmeden Tüketiciciye Elektronik Ticaret

Tüketici odaklı elektronik ticaret, internet üzerinden doğrudan tüketicilere çeşitli ürünler (kitap, CD, kaset, bilgisayar, yazılım, donanım v.s) satma veya bankacılık, borsa aracı kurumluğu gibi hizmetler verme şeklinde gerçekleşmektedir. Elektronik ticaretin yalnızca beşte biri kadarı tüketici odaklı olarak gerçekleşmektedir.

Hanehalklarına yönelik elektronik ticaretin daha yavaş gelişmesinde tüketicinin elektronik ortama ulaşım maliyeti ve güvenilir bir elektronik ticaret ortamının tam olarak yaratılamaması gibi faktörler etkilidir.

İnternet üzerinden satış yapabilmek için (kredi kartı ile) bir bankada hesap açılması gerekmektedir. Yerli bir bankada internet üzerinden satış yapabilmek için hesap açtırırken;

- Sahip olunan sanal mağazaya ait web sitesinin olması,
- SSL (Secure Socket Layer) sertifikasının alınması,
- İnternette alışveriş yaptıran iş yerlerinin tahsilatlarını yapmalarını sağlayan POS yazılımının bulunması gerekmektedir. Bu yazılımın sanal mağazanın web serverine yüklenmesi ücrete tabidir. POS sayesinde siteden alışveriş yapan müşteri, kredi kartı bilgisini sitenin formuna girdikten sonra, bu bilgiler internet üzerinden güvenli bir şekilde bankaya ulaştırılabilmekte ve karşılığında provizyon alınmaktadır. Bu hizmet karşılığında bankaya senelik bir kira bedeli verilmektedir.
- Eğer yabancı bir bankada hesap açılırsa, kredi kartı ile sanal mağazadan yapılan satışların tutarları yabancı bankada açılan hesapta toplanmakta ve her ayın belirli tarihlerinde yurt içinde ilgili banka hesabına yatırılmaktadır.

2.7.2. Elektronik Ticarete konu Olan Mal ve Hizmetler Yöntünden

Geleneksel anlamda ticarete, ticarete konu olan ürünler ikiye ayrılmaktadır. Birincisi fiziki bir yapısı ve varlığı olan mallar, ikincisi ise daha çok hizmet olarak kabul edilen ve fiziki bir yapısı olmayan ürünlerdir. Fiziki yapıya sahip olan malların sigortası ve satışı internet ortamında yapılabilmektedir. Ancak bu malların teslimlerinin geleneksel yollarla yapılması gereklidir. Fiziki niteliğe sahip kaset, CD, dergi, kitap gibi bazı mallar digital ortama aktarılabildiğinden teslimatları da elektronik ticaret yoluyla gerçekleştirilebilmektedir.⁴⁵

Bu konuda şu ayırma dikkat etmek gerekmektedir. Geleneksel anlamda fiziki varlığı olan kitap, dergi, gazete ve kaset gibi mallar, sanal ortamda fiziki varlıklarını kaybedebilmekte ve bilgisayarlar arasında veri olarak transfer edilebilmektedirler. Örneğin bir dergi hem geleneksel olarak abonelerine posta ile gönderilebilmekte hem de internet aracılığıyla abonelik sistemi kurulabilmektedir. Bu durumda internet üzerinden derginin web sayfasına bağlanan abone, dergiyi okuyabilmekte veya çıktı alabilmektedir. Ancak bu şekilde gerçekleşen bir faaliyetin maldan ziyade hizmet olarak nitelendirilmesi daha doğru olabilecektir.

Her ne kadar elektronik ticaret söz konusu olduğunda akla ilk gelen ürünler posta ve paket posta servisleri gibi geleneksel yöntemlerle el değiştiren taşınabilir ürünler olsa da, elektronik ortamda piyasaya sunulanların büyük bir çoğunluğu online sipariş, ödeme, bilgisayar programları, eğlence materyeli, danışmanlık gibi taşınamaz hizmet sunumları olmaktadır. Literatürde taşınabilir ürünlerin elektronik ticarete konu olması durumunda dolaylı elektronik ticaret, taşınamaz ürünler söz konusu olduğunda doğrudan ya da dolaysız elektronik ticaret kavramları kullanılmaktadır.

⁴⁵ Niyazi Çangir, "Elektronik Ticaretin ya da İnternetin Vergilendirilmesi", *Yaklaşım Dergisi*, Eylül 1998, s. 54

Önümüzdeki yıllarda bilişim sektöründeki gelişmelerle birlikte, maliyetlerdeki azalış ve hizmetlere ulaşmadaki kolaylık nedeniyle doğrudan/dolaysız elektronik ticaretin hacminde büyük artışlar beklenmektedir.

2.8. ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERDE ELEKTRONİK TİCARET UYGULAMALARI

Elektronik ticaretin gelişimi ile birlikte bir çok sektör bu yeni gelişmenin getirdiği avantajlardan yararlanabilmek amacıyla, adeta birbirleriyle bir yarış içerisinde bulunmaktadır. Bu yarış belirli sektörler içerisinde yer alan kuruluşları daha fazla etkileyerek, rekabetin artmasına neden olmaktadır. Bu kuruluşlardan en önemlileri bankalardır. Günümüzde bankaların teknolojinin yaratmış olduğu yeni olanakları müşterilerinin hizmetine sunmaları kaçınılmaz bir hale gelmiş ve neredeyse internet üzerinden hizmet vermeyen banka kalmamıştır. Bankalar dışında yayıncılık ve yazılım sektörleri de elektronik ticaretten en çok etkilenen sektörler arasında yer almaktadırlar. Bunun yanı sıra elektronik ticaretin küçük işletmelere dışa açılma şansı tanınması, bu tür işletmelerin de elektronik ticareti yoğun olarak kullanmaya başlamalarına neden olmaktadır.

2.8.1. Bankacılık ve Sigortacılık

İnternet üzerinden bankacılık yapma fikri aslında internetin gelişme dönemlerinden beri mevcuttur, fakat güvenlik çekinceleri ve internetin yaygınlığının yeterli düzeyde olmamasından dolayı başlangıçta yeterli ilgiyi görememiştir.

Bankaların internet bankacılığına geçiş nedenleri temel olarak; yeni bir hizmetin öncüsü olmak, rekabetin arttığı piyasada müşterilerini elinden kaçırmama isteği, şube sayısını azaltarak müşteri portföyünü arttırmak, müşteriler hakkında istatistiki veri tabanı oluşturabilmek, dünya çapında reklam ve prestij ve en önemlisi de işlem maliyetlerinin düşüklüğü şeklinde sıralanabilir. İnternet üzerinden gerçekleştirilen bankacılık işlemleri, şubede gerçekleştirilenlere kıyasla yüz kat daha ucuza gelmektedir. İnternet üzerinden gerçekleştirilen işlem maliyetlerinin

düşüklüğü nedeniyle sadece internet üzerinde faaliyet gösteren bankalar bile mevcuttur (Egg Bank – İngiltere).

Tablo-3

İSLEM MALİYETLERİ (USD)

| | |
|----------|------|
| Şube | 1.00 |
| Telefon | 0.54 |
| ATM | 0.27 |
| İntranet | 0.15 |
| İnternet | 0.01 |

Kaynak: www.orkun.org/ecommerce/bankalar.html, 20 Mart 2000.

Bankalar internet ortamında kurdukları siteler sayesinde hem müşterilerine ürün ve hizmetleri hakkında bilgi vermekte, hem de nakit yatırma ve çekme dışında neredeyse tüm bireysel ve kurumsal bankacılık hizmetlerini gerçekleştirebilme imkanı tanımaktadırlar.

Bankalar Türkiye’de 1997 yılında internet üzerinde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Şu anda Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların %40’nın web sitesi bulunmakta ve bunların da %50’si internet bankacılığı yapmaktadır. Türkiye’deki bankalar, mali yapıları ve sektördeki hedefleri doğrultularında internet bankacılığına geçmektedirler. Günümüzde internet bankacılığına geçebilmek ve bu alandaki yenilikleri yakından takip edebilmek, bankalar açısından gelecekte var olabilmenin olmazsa olmaz koşulu haline gelmiştir denilebilir.

Öte yandan dünya sigortacılık sektöründe halen çok fazla yaygın olmasa bile elektronik ticaret, belirli sigorta ürünlerinin dağıtımında alternatif bir dağıtım kanalı olarak görev yapmaya başlamıştır. Elektronik ticaretle dağıtımı yapılan ürünler kişisel otomobil veya düşük bedelli/düşük limitli sağlık sigortaları gibi homojen yapıli işlemlerden oluşmaktadır.

Sektörde elektronik ticaretle sigorta hizmeti vermenin ayrı bir pazar yaratmayacağı düşünülmektedir. Ancak elektronik ticaretle varolan pazarın yapısı ve sigorta şirketlerinin pazar payı dilimlerinin miktarı değişebilecektir. Elektronik ortamda ticaretten faydalanmayan sigorta şirketlerinin pazar paylarının dilimlerinin de gün geçtikçe küçüleceği öngörülmektedir. Ayrıca elektronik ticaret müşterisi televizyon ve radyo gibi kitlesel medya ile hitap edilen müşteriden daha uygun bir hedef kitle olabilmektedir. Çünkü elektronik ortama girip sigorta şirketine ulaşmak isteyen müşteri, kanal değiştirmek isteyen televizyon veya radyo müşterisinin aksine zaten sigorta şirketlerinin sunduğu bilgiyi öğrenmeye istekli kişilerden oluşmaktadır.⁴⁶

2.8.2. Yayıncılık

Yeni teknolojiler asıl olarak okuyucuların habere ulaşma ortamlarında değişiklikler yaratmıştır. Enformasyonun izleyici ve okuyuculara ulaştırılması yöntemlerinde yeni olanaklar ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlilerinden birisi de internettir. İnternet ile birlikte kullanıcı içeriği kontrol etme, seçme olanaklarına sahip olmaktadır ve geleneksel tek yönlü iletişim yerine etkileşimli (interaktif) iletişim gündeme gelmiştir.

İnternet ile ortaya çıkan okuyuculara haber iletme olanaklarına hem geleneksel yöntemlerle yayın yapan gazeteler hem de haber ajansları hızla uyum göstermişlerdir. İnternet üzerinden yayın yapan gazeteler geniş bir yelpazeyi kapsamaktadırlar. ABD ve dünyanın bir çok ülkesindeki büyük tirajlı gazeteler aynı zamanda internet ortamında yayınlanmaktadır. Örneğin NBC News isimli amerikan televizyon haber kanalı ile Microsoft bilgisayar firmasının ortak girişimi MSNBC, internet üzerinden haber yayını yapmaktadır. NBC'de çalışan 1200 gazetecinin ürettiği haberleri, MSNBC'de çalışan 400 adet gazeteci yeniden paketlemektedirler. MSNBC gibi internet üzerinden haber servisi veren Yahoo isimli şirket ise, haberleri doğrudan haber ajansı Reuters'den almaktadır.⁴⁷

⁴⁶ www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans/finans4.htm, 30 Haziran 2000.

⁴⁷ <http://www.ejc.nl/hp/fpp/contents.html>, 8 Haziran 2000.

İnternet üzerinde yer alan gazetelerin en büyük özelliklerinden biri, okuyucuların arama yapmasına izin verecek araçlara sahip olmalarıdır. Örneğin "careerPath.com" isimli www sitesinde ABD'deki bir çok gazeteden yayınlanan bir çok gazetelerin arşivlerinden haberler, fotoğraflar tarih, anahtar kelime gibi seçeneklerle bulunabilmektedir. Aynı şekilde Türkiye 'de basılı olarak yayınlanan büyük gazeteler aynı zamanda internet üzerinde de yayınlanmaktadırlar. İnternet kullanıcıları bu gazetelerdeki haberleri tarih, anahtar kelimele gibi özelliklere göre arayabilmekte ve kolaylıkla erişebilmektedirler .

İnternet üzerinde gazete yayınlamanın bir diğer özelliği ise dağıtımdan kaynaklanan zorlukların ortadan kaldırılmasıdır. Örneğin Türkiye'de yayınlanan bazı gazeteler yurt dışında yaşayan Türklerin bulunduğu ülkelere kolaylıkla erişememektedir. Ancak internet üzerinden gazetenin yayınlanması sayesinde, basılan gazeteler dünyanın herhangi bir bölgesinde internet kullanıcısı olan herkese kolaylıkla ulaşabilmektedir.

Elektronik ticaret sayesinde haberlerin görsel, yazılı ve ses olarak gazete, radyo ve televizyonun bir bileşimi olarak dünyanın her yerine çok daha az maliyetlerle ulaşması mümkün olmuştur. Bugün bir televizyon ya da radyo yayını uydu teknolojisi ile dünyanın her yerine ulaştırılabilmekte, ancak bunun gerçekleştirilmesi yüksek maliyetler gerektirmektedir.

Kitap sektörü ise işletmeden-tüketiciye elektronik ticarete en temel rolü oynamaktadır. Bugün varolan teknoloji ile bir kitap alıcısı, internet üzerinden konu, yazar, kitap özeti gibi bilgilere ulaşarak kitabı seçebilmekte ve sipariş edebilmektedir.

Kitap ticaretinin bugün ulaştığı noktada üç ayrı gelişmeden söz edebiliriz. Bunlardan birincisi sektöre yeni giren sanal kitapevleridir. Amazon (www.amazon.com), Alapage (www.alapage.tm.fr) ve Internet Book Shop (www.bookshop.co.uk) yeni tip sanal kitapevlerine örnek olarak verilebilir. Bu tür kitapevlerinde gerçek bir mekan sözkonusu değildir. Kitap ticaretindeki ikinci

gelişme, geleneksel kitap ticareti yapan kitabevlerinin web siteleri oluşturarak, gerçek kitabevi yanında sanal bir kitabevi gibi çalışmaya başlamalarıdır. Bu türe örnek olarak ise, köklü kitabevleri Amerikan Barnes & Noble (www.barnesandnoble.com), Fransız Fnac (www.fnac.fr) ve İngiliz Blackwell (www.blackwell.co.uk) verilebilir. Fiziksel ortamlarda zaten doğrudan ya da posta siparişi ile kitap satan bu kitabevleri, ek olarak interneti de kullanmaya başlamışlardır. Üçüncü gelişme ise yayıncıların kendi web sitelerini oluşturarak doğrudan satış yapmalarıdır. Hollanda'dan Kluwer (www.wkap.nl), İngiltere'den Oxford University Press (www.oup.co.uk) bu tür yayınevlerine örnek olarak verilebilir.

Yayıncılık alanında elektronik ticaret sayesinde yakalanan bu gelişmeler bilgiye ulaşmanın maliyetini düşürmüş ve araştırmacılara yeni ufuklar açmıştır.

2.8.3. Diğer Sektörler

Finansal hizmetler, pazarlama ve yeni endüstri dediğimiz yazılım-donanım-program sektörleri elektronik ticaretin avantajlarını epeydir kullanan, sektör liderleri olarak adlandırabileceğimiz alanlardır.

İnternet üzerinde yapılan ticarete ürüne göre dağılımı gösteren Tablo 4'de yazılımın en büyük orana sahip sektör olduğu görülmektedir.

Paket yazılımlar; bir sistemi çalıştırmak için gerekli olan yazılım, bir takım özel amaçlı uygulama yazılımları ve özel çözümlere yönelik yazılımlar olarak sınıflandırılabilir. 1996 yılı verilerine göre paket yazılımların tümünün pazar hacmi 109.3 milyar dolar iken, bu rakamın artarak 2002 yılında 221.9 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.⁴⁸

⁴⁸ <http://www.oecd.org/dsti/sti/it/cm/stats/indicators.htm>, 3 Mayıs 2000.

Tablo-4

| Kategori | Satın alan kullanıcıların oranı (%) |
|---------------------|-------------------------------------|
| Yazılım | 16.0 |
| Kitap | 14.0 |
| Bilgisayar Donanımı | 13.0 |
| Müzik | 11.0 |
| Ev Elektronikleri | 6.5 |
| Video | 5.0 |
| Seyahat Hizmetleri | 5.0 |
| Konser vb. Bilet | 4.0 |
| Günlük Giyecekler | 3.0 |
| Diğer Giyecekler | 1.5 |

Kaynak: OECD, 1998.

Bu yöntemde programın ilk satıcısı, satacağı ürünü bayiilerine dağıtmakta ve özel bir şekilde programın kullanımını engellemektedir. Müşteri internetten programı elde etmekte ama özel bir kilit sistemi, programın kullanılmasını mümkün kılmamaktadır. Ancak yazılım için gerekli ödeme müşteri tarafından yapılmaya bayii tarafından bu kilit sistemi elektronik yöntemlerle açılmakta ve programın kullanımını müşteriye sunmaktadır.

Yazılım sektörünün yanı sıra finansal hizmetler alanında faaliyet gösteren "Charles Schwab" gibi aracı kurumlar, geleneksel anlamda bu hizmeti yürüten kuruluşların ve broker' ların varlıklarını tehdit etmekte, önemli işlem hacimlerine ulaşabilmektedir.⁴⁹

Gazetecilik ve yayıncılık alanında da web ve çıktı (print) aboneliği sistemleri ile üyelere hizmet verme yöntemi ve reklam sayesinde çok önemli gelirler

⁴⁹ A. Schneider, "Investing on The Internet", *Investment Technology*, 1997, p. 47.

elde edilmekte, elde edilen gelirler internet yayıncılığının gelişiminde kullanılmaktadır.

Sağlık, otomobil, enerji, ve eğitim gibi alanlar ise elektronik ticaretin kullanımında ilk aşamalarda bulunan sektörlerdir.⁵⁰

2.9. ELEKTRONİK TİCARETTE ÖDEME SİSTEMLERİ

Günümüzde elektronik ticaret uygulamalarında ödeme aracı olarak yaygın bir biçimde kredi kartları kullanılmaktadır. Daha çok gıda ve hizmet ödemelerinde kullanılan kredi kartları nakit dışı ödeme türü olup, pek çok kişi için nakit avans rahatlığı sağlamak ve bu özelliği nedeniyle kredi kartı kullanımı giderek artmaktadır. Türkiye'de, 1996 yılında Visa ve Master Card sayısı 3.137.001'e ulaşmıştır.

1996 yılında, yerli Master Kard ve Visa Kart kullanımı 788.084 iken bu sayı uluslararası kartlarda 2.348.917'dir. 1995 ten 1996'ya artış oranı %45'tir. Kart kullanıcıları, kartı çıkaran kuruluşlara yıllık abone ücreti ve komisyon ödemekle yükümlüdürler.

Bu bölümde elektronik ticarete kredi kartları dışında kullanılacak mevcut ve geliştirilmeye çalışılan ödeme sistemleri üzerinde durulacaktır.

2.9.1. Bankamatikler

Günümüzde bankamatikler aracılığıyla para yatırma ve çekmenin dışında birçok bankacılık işlemi yapılır hale gelmiştir. Bankamatiklerin sundukları hizmetlerden yararlanabilmek için, yapılacak işlemin niteliğine göre plastik kartlardan yararlanmak gerekmektedir. Plastik kartlar, hamilerine modern ödeme sistemlerinin tüketicilere sunduğu çok sayıda hizmetlerden yararlanma olanağı

⁵⁰ Joseph J. Penbera, "E-Commerce: Economics and Regulation", *S.A.M Advanced Management Journal*, Autumn 1999, Volume 64, Issue 4, p. 39.

vermelerine karşın, taklit edilmeye açık olduklarından, sistemin güvenliğinin artırılması sürekli olarak gündemde kalmaktadır.⁵¹

2.9.2. EFT İçin Satış Noktası Terminalleri

Otomatik makineler aracılığıyla fon transferini içeren sistemlerin evrimindeki aşamalardan birisi de satış noktalarından elektronik fon transferidir. Bu sistemde, satış noktalarından yapılan ödemelerde bir kart vasıtasıyla çalışan terminallerin kullanımı yoluyla kullanıcıların kendi banka hesaplarından satıcının banka hesabına para aktarması fikri temel teşkil etmiştir.

Bu sistemde işyeri ile banka arasında bilgisayar bağlantısı kurulmaktadır. İşlemler kağıt ya da belge kullanılmadan gerçekleştirilmektedir. Bu sistemin genel kabul görmesi ve yaygınlaşması için çok amaçlı plastik kartlara ihtiyaç duyulmaktadır. Sistemle ilgili teknik ve yasal altyapı henüz tam anlamıyla çözülmüş değildir.

2.9.3. Elektronik Para

Sanal ortamda gerçekleştirilecek olan alışverişlerde kullanılan ödeme biçimlerinin daha kolay, daha hızlı, daha güvenli ve daha basit bir şekilde yapılmasına olanak tanınması amacıyla, elektronik para adı verilen bir sistem geliştirilmeye çalışılmıştır.

2.9.3.1. Elektronik Paranın Tanımı ve Özellikleri

Elektronik para, müşterinin sahip olduğu elektronik bir araca ön ödeme veya değer yüklenmesi yoluyla müşteriye sağlanan bir fondur.⁵² Elektronik para nakit yerine geçen, saklanabilen ve transfer edilebilen bir olgudur. Elektronik para, para

⁵¹ Sedat Yetim, "Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri, Ankara, SPK Yayını, Nisan 1997, s. 16.

⁵² <http://www.jya.com/bis-emoney.html>, 20 Mart 2000.

yerne geçen ve değiş tokuş aracı olan sayılardır.⁵³ Başka bir deyişle elektronik para, değeri kodlanmış ve kötü amaçlarla kullanımına karşı korunmuş sayısal bilgi olarak ta tanımlanabilmektedir.

Elektronik para, kişide bulunan elektronik bir araca yüklenmiş bir mali değer veya kişisel fonu ifade eder. Elektronik araca yüklenmiş olan bu değer kişi aracı kullandıkça azalır ve yüklenmiş olan değerin bitimi sonucu tekrar değer yüklenilmesi gerekir. Elektronik para çalışma mantığı ile bir şirketin verdiği hizmete karşılık olarak yapılacak ödemelerin gerçekleşmesi için, tüketiciye verdiği telefon kartı ve benzeri araçlar arasında benzerlik görülse de, elektronik paranın amacı bu tür kartlar gibi tek işlemle ilgili bir ödeme için değil her türlü ödemenin yapılabilmesidir.⁵⁴

Elektronik paranın, internet ortamında kendisini destekleyen bir program yardımıyla çalışması, hesap durumunu hem işlemde önce hem de işlemde sonra göstermesi, ödeme ile ilgili işlemlerin çok basit olarak gerçekleşmesi, ödemenin tamamlanmadan önce iptal edilebilmesi ve kişiler arasındaki değer transferlerinde üçüncü bir kişinin aracılığına ihtiyaç göstermemesi gibi bir takım özellikleri mevcuttur.⁵⁵

2.9.3.2. Elektronik Paranın Arzı ve Kullanılması

X şahsının bankası X'in bankada bulunan hesabına karşılık, oluşturduğu digital paraları X'in bilgisayarına aktarmaktadır. Bu paraların fiziki bir özellikleri bulunmamaktadır. X şahsı bilgisayarına aktarılan bu paraları kullanarak istediği alışverişi yapabilmektedir.

X şahsı, W şahsının mağazasından yaptığı alışveriş tutarındaki digital parayı W'nin bilgisayarına göndermektedir. W'nin bilgisayar bu paraları otomatik olarak

⁵³ Lynch, D.C., Lundquist, L.; " Digital Money: The New Era of İnternet Commerce", **Electronic Money**, Newyork, November 23, 1996, p. 8.

⁵⁴ <http://www.commerce.turkeur.be/etkk/finans.htm>, 30 Mart 2000.

⁵⁵ Niyazi Çangir; "Elektronik Ticaret ya da İnternetin Vergilendirilmesi", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı:1, Eylül 1998, s. 61.

X'in bankasına kontrol için göndermektedir. Buradaki kontrolün amacı kullanılan paranın gerçek olup olmadığının ve elektronik parayı kullanan kişinin gerçekten o kişi olup olmadığının anlaşılmasının sağlanmasıdır. Banka olumlu yanıt verdikten sonra W, X'in sipariş etmiş olduğu mal ve hizmetleri göndermekte, böylece X'in sahte para kullanması ve aynı paranın tekrar kullanılması olasılığı önlenmiş olmaktadır.

2.9.3.3. Elektronik Para Kullanımının Avantajları

Elektronik paranın sağladığı avantajlar içinde en önemlisi, gün boyunca yapılan işlemler sırasında gecikmiş veya hatalı ödemeler nedeniyle doğabilecek finansal riskleri azaltması veya ortadan kaldırmasıdır.

Elektronik paranın sağladığı diğer bir avantaj ise çok çeşitli ödeme olanakları sağlanması ve ödemelerin yüz yüze yapılması zorunluluğunu ortadan kaldırmasıdır. Kişinin ödeme yerinde bulunması zorunluluğunun ortadan kalkması ise, tüketicilerin daha çeşitli ve çok miktarda alım yapması veya yaptıkları alımla ilgili ödemelerini zamanında yapmalarını sağlamaktadır.

Elektronik para, kişiler dışında, elektronik para kullanan ve ödemelerde elektronik para kabul eden kuruluşlara da çeşitli avantajlar sağlar. Kişilerin zamanında ödeme yapmasını kolaylaştırması nedeniyle, alacaklarını kolay tahsil edebilmeleri bu avantajların başında gelmektedir. Böylece, geç ödemeler sonucu doğabilecek nakit akım sıkıntılarını aza indirmek mümkün olacaktır. Ayrıca, gerekli düzenlemelerin yapılmasını takiben, kuruluşların vergi, sigorta veya gümrük ödemeleri gibi yasal yükümlülüklerini de yerine getirmelerinde kolaylık sağlayacak ve bu ödemelerin zamanında yapılmasını kolaylaştıracaktır.

Elektronik para kullanımı, gerekli düzenlemelerin yapılması ile kamuya da yararlı olacaktır. Vergi ve gümrük girdiler gibi yasal yükümlülüklerin sıra veya benzeri geciktirici etkenler nedeniyle geç tahsili, elektronik para kullanımı sayesinde ortadan kaldırılabilir ve bu şekilde elde edilecek gelir arttırılabilecektir.

Bunların dışında elektronik para kullanımı daha az paranın taşınmasının sağlanması, otomatik kişisel mali kayıtların yapılabilmesi, ödemelerin anlık yapılabilmesi gibi bir takım avantajlar da sağlayabilecektir.

2.9.3.4. Elektronik Para Kullanımının Ortaya Çıkartabileceği Sorunlar

Elektronik para kullanımı, getirdiği önemli avantajlar yanında önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Gelişmiş 10 ülkenin (G-10) elektronik para hakkında hazırlanmış olduğu raporlarda ve bir çok ekonomistin birleştikleri en önemli tehlike, elektronik para kullanımının vergi kaçırmayı kolaylaştırabileceğidir. Elektronik para yoluyla vergi kaçırma tehlikesini doğuran unsur ise, elektronik paranın sağladığı önemli bir avantaj olan ödemelerin yüz yüze olmadan yapılabilmesidir. Elektronik paranın ilk kullanımı esnasında sistem dışında kalan paranın sisteme dahil edilmesi ve elektronik para kullanırken halen kullanılan efektif paranın kullanılmaya devam edilmesi vergi kaçağı ve kara para aklama işlemlerinin tespitini zorlaştıracaktır.

Bunun dışında doğabilecek önemli risklerden biri de merkez bankalarının uygulamakta olduğu para politikalarının elektronik para kullanımının artmasına bağlı olarak ne gibi değişikliklere uğrayacağı ve etkilerinin ne şekilde olacağıdır. Çeşitli iktisatçılar, elektronik para kullanımının merkez bankalarının uygulamakta olduğu para politikası araçlarına olan etkilerini ve uygulamalarına verilen tepkileri gözden geçirmelerinin gerektiğini düşünmektedir. Fakat, halen kullanılan elektronik paranın kullanıldığı ülkenin emisyonu içindeki oranının %1'in altında veya %1 civarında olması nedeniyle, elektronik paranın makroekonomik dengeler üzerindeki etkisine karşılık yeni ve etkin para politikaları ve mali araçların geliştirilmesi için yeterli zamanın bulunduğu düşünülmektedir.

Elektronik paranın gümrük işlemlerinde kullanılması sonucu da bazı sorunlar doğabilecektir. Bunların en önemlisi, ülkeler arasında uygulama farkları sonucu doğacak uyumsuzluklardır. Bu uyumsuzlukların sebebi ise, ülkelerin farklı gümrük uygulamaları olabileceği gibi ülkeler arasında uygulanan farklı elektronik para araçları veya genel olarak finansal sistemlerin farklılığı da olabilir. Birbirine

uyumsuzluk yaratabilecek bu araçlar nedeniyle bazı gümrük ödemelerinin gerekli hukuki ve mali düzenlemelerin gerçekleştirilmesine rağmen, elektronik para yoluyla yapılmasını engelleyebilir. Bu durum elektronik para kullanımını da etkileyerek elektronik paranın yaygınlaşmasını önleyebilir.

Elektronik paranın kullanıcılarına yaratacağı riskler genel olarak şu anda kullanılan ödeme araçlarının taşıdığı risklerden pek farklı olmamakla birlikte risklerin oluşum şekilleri değişmektedir. Şu anda kullanılan ödeme araçlarının çalınması veya illegal kullanımı sonucu finansal kayıp riski mevcuttur. Aynı risk, elektronik para için de geçerlidir. Bunun yanında, kullanılan bilgisayar ağlarına yasal olmayan yollardan ulaşılması yoluyla elektronik para sisteminde bulundurulmuş miktarın bir kısmının veya hepsinin çalınması ya da bilgisayar sisteminin çalışmasını durduracak, hatalı çalışmasına neden olacak virüs ve benzeri programların sisteme girmesi sonucu işlemlerin hatalı yapılması ya da hiç yapılamaması mümkündür.

Buna ek olarak, sistemin elektrik kesintisi, hat yetersizliği ve benzeri eksiklikler nedeniyle çalışmaması veya geçici olarak çökmesi de elektronik para olarak elde tutulan miktarların kullanılamamasına ve ödemelerin istenildiği anda yapılamamasına sebep olabilir. Bu risk şu anda kullanılan ödeme araçlarında da bulunmaktadır ve taşıdıkları bu risk elektronik para ile karşılaştırıldığında daha yüksektir.

Elektronik paranın doğurduğu bir başka risk ise gizlilikle ilgilidir. Elektronik para ile yapılan harcamaların elektronik ortamda kaydedilebilmesi nedeniyle kişilerin yaptığı özel harcamalara istemleri dışında ulaşılabilmesi mümkün olabilir.

Elektronik para, kullanıcılar yanında, elektronik para arz edenler de belli riskler doğurur. Elektronik para arzında bulunanlar, elektronik parayı ödeme aracı olarak kabul eden kişiler için bilançolarında genellikle yazılı değerden ödenmesi gereken belli miktarlarda kaynak ayırmalıdır. Bu durumda, elektronik para yaratılması sonucu, elektronik para arz edenler varlıkları üzerindeki pazar ve kredi

riskini uyguladıkları politikalara bağı olarak arttırırlar, çünkü yaratılan kaynağın varlıklar yoluyla dengelenmesi gerekmektedir.

Bu tür risklerin yanı sıra, elektronik para arz edenlerin arz ettikleri elektronik para aracına (SMART kartlar vs.) bağı olarak müşterileri ile yapmış oldukları garanti anlaşmaları sonucu çeşitli finansal riskleri de taşımaları gerekmektedir. Elektronik para arz edenler, elektronik para kullanıcıları gibi, işlemlerin kesilmesi, sisteme illegal girişler gibi çeşitli işlemsel risklerle de karşı karşıyadırlar. Bu tür işlemsel risklerin elektronik para arz eden kurumun hem finansal hem de pazar risklerini arttıracığı kesindir. Bunların yanı sıra, elektronik para sonucu doğacak finansal, kredi ve pazar risklerinin şu anki mevcut risklerden daha büyük ve tehlikeli bir risk doğuracağı düşünülmemektedir. Tüm bunların yanında, risklerin yapısı ve oluşumu geleneksel bankacılık faaliyetlerinden daha farklı da olabilir. Sistemin ani likidite değişikliklerine karşı çok daha duyarlı olacağı düşünülürse, elektronik paranın finansal kurumlara likidite riski yaratması mümkündür, fakat kredi ve pazar riskleri geleneksel bankacılıktaki seviyelerinde tutulabilir.⁵⁶

2.9.3.5 Dünyada ve Türkiye 'de Elektronik Para Uygulamaları

Elektronik para uygulamalarının gerçekleştiği ülkeler gelişmiş ülkelerdir. Bu Ülkelerden Kanada'da Mondex Kanada, Visa nakit ve Exact adlarını taşıyan elektronik para araçları kullanılmaktadır. Fransa' da, Globe On Line adlı bir elektronik alışveriş merkezi, bu mağazadan alınan her türlü ürün için banka kartları ile geleneksel ödeme araçları kullanılarak ödeme yapılabilmesine imkan verdiği gibi, sisteme üyelik sırasında açılan sanal bir elektronik kasa yoluyla da ödeme yapılabilmesini sağlamaktadır.

Türkiye'de ise elektronik para uygulaması henüz deneme aşamasındadır. Bunlardan bir tanesi Akbank'ın Boğaziçi ve ODTÜ Üniversitelerinde denemeye soktuğu parakart adlı elektronik para uygulamasıdır. Kart çok amaçlı ve yeniden

⁵⁶ <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans/finans3.htm>, 30 Mayıs 2000.

yüklenebilir bir ürün niteliğini taşımaktadır. Türkiye’de elektronik para uygulaması henüz ilk aşamalarda.

2.10. ELEKTRONİK TİCARETTE GÜVENLİK SİSTEMLERİ

.Elektronik ticarete güvenliği sağlayacak olan teknolojik gelişmeler aynı zamanda bu türlü ticaretin geleceğini de belirleyecek öneme sahiptir.

2.10.1. Güvenliğin Önemi

Elektronik ticarete güvenlik, bu yolla yapılacak olan ticaretin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Eğer kullanıcılar, ulaştırmak istedikleri verilerin üçüncü kişilerce kullanılabilirliğini ya da değiştirilebilirliğini düşünürlerse, internetin elektronik ticaret amaçlı kullanımı söz konusu olmayabilecektir. İnternet kullanıcıları arasında yapılan araştırmalar, internetin elektronik ticaret amaçlı kullanımının büyük ölçüde işlemlerde güvenliğin sağlanması ve özel hayatın korunmasına bağlı olduğunu ortaya koymaktadırlar. Şahısların ve kurumların şu anda elektronik ticaretin yaygın ödeme aracı olan kredi kart numaralarına, üçüncü kişilerin erişebileceklerini düşünmeleri, bu kesimlerin ticarete geleneksel yöntemleri kullanmalarına neden olabilecektir.⁵⁷ Tüm bu sebepler elektronik ticarete güvenliği aşılması gereken en önemli sorun haline getirmiş ve bu konudaki çalışmalara hız kazandırmıştır.

2.10.2. Elektronik Ticarete Güvenlik Yöntemleri

Elektronik ticarete güvenlik, sözkonusu ticaretin gelişimini ve internetin ticari bir araç olarak kullanılmasını etkileyen en önemli unsurdur. Bunun aşılabilmesi amacıyla günümüzde çeşitli yöntemler geliştirilmiştir.

⁵⁷ World Trade Organization, op. cit., p. 38.

2.10.2.1 SSL (Secure Socket Layer)

SSL, ağ üzerindeki web uygulamalarında bilgi transferleri sırasında güvenlik ve gizliliğin sağlanması amacıyla Netscape firması tarafından geliştirilmiş bir güvenlik protokolüdür. SSL gönderilen bilginin sadece doğru adreste deşifre edilebilmesini sağlar. Bilgi gönderilmeden önce otomatik olarak şifrelenmekte ve sadece doğru alıcı tarafından deşifre edilebilmektedir. Bilgiyi alan ve gönderen taraflar arasında doğrulama yapılarak işlemin ve bilginin gizliliği korunmuş olmaktadır. Verilerin güvenli bir biçimde ulaştırılmasında kullanılan şifreleme yönteminde genellikle 128 bit'lik şifreleme kullanılmaktadır. 128 bit'lik şifrelemede iki değişik anahtar vardır ve bu şifrenin çözülebilmesi çok büyük bir maliyet ve zaman gerektirmektedir.⁵⁸

SSL'nin olumsuz tarafı, alışveriş yapan kişinin bilgisayarından satıcının bilgisayarına şifrelenerek giden bilginin, satıcı firmanın bilgisayarında güvenli bir şekilde saklanması gerektiği olmasıdır. Bu yapılamazsa güç de olsa şifrelenerek giden bilginin deşifre edilebilmesi söz konusu olabilecektir.⁵⁹

2.10.2.2. SET (Secure Electronic Transaction)

SET, internet üzerinden güvenli bilgi aktarımını sağlayan, aralarında VISA, MasterCard ve IBM'inde olduğu kuruluşlar tarafından geliştirilen bir protokoldür. SET, alışveriş işlemi sırasında ödeme bilgisi gizliliğini, kart kullanıcısının gerçek kart sahibi olduğunu ve işyerinin banka ile anlaşmalı bir işyeri olduğunu garantiler. SET protokolünde alışveriş, sanal cüzdan ve sertifika aracılığı ile daha güvenli bir ortamda gerçekleştirilebilmektedir.

⁵⁸ <http://www.eng.bahcesehir.edu.tr/css/bolum11/bolum11.html>, 20 Temmuz 2000.

⁵⁹ Ibid., p. 8.

2.11. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE ELEKTRONİK TİCARETLE İLGİLİ GELİŞMELER

Öncelikle ABD ve Kanada gibi Kuzey Amerika kökenli ülkelerden yayılan internet ve elektronik ticaret, yine en büyük gelişmesini sözkonusu ülkelerde yapmaktadır. Bu ülkeler ilk ve elektronik ticaretin mevcut durumunda söz sahibi konumunda olmanın verdiği avantajlardan her alanda yararlanmakta ve bu tip ticaretin geleceğine de yön vermektedirler.

2.11.1.G-7 Ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

G7 ülkelerinde elektronik ticaret ile ilgili çalışmalara Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülük yaptığı gözlenmektedir. ABD hükümeti, elektronik ticaretteki gelişmeleri yakından takip etmekte, bu konuda özel sektörün çalışmalarını desteklemekte ve hiçbir şekilde bir kısıtlama getirmemeye çalışmaktadır. Önümüzdeki birkaç yıl içinde bilgisayar ağları üzerinden yapılan ticaretin 10 milyar doları aşmasının beklenmesi, konunun ciddiyetini arttırmaktadır. Son olarak Başkan Clinton'ın isteği üzerine Beyaz Saray tarafından küresel elektronik ticaret kurallarının incelendiği bir rapor hazırlanmış ve 'Elektronik Ticaret için bir Çerçeve' (A Framework for Global Electronic Commerce) adıyla yayınlanmıştır.⁶⁰

G7 Pilot Projesi olarak sürmekte olan "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler için Küresel Pazar" (Global Marketplace for SME's) kapsamında, elektronik ticaretin küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ'ler) için yararları ve yapılması gereken düzenlemeler, çalışma grupları oluşturarak ele alınmıştır. Bu çalışma grupları:

- enformasyon ağları (information networks),
- küreselleşme ve getirdikleri (globalization),

⁶⁰ "A Framework for Global Electronic Commerce", www.whitehouse.gov/WH/commerce/sum

- uygulama boyutu (deployment),
- yasal düzenlemeler ve güvenlik (legal, regulatory, security),
- uyum (interoperability),
- finansman (financial issues),
- pilot uygulamalar (testbeds and pilots) konuları etrafında oluşmuş, bu konularda çerçeveler çizilmiş, hedefler belirtilmiş, ve hedeflere uygun örgütlenmeler yapılmıştır.

G7 ülkeleri genel olarak kendi altyapılarında sürmekte , olan elektronik ticareti yaygınlaştırmayı, vergi kayıplarını engellemek için kontrol mekanizmaları oluşturmayı, gereken güvenlik altyapısını, yasal düzenlemeleri ve yerel uygulamaları geliştirmeyi öngörmektedirler. Bu alanda yapılacak çalışmalarla KOBİ'lerini uluslararası ticarete açmayı ve ticari işlemlerin bilgisayar ağları üzerinden yürütülmesini hedef seçmiş bulunmaktadırlar. Üzerinde çalıştıkları sistemler ile gümrük işlemleri de dahil olmak üzere ticari işlemlerin güvenli ve hızlı bir şekilde bilgisayar ağları üzerinden yapılmasını sağlayacaklardır.

G7 organizasyonu, elektronik ticaretin Internet üzerinden yapılacağı konusunu reddetmekte fakat ağıyapıları ve iletişim konusundaki gelişmelerden de konuyu soyutlamamaktadır. Bu gelişmelerden X.25, X.400, B-ISDN ve ATM ağıyapıları önemli görülmektedir. ATM yapıları ile daha hızlı iletişimin mümkün olması, çokluortam bilgilerinin Internet yoluyla yayınlanmasını, dolayısıyla coğrafi olarak uzak yerler arasında internet üzerinden telekonferans ve görüntü transferini mümkün kılmaktadır. Böylece etkin ve yaygın ürün tanıtımları ile sunumlar Internet üzerinden yapılabilecektir.

G7 organizasyonu güvenlik ve yasal düzenlemeler konusunda, hem bilgilerin, hem de ticari işlemlerin güven altına alınması gerektiğini belirtmiş; ayrıca bu konudaki yerel ve uluslararası yasal düzenlemeler için bir model önermiştir. Güvenlik konusuna ek olarak, ticari ilişkide bulunacak tarafların güvenilirliklerinin tarafsız kuruluşlar tarafından onaylanmasının gerekliliği de belirtilmiştir.

2.11.2. Avustralya

Dünyada bilgisayar dağılımında ikinci, kurulu bilgisayar gücü olarak sekizinci sırada yer alan Avustralya'da elektronik ticaretin gelişmesi hiçbir şekilde alışverişlerin parasal boyutlarıyla kısıtlanmamaktadır. Avustralya'da evlerde ve işyerlerinde bilgisayar sayısının yüksek olması, yeni teknolojilerin erken benimsenmesi, eğitim sistemlerinde bilişim teknolojileriyle ilgili derslere geniş yer verilmesi elektronik ticaretin bu ülkede gelişmesinde en önemli faktörlerdir. Avustralya'da elektronik ticaret düzenlemeleri, sekiz kamu kuruluşu arasında dağıtılmıştır. Şu anda yürütülmekte olan ve "Yönetimsel Hizmetler Birimi" tarafından eşgüdümü sağlanan en önemli proje, bütün kamu tedarik hizmetlerinin elektronik ticaret ortamına geçirilişidir. Bu geçiş, Bassavcılık, Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yürütülen politik ve yasal yapıların geliştirilmesi çalışmalarısıyla desteklenmektedir. Avustralya hükümeti, endüstri ile işbirliği halinde ticaret ve taşıma zincirinde elektronik raporlama süreçlerinden sorumlu "Tradegate" kuruluşunun finansmanını sağlamaktadır. Bu kuruluş sözleşmeli olarak ihracatçı ve ithalatçı şirketler ve Avustralya gümrüğü arasında elektronik bağlantıları kurmaktadır.⁶¹

2.11.3. Japonya

Japonya'da sistematik elektronik ticaret çalışmaları 1996 yılının başında "Electronic Commerce Promotion Council of Japan (ECom) " adında bir kurumun oluşturulmasıyla başlamıştır. Bu kurum bünyesinde elektronik ticareti farklı yönlerden inceleyen on dört çalışma grubu kurulmuştur. Hali hazırda ondokuz test projesi yürütülmekte ve bu projelere Japonya'nın önde gelen şirket kuruluşları da dahil edilerek (350 şirket ve 7 kuruluş), ülke çapında bilgi ve tecrübe paylaşımı amaçlanmakta elektronik ticaretin standartları belirlenmeye çalışılmaktadır.⁶²

Japonya, elektronik ticarete oldukça temelden ve uzun vadeli yaklaşmaktadır. Japonya 'da geliştirilmeye çalışılan yöntem politika ve teknolojilerin tümü, yakın bir

⁶¹ Bayram, Özgür; "İnternet, Bilgi Teknolojilerinin Gelişimi, Elektronik Ticaretin Dünya Ticaretine Etkileri", www.igeme.org.tr, 10 Ekim 2000.

⁶² <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/teknik.htm>, s. 5, 25 Mayıs 2000.

gelecekte kağıt para yerine elektronik paranın geçmesini hedeflemektedir. Bu yüzden de Japonya için elektronik ticarete güvenliğin geliştirilmesi, bunun teknolojik ve yasal yönlerinin araştırılması en çok üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Bu ideale ulaşabilmek için gerekli yasal düzenlemelerin hazırlıkları da yine ECom bünyesindeki çalışma gruplarından "Onay Kurumları Çalışma Grubu" ("Certification Authority Working Group") tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu grup, ECom'a üye kurum ve kuruluşlara dağıtılmak üzere, elektronik ticarete yer alacak kurum ve kişilerin yetki ve sorumluluklarını ve birbirleriyle ilişkilerini belirleyen güvenli elektronik ticaret için bir ön yönetmeliği de içinde barındıran bir rehber yayımlanmıştır. Teknolojik olarak güvenli elektronik ticareti sağlamak için ise, IKP (Information security protocols) adı altında, daha güvenli iletişimi sağlayacak protokol geliştirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

2.11.4.Singapur

Singapur Network Servisi (SNS) 1986 yılı Aralık ayında Singapur Ulusal Bilgisayar Kurulundan beş kişi ile çalışmalarına başlamıştır. Amaç, Singapur'un uluslararası Piyasalarda rekabet gücünün yükseltilmesidir. Ticaret, EDI için bir hedef sektör olarak belirlenmiştir.

SNS projesi, Trade-net servisi ile birlikte 1988 Ocak ayında 50 şirketten oluşan bir pilot grup ile başlatılmıştır. Tradenet'in amacı tacirlerin kişisel bilgisayarları ile ithalat ve ihracat işlemlerini gerçekleştirebilmeleridir. İşlem, deklarasyon yolu ile gerçekleştirilmektedir. Deklarasyonda EDI teknikleri kullanılmaktadır. Deklarasyon, ticarete konu olan malın niteliğine göre çeşitli hükümet bilimleri arasında dolaşmakta ve yaklaşık 15 dakika içinde tanımlanmaktadır. Sisteme 20 kontrol birimi dahildir Mesajın kabulünden sonra tacir print almakta ve imzalanan belge kargoya iletilmektedir.

Nihai kullanıcılar SNS tarafından geliştirilen bir yazılım kullanılmaktadırlar. Nihai kullanıcılar yüzde 50 oranında maliyetlerden tasarruf etmektedirler. Verimlilik artışının ise yüzde 20 ila 30 arasında değiştiği tahmin edilmektedir.

Singapur'da dış ticarete ilişkin malların gümrüklerde beklemeleri gerekmemektedir. Elektronik ortamda işlemleri yapılan mal daha gümrük işlemleri tamamlanmadan alıcıya ulaştırılmaktadır. Mal alıcıya ulaştıktan sonra sözkonusu mala ilişkin işlemler tamamlanmaktadır. Bu tür bir uygulama coğrafi anlamda küçük bir ülke olan Singapur için önemlidir. Malların sevki oldukça kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilebilmektedir. EDI kullanımı ile Port of Singapore dünyada en hızlı mal sevkinin gerçekleştiği liman olma özelliğine sahip olmuştur.⁶³

2.11.5.Diğer Ülkeler

Gelişmekte olan ülkeler içerisinde Honkong ve Çin elektronik ticarete en fazla büyüme oranına sahip ülkelerdir. Singapur halkının %5'i internete giriş imkanına sahiptir. Hindistan'da da dikkate değer bir gelişme gözlemlenmektedir.

Macaristan'da ticaret ve sanayi dünyasında, EDI ticareti kolaylaştıran bir sistem olarak pek kabul görmemektedir. Sektörlerarası ilişkiler ve ticari bağlantılarda geleneksel metodlar kullanılmaktadır. Bilgisayar destekli tasarım ve üretim bazı sektörlerde bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak ,sözkonusu sektörlerde bilgisayar destekli üretim faaliyetleri içinde cereyan ettikleri alanla sınırlı kalmakta ve diğer sektörlerle ilişkilendirilmemektedir. Şu anda ülkede mevcut olan bilgisayarla üretim (computer-integrated manufacturing, CIM) sistemi Macaristan'da önemli bir oranda araştırma ve geliştirme potansiyelinin olduğunu göstermektedir.CIM sisteminde kullanılan bilgisayar donanımı ve yazılımı ülke içinde üretilmiştir.

Hükümet yabancı firmaların yardımı ile EDI sistemine dayalı enformasyon yönetim sistemlerinin belirli sektörlerde, ticaret, sanayi ve tarım sektörlerinde kullanımının yaygınlaştırılması amacı ile çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Sözkonusu yardımlar Dünya Bankası ve AB Komisyonu tarafından Macaristan'a sağlanmaktadır. Her iki kuruluş da, piyasalar hakkında araştırmalar yapmışlardır. Macaristan'ın ne tür bir enformasyon sistemine sahip olması gerektiği konusunda çalışmalarda bulunmuşlardır.

⁶³ <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans/finans4.htm>, s.7, 30 Haziran 2000.

Hong Kong deneyimi tamamı ile özel sektör inisiyatifinde gerçekleştirilen bir deneyim olması açısından diğer ülke deneyimlerinden ayrılmaktadır. Siyasi belirsizlik ortamına karşın Hong Kong Tradelink projesini gerçekleştirebilmiştir. Hong Kong, Singapur ile birlikte EDI uygulamasına 1980 lerde başlamıştır.

1996 yılında ulaştırma ve dağıtım sektörleri Tradelink'e alması olarak Cargonaut adında bir sistem geliştirmişlerdir. Söz konusu iki sektörün Tradelink'ten ayrılması söz konusu sistemin zayıflamasına neden olmuştur. Tradelink'e ilişkin gelişmeler Singapur ve Hong Kong hükümetlerinin yaklaşım farklılıklarını vurgulaması açısından ilginçtir. Singapur hükümeti müdahaleci bir yaklaşım içinde olduğundan belirli bir istikametteki gelişimi desteklemiştir. Singapur'un TradeNet EDI hizmetinin başarılı olmasının gerisinde Singapur hükümetinin teşvik ve desteği vardır. Hong Kong'da ise elektronik ticaretin özel sektörün işine yarayacağı varsayımı ile gerekli girişim ve yatırımların özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmüştür.

Brezilyanın elektronik ticarete ilişkin tecrübesi bankacılık sektöründe başlamıştır. Ülkede elektronik ticarete ilişkin yaşanan iki problem vardır. Bunlardan ilki kamu ve özel sektörün konu ile ilgili olarak bir işbirliği içinde olmamalarıdır. Diğer sorun ise elektronik ticarete ilişkin merkezi bir birimin yaratılmamasıdır. Söz konusu iki sorun nedeni ile birbiri ile paralellikler gösteren birçok proje başlamış ve teknoloji alanında ise birbiri ile çelişkili projelerin geliştirilmiş olmasıdır. Bir anlamda, işbirliği eksikliği nedeni ile kamu ve özel kesim birbiri ile uyumlu olmayan projeler gerçekleştirmişlerdir.

Bankaların bazıları kendi içlerinde ve diğer bankalardan bağımsız bir bilgisayar ağı ile faaliyetlerini belirli standartlara uygun olarak, elektronik ortamda gerçekleştirmektedirler. çok sayıda banka elektronik bankacılık yapmasına karşın EDI standartlarını kullanmaktadır. Buna karşılık özellikle piyasalarda dalgalanma dönemlerinde firmalar için son derece önemli işlemler kağıt kullanılmadan ve süratli bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

Telekomünikasyon sektörü şu anda libere edilmiş durumdadır. Buna karşılık telefon hizmeti devletin kontrolü altındadır. Emratel adındaki telefon şirketi 1995

yılında EDI standartlarını benimsemiştir. Sözkonusu şirket elektronik posta işlemlerini gerçekleştirmektedir. Ayrıca, Embratel ülkede internet hizmeti veren yegane kuruluştur. Gümrüklerde EDI standartlarına geçilmesine ilişkin olarak ise Brezilya Federal Hükümeti bir çalışma başlatmış durumdadır.

Büyük sanayi kuruluşları ve hükümet dışı kuruluşlar elektronik ticarete önemli roller üstlenmişlerdir. Elektronik ticaretin hukuki alt yapısının hükümet tarafından henüz oluşturulmamış olması şu anda bir problem olarak gündemdedir.

Özetle, Brezilya ekonomisinde enflasyon bankacılık sektörünün diğer sektörlerden önce elektronik ticarete geçişine neden olmuştur. VANS sisteminin gelmesi mali araçların büyük ölçüde ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Elektronik ticarete özel sektör ve bazı büyük sanayi firmaları öncülük rolünü üstlenmiş durumdadırlar. 100 ila 200 arasında kullanıcı olmasına karşılık kullanıcı sayısının hızla artmakta olduğu gözlenmektedir. Şu anda eksik hususlar; elektronik ticaret yasası, gümrüklerin sistem dışı olması ve merkez bankası ile bankalararası bağlantı olarak gösterilmektedir.

2.12. Elektronik Ticaretin Geleceği

Elektronik ticaretin ulusal platformdaki geleceği herşeyden önce devletin ve özel sektörün bu amaç için koordineli bir biçimde çalışmasına bağlıdır. Elektronik ticaretin geliştirilmesi açısından devlete çok önemli iki görev düşmektedir. Bunlardan birincisi; devletin asli görevlerinin yürütülmesinde elektronik ticaretin sağladığı imkanların azami ölçüde kullanılması, ikincisi ise; elektronik ticaret için gerekli fiziksel ve yasal altyapının hazırlanmasının sağlanmasıdır. Elektronik ticaretin ulusal platformdaki gelişiminin sağlanmasında uluslararası alanda bu amaç için alınan kararlara uyumlu politikalar geliştirilmelidir. Uluslararası ilke, norm ve standartlara uygun olmayan ulusal uygulamalar, elektronik ticaretten beklenen faydanın sağlanamaması sonucunu doğurabilecektir. Elektronik ticaretin gelişimine engel olabilecek etkenler ve ülkelerin elektronik ticaretin gelişimi için her alanda yapabilecekleri çerçeve prensipler gerek 1997 yılında Finlandiya'nın Turku kentinde, gerekse 1998 yılında Kanada'nın Ottawa kentinde yapılan iki ayrı konferansta ele

alınmıştır. Bu konferanslardan çıkan sonuçlarda şu konular üzerinde hemfikir olduğu gözlenmiştir.

- Kullanıcı ve tüketicilerin güvenliklerinin sağlanması
- Sayısal pazarın temel işleyiş kurallarının belirlenmesi
- Elektronik ticaret bilgi altyapısının geliştirilmesi ve yaygınlaşması
- Ülkelerin elektronik ticaretten en yüksek faydayı almalarının sağlanması

Elektronik ticarete gönderilen verilerin gizliliğinin ve bütünlüğünün ve bununla birlikte karşılıklı tarafların kimliklerine ilişkin emniyet koşullarının nasıl sağlanacağına ilişkin tartışmalar, uluslararası boyutlarda hala sürmektedir. Bunlara ek olarak mal veya hizmetlerin teslim koşulları, memnuniyetsizlik v.b. nedenlerle iadesi, aldatıcı ve hileli davranışların izlenmesi, oluşabilecek zararların tazmini, anlaşmazlıkların giderilmesi gibi konular da uluslararası alanda tartışma konusudur.

Bunların dışında vergileme konusu elektronik ticarete en çok tartışılan konu haline gelmiştir. Ticaretin sınırlarını ortadan kaldıran elektronik ticaretten elde edilecek kazançların nasıl ölçüleceği, ve ortaya çıkacak vergi gelirlerinin ülkeler arasında nasıl paylaşılacağı çözüm bekleyen sorunlardandır. Vergileme konusunda özellikle dolaysız vergilerde sorun vergi mükellefinin daimi ikametgahı ve vergilendirilecek gelirin ülke bazında kaynağı konularında yoğunlaşmaktadır. Dolaylı vergilerden de tüketim, gümrük vergileri ve KDV' de tartışmalar sürmektedir. Vergileme konusunda uluslararası alanda tartışmalar devam etmekle birlikte bu alanda alınmış bir takım kararlar da mevcuttur. Vergileme alanında benimsenmiş ana prensip elektronik ticaret üzerine mevcut vergilerden hariç başka bir verginin konulmamasıdır. Bunun dışında sistemin adil ve etkin olması, herkesin benzer elektronik işlemlerde benzer şekilde vergilendirilmesi, elektronik ortamlarda yapılan işlemlerin vergisel sonuçlarının önceden bilinmesi ve alınacak vergi kararlarının teknolojik gelişmeleri izlemesi gibi prensipler uluslararası platformda

ülkelere elektronik ticaretin vergilendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken kriterler olarak sunulmuştur.

Vergilemenin dışında geleneksel ticarete göre düzenlenmiş olan ticaret mevzuatının elektronik ticaretin gerektirdiği koşullara uyumunun sağlanması, elektronik ticaretin geleceği açısından aşılması gereken bir başka sorundur. Yine kolaylıkla sayısal ortamlara aktarılabilen kitap, makale, CD, bilgisayar yazılımı gibi ürünler ve bunların sahiplerinin izni olmaksızın elektronik ortamda sunulmaları, fikri ve mülkiyet haklarıyla ilgili düzenlemeleri de gündeme getirmektedir.

Tüm bu sorunların aşılması için yapılan çalışmalara hız kazandırılması ve elektronik ticaretin gelişimine yönelik olarak uluslararası alanda alınan kararlara uyum yolunda atılacak adımlar, elektronik ticaretin gelişimine olumlu yönde katkıda bulunacaktır.

BÖLÜM II

TÜRKİYE'DE İNTERNETİN GELİŞİMİ

Türkiye'de genel amaçlı geniş alan bilgisayar ağları ilk olarak 1986 yılında üniversitelerin önderliğinde kurulmuş ve geliştirilmiştir. TÜVAKA (Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Kurumları Ağı), kurulduğu günlerdeki gereksinimler sonucu sadece üniversiteler ve araştırma kurumları tarafından kullanılmış ve finanse edilmiş ancak teknolojik gelişmeler karşısında yetersiz kalmıştır.

1990'lı yılların başında, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) tarafından önerilen bir proje Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenmiştir. Bu proje kapsamındaki çabalar sonucunda bazı yeni ağ teknolojilerinin kullanımı öngörülmüş ve 1992 yılından başlayarak önemli bir aşama kaydedilerek Türkiye'nin internet bağlantısı sağlanmıştır. Türkiye'deki bu girişimlerle eşzamanlı olarak dünyada internet ağlarının hızla yaygınlaştığını, akademik ve araştırma dünyasının dışında devlet kuruluşları, uluslararası örgütler, ticari ve askeri kuruluşlarca da yoğun biçimde kullanılmaya başladığını görmekteyiz. Benzer gelişmeler birkaç yıl içinde ülkemizde de yaşanmıştır. Başlangıçta akademik ağırlıklı olarak kurulan internet, kısa zamanda diğer sektörler de yaygınlaştırılmıştır. 12 Nisan 1993'de uluslararası internet bağlantısının sağlanması ile birlikte ODTÜ ve TÜBİTAK gerekli örgütlenme çalışmalarını başlatarak kendi personel öz kaynaklarından TR-NET olarak adlandırılan örgütün çekirdeğini oluşturmuşlardır. TR-NET'in 1993-96 yılları arasında yaklaşık 3 yıl boyunca yaptığı çalışmalar sonucunda, üniversite öğrencileri ve öğretim üyelerinin yanı sıra, Türkiye'de 500'den fazla kurum ve kuruluş internet olanaklarından yararlandırılmıştır. Yapılan tahminler 1996 yılında Türkiye'deki kullanıcı sayısının en az 100,000 civarında olduğunu göstermektedir.¹

¹ Atilla Özgüt, Kürşat Çağiltay, "Türkiye'de İnternet: Dünü, Bugünü, Yarını", <http://www.metu.edu.tr/staff/kursat/papers/inet-tr/internet-tr.html>, 20 Aralık 2000.

1994 sonunda TR-NET ekibi Türk Telekom ile daha gelişmiş bir internet için görüşmelere başlamış ve TR-NET ile görüşmelerde ortaya çıkan “Ulusal Omurga” fikrini sahiplenmiştir. Bunun üzerine Türk Telekom A.Ş.; internet hizmetlerinden yararlanma olanaklarını genişletmek, yaşanan bir takım kapasite sorunlarını çözmek v.b iddialarla 1995 ulusal internet ağı projesini gerçekleştirmek üzere bir ihale açmıştır. TURNET ihalesine IBM, MCI-Nurol Likom konsorsiyumu, Laserex ve Sprint-Satko-ODTÜ konsorsiyumu katılmış ve ihaleyi 16 Kasım 1995 tarihinde Sprint-Satko-ODTÜ konsorsiyumunun kazandığı açıklanmıştır. İhalenin ardından Türk Telekom ile Satko-Sprint 1 Mart 1996 tarihinde TURNET sözleşmesini imzalamışlardır. Yedi yıl için düzenlenen sözleşmeye göre birinci yıl Türk Telekom payı %70.2 olmak üzere her yıl artarak yedinci yıl sonunda %79.6 paylaşım oranları taraflarca kabul edilmiştir. İmzalanan sözleşmeye göre, konsorsiyum, Türk Telekom tesislerine kurulacak TURNET omurgasının tüm yatırımlarını karşılayacak ve yedinci yıl sonunda mülkiyet tamamen Türk Telekom'a geçecektir.²

İnternet kullanıcıları TURNET omurgasından ya doğrudan ya da internet servis sağlayıcı (İSS) şirketler aracılığı ile yararlanabileceklerdir. Türk Telekom ile servis sağlayıcılık sözleşmesi yapan İSS'ler kendi kurdukları düğüm noktaları ve Türk Telekom'dan kiralayacakları hatlar ile TURNET ana omurgasına bağlanacaklardır.

TURNET ihalesini kazanan Satko-Sprint-ODTÜ konsorsiyumundan sözleşme imzalanmadan hemen önce ODTÜ, 1997 yılı ortasında ise Satko ayrılmıştır. Bu tarihten itibaren TURNET'te, Türk Telekom ile internet gelirini paylaşan Amerikan haberleşme şirketi Sprint kalmıştır. Sprint'in dünya genelinde haberleşme kuruluşlarını özelleştirmiş birçok ülkede başrol oynayan bir şirket olması ve TURNET'te sadece bir yıl içinde tek başına kalması şirketin tekel olma yeteneğini ve gücünü ortaya koymuştur. Amerikan şirketi Sprint, Fransız ve Alman ulusal Telekom kuruluşları ile birleşerek Global-One isimli yeni bir organizasyon oluşturmuştur. TURNET abonesi olan toplam 73 İSS'in TURNET'e aylık olarak

² http://www.faq.tr.net/tturnet_shtml, 20 Aralık 2000.

ödedikleri toplam 630.000 ABD dolarının, her ay 180.000 dolarını Global-One almaya başlamıştır.³

TURNET ile birlikte internet hizmeti, doğrudan kiralık hat ile kurumsal bağlantı, Türk Telekom telefon santralini kullanarak (dial-up) kişisel bağlantı gibi yollar ile hem İSS'ler hem de TURNET tarafından verilmeye başlanmıştır. İSS'ler TURNET'e ödedikleri kira miktarını gerekçe göstererek son kullanıcıya (end user) pahalı internet servisi vermeye başlamışlardır. Bunun üzerine Türk Telekom aldığı özel tarifeli numara hizmeti ile ilgili bir karar ile, dial-up internet erişiminin erişim maliyetlerini düşürmüş ve bu karar doğrultusunda İSS'ler 822 ile başlayan telefon numaralarını, TURNET ise 143 numaralı telefon numarasını kullanıcılarına sunmaya başlamıştır.

1. TEKNİK ALTYAPI AÇISINDAN TÜRKİYE'DE İNTERNETİN GELİŞİMİ

Türkiye'de internet altyapısına ilişkin çalışmalar 1990'lı yıllardan itibaren başlamış ve 1992 yılında ilk internet bağlantısı yapılmıştır. Daha sonra bu piyasaya bankaların desteğiyle özel bir takım firmaların girmesiyle internet servis sağlayıcılarının sayısı artmıştır.

1.1.ULAKNET

Üniversitelerin ve araştırma-geliştirme kurumlarının, uluslararası ve ulusal düzeyde, bilgi kaynaklarına elektronik ortamda ve hızla erişebilmelerini sağlama ve bir yandan öğretimle araştırmanın bütünleşmesini ve ortak araştırmayı destekleme, bir yandan da eğitim ve sağlık gibi alanlarda üniversitelerin uzaktan hizmet vermelerini mümkün kılmak amacıyla, 1996'da Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) kurulmuştur. Sözü edilen çalışmalar için yüksek hızlı bir

³ "İnternet Nedir?-Türkiye'de İnternet", <http://www.network.htmlplanet.com/bolum2.html>, 15 Aralık 2000

ulusal omurga ve bu omurgaya üniversite ve araştırma kurumlarının yine hızlı erişimlerini sağlayacak uç erişim cihaz ve protokollerinin saptanması çalışmalarına başlanmıştır⁴

Ulusal Akademik Ağ (ULAKNET) planlama çalışmaları ULAKBİM'in kurulduğu 1 Haziran 1996 tarihinin hemen ardından başlatılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda beraber çalışma gereğinin mutlak olduğu TT A.Ş. ile Kasım 1996'da bir protokol imzalanmış ve Mayıs 1997'den itibaren ULAKNET kurulumu başlamıştır. ULAKNET için gerekli donanım alımları 1997 Şubat ayı içerisinde tamamlanmıştır. Ankara'da yoğunlaştırılan çalışmalar sonunda 29 Nisan 1997 tarihinde TÜBİTAK, Bilkent Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ankara Ulus'taki ULAKNET omurga köşesine, ayrıca Ankara ve İzmir köşeleri 2 Mbps hat ile birbirlerine bağlanmışlar ve böylelikle ULAKNET'i kullanıma sokmuşlardır. Aradan geçen bir yıl içerisinde toplam 80 üniversite birimi ULAKNET omurgasına bağlanmış, ayrıca ULAKBİM merkezi ile ÖSYM 34 Mbps kapasiteli bir ATM hat ile doğrudan Ankara Ulus'a bağlantılandırılmıştır.⁵

1.2.TTnet

TURNET ile verilen hizmetin hızla gelişen Türkiye İnternet kullanımı karşısında yetersiz kalması, yeni arayışlara yönelmesine neden olmuş ve TURNET yerine yeni bir omurganın TTnet adı ile 1998 yılında kurulması çalışmaları başlatılmıştır. TTnet, gerek internet dünyasında, gerekse Türkiye internetinde son üç yıldır yaşanan değişiklikler sonucunda gereksinim duyulan yeni servis ve uygulamalar için elverişli yeni teknolojilere dayanan bir iletişim altyapısı olarak hazırlanmıştır.

Telefon şebekesinden erişim için darband tümleşik sayısal hizmet ağı ISDN servislerinin, TTnet ile birlikte yaygın olarak kullanılması planlanmış, bu TTnet'e,

⁴ Serkan Orcan, <http://listweb.bilkent.edu.tr/inet-adm/04/0636.html>, 3 Ocak 2001.

⁵ Erkan Tekman, "İnternet Paneli", <http://kurul.ubak.gov.tr/hafta/98/panelhtml>, 3 Ocak 2001.

sadece internet için değil; diğer veri iletişim ve çokortamlı uygulamalara elverişli bir teknik altyapı sağlamıştır.

TTnet ile internet erişiminin tüm ülke geneline yaygınlaştırılarak erişimin yerel seviyeye indirilmesi ve ucuzlatılması; iletişim olanaklarının verimli kullanımı ve uçtan uca servis kalitesi sağlanması; evrensel erişimin, ya da bulunulan yerden bağımsız olarak tüm kullanıcılara aynı ücretle ve eşit olanaklarla internet erişimi sağlanması; Milli Eğitim gibi kamu projelerinin desteklenmesi, altyapı sağlayarak bilginin sübvansede edilmesi hedefleri belirlenmiştir.⁶

TTnet projesi oluşturulurken, bölge bazında telefon abonesi sayısı, kiralık devre ve TURPAK abone sayıları, 143 ve 0822 numaralı özel telefon numaralarının arama istatistikleri ve iletim altyapısı gözönüne alınmıştır. Buna göre şunlar amaçlanmıştır :

- Ankara, İstanbul ve İzmir'den olmak üzere toplam 3 adet 34 Mbps'lık yurtdışı bağlantısı planlanmıştır. Yurtdışı hatlarının farklı iletim ortamlarından taşınması ve farklı taşıyıcılarda sonlanması amaçlanmıştır.
- Ankara, İstanbul (Avrupa ve Anadolu Yakaları) ve İzmir'de çekirdek düğüm noktaları kurularak, bu noktaların 155 Mbps hızında Asenkron İletim Mod (ATM) protokolü ile birbirine bağlanması planlanmıştır.
- Adana, Afyon, Antalya, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İçel, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Samsun, Trabzon ve Van illeri ile büyük illerde birçok merkezde kurulacak düğüm noktalarının 34 Mbps hızında ATM protokolü ile çekirdek düğüm noktalarına bağlanması planlanmıştır.

⁶ Eroğul, Dicle; "Türkiye'de İnternet Altyapısı Üzerine Görüşler", <http://kurul.ubak.gov.tr/calisma/#ek3>, 3 Ocak 2000.

- Tüm il merkezlerinde ve büyük illerde birçok merkezde kurulacak erişim noktalarının ise 2 Mbps hızında düğüm noktalarına bağlanması öngörülmektedir.
- Toplam 139 adet bölgesel erişim noktası kurulması planlanmıştır.

Yaklaşık 35 milyon ABD doları bütçeli TTnet ihalesi 1998 Temmuz ayında sonuçlanmış ve ihaleyi kazanan çokuluslu telekomünikasyon şirketi Alcatel ile sözleşme kısa süre içinde imzalanmıştır.⁷

⁷ İbid., s. 8.

2. KAMU SEKTÖRÜNDE İZLENEN GELİŞMELER

Türkiye’de ulusal internet altyapısının hazırlanmasına paralel olarak kamu sektöründe gerek internetin yaygınlaştırılması gerekse elektronik ticaretin geliştirilmesi amaçlarıyla bazı kuruluşlar ve projeler oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar, devletin çeşitli kesimlerinde faaliyet gösteren kurumların ilgili sayılan bölümlerinden çeşitli temsilcilerin katılımlarıyla yaptıkları toplantılarda alınan kararların ışığında, elektronik ticaret ve internetin Türkiye’deki gelişimine yön vermektedirler.

2.1. ELEKTRONİK TİCARET KOORDİNASYON KURULU

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun 25 Ağustos 1997 tarihli Kararı uyarınca Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın koordinasyonunda, aşağıdaki kuruluşlar ve temsilcilerinin katılımıyla Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu (ETKK) oluşturulmuştur. Bu durum, dünya finans hareketlerinin giderek daha çok elektronik ortama bağlı olarak gerçekleşmesi olgusu ve bu gelişmelere ülkelerin hazırlık yapmasının göstergesidir.

ETKK Adalet Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı gibi bakanlıklar,Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı ,Gümrük Müsteşarlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü gibi devletin kilit durumdaki kurumları; Merkez Bankası ,Rekabet Kurumu ,Sermaye Piyasası, Kurulu, Bankalar Birliği gibi finans kurumları; Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Türk Patent Enstitüsü, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği gibi kurumlar tarafından oluşturulmuş ve ETKK'nın amacı şu şekilde belirlenmiştir:

“Özellikle, son 10 yılda bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmenin yanı sıra, toplumların tüm kesimlerinde,günlük yaşamın her alanında bilgisayar kullanmanın çağın gereği olduğu bilincinin oluşması, ekonomik gelişmenin ve toplumsal refahın sağlanmasında elektronik ticarete stratejik bir önem kazandırmıştır. 2000 yılında hacminin 300 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilen

elektronik ticaretten beklenenler, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığı ile, küreselleşme, rekabet üstünlüğü, uluslararası ticaretten daha çok pay ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkı olarak özetlenebilir.”⁸

ETKK'nın elektronik ticaretin özendirilmesi konusundaki görüşleri ise şunlardır:

1. Hedef kitle KOBİ'ler olmak üzere, elektronik ticaretle ilgilenen kişi ve kuruluşlar için, ilgili merciler tarafından, elektronik ticareti tanıtıcı eğitim programlarının hazırlanarak uygulanması,
2. Elektronik ticaretin gerektirdiği bilgisayar yazılım ve donanımını edinmek isteyen kişi ve kuruluşlara, KOBİ'ler öncelikli olmak koşuluyla, gerekli finansman desteğinin sağlanması,
3. Sunulan iletişim hizmetleri için alınan ücretlerin olabildiğince düşük seviyede tutulması ile ilgili ilkelerin gözden geçirilmesi,
4. Servis sağlayıcılara rekabet kuralları gözetilerek özendirici olanakların sağlanması,
5. Belirlenecek bir geçiş dönemi içinde, kamu kuruluşlarında gerekli teknik ve idari düzenlemeler yapılarak, kamu alım ve satım işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi ve böylece devletin her konuda olduğu gibi elektronik ticarete de öncülük görevini yerine getirmesi.

2.2. İNTERNET ÜST KURULU

Türkiye'de hızla gelişen internet teknolojilerine uygun altyapının, yeterli hızda sağlanamaması üzerine Ulaştırma Bakanlığı 1998 yılı başında bir girişim başlatmıştır. Özellikle Türk Telekomünikasyon A.Ş. tarafından yapılması gereken kimi yatırımların, yeterince hızlı yapılamaması, elektronik ticaret yapmaya hazırlanan özel şirketlerin, eğitimde interneti çok yönlü kullanmak isteyen üniversite temsilcilerinin ve internet üzerinde planları olan kişi ve kuruluşların ilgili devlet kurumlarına baskı yapmalarına neden olmuştur. Tüm bunların sonucunda 1998

⁸ Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu, <http://www.etkk.gov.tr>, 15 Haziran 2000.

yılında kamu kurum ve kuruluşlarını temsilen bakanlıklar ve müsteşarlıklar; altyapı hizmeti veren kuruluşlar ile servis ve içerik sağlayıcılarını temsilen İnternet Servis Sağlayıcıları Derneği, Ulakbim, Turnet yüklenicisi; kullanıcılar ile teknoloji üreticisi kuruluş temsilcileri olarak Türkiye Elektronik Sanayicileri ve İşadamları Derneği gibi işveren dernekleri ve sivil toplum örgütleri ve üniversite temsilcilerinden İnternet Üst Kurulu oluşturulmuştur.

İnternet Üst Kurulu'nun amacı, Ulaştırma Bakanlığı web sayfasında şöyle açıklanmaktadır:

Ana işlevi Ulaştırma Bakanlığı'na danışmanlık olmak üzere ; Türkiye'de internet'in altyapıdan başlayarak tüm boyutları ile kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini belirlemek, bu hedeflere erişmek için gerekli stratejik ve taktik ulusal kararların alınması ve uygulanması sürecinde danışmanlık görevini yürütmek, uygulamada gözlenen aksaklıkları belirlemek ve giderilmesi için öneriler oluşturmak, konu ile ilgili birimler arasında eşgüdüm sağlamak, gelişme, yaygınlaştırma, hizmet üretimi konularında düzenleyici öneriler oluşturmak, ve uluslararası gelişmeleri yakından izleyerek ülke çıkarlarını korumak amaçları ile, Ulaştırma Bakanlığı tarafından İnternet Üst Kurulu oluşturulmuştur.

İnternet Üst Kurul'unu oluşturan bakanlık ve müsteşarlıklar, üniversite temsilcileri, dernekler, odalar ve doğrudan özel şirket temsilcilerinin bileşimindeki sayısal oranlar özel sermaye ağırlığını göstermektedir. Kurul'da Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Türk Tabipler Birliği (TTB), Türkiye Bilişim Derneği (TBD), Türkiye Bilişim Vakfı (TBV), Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) gibi dernek ve meslek odaları, 14 adet bakan ve müsteşarlık temsilcisi ve 5 üniversite temsilcisinin yanında daha çok sermaye kesimini temsil eden Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD), Türk Sanayici ve İşadamları Vakfı (TÜSİAV), Türkiye Elektronik Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TESİD), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) İşbankası, çokuluslu telekomünikasyon şirketi Global One, Uydu İşleticisi şirket Satko ve internet servis sağlayıcılarından iki temsilci yer almaktadır.

Özellikle özel sermaye temsilcilerinin temsil oranı, toplantı tutanaklarında sermayenin internet kullanımında yaşadığı sıkıntıları aşmaya yönelik talepleri ve bakanlık tarafından olabildiğince hızlı çözülmesi, kurulun 'sermaye yanlısı yapısı hakkında fikir vermektedir. İnternet Üst Kurulu'nda alınan internet servis sağlayıcıların Türk Telekom'a ödedikleri aylık bağlantı ücretinin %55 oranında düşürülmesi kararına karşılık, bu indirimin internet kullanıcılarına yansıtılması sağlanamamıştır.

2.3. İGEME

İgeme (Ticaret noktası), dış ticaret işlemlerinde rol alan tüm kurum ve kuruluşların, fiziki veya sanal, tek bir çatı altında bir araya geldiği bir ticaret merkezi olarak kurulmuştur.

Dünyada UNCTAD (BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı) tarafından 1992 yılında başlatılan ve ticarete etkinlik programının en önemli projelerinden biri olan ticaret noktalarıyla, KOBİ'lerin ve az gelişmiş ülkelerin uluslararası ticarete katılım paylarının artırılması amaçlanmıştır. Söz konusu noktalarla ayrıca, ticaretle ilgili sorunlara çözüm bulmada modern bilgi teknolojileri kullanma bilincini artırma ve uluslararası ticareti engelleyici aşırı düzenleme ve bürokrasiden kaynaklanan ticari işlem maliyetlerinin azaltılması öngörülmüştür.

Türkiye'de Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME) elektronik ticaret ve bu bağlamda ticaret noktalarının kurulması amacıyla çalışmalar yapmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için "Ankara Ticaret Noktası Projesi" adıyla bir proje yürütülmektedir. Bu projeye telekomünikasyon araçları, elektronik para transfer sistemleri ve internet aracılığıyla gerçekleştirilen elektronik ticaretin Türkiye'de de yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye’de ticaret noktalarına ilişkin çalışmalar UNCTAD’ın teknik desteği ve yönlendirmesi ile 1994 yılında başlatılmıştır. İGEME 1996 yılından beri ulusal koordinatör olarak bu çalışmaları sürdürmektedir.⁹

2.4 ELEKTRONİK DEVLET İDARESİ YOLUNDA BİR ÇALIŞMA:UBBS

Bilişim teknolojileri ve elektronik ticaretteki gelişmelere paralel olarak kamu kesiminde de özellikle yönetsel (idari) işlemlerin elektronik ortamlarda rahatlıkla yapılabilmesi amacıyla çeşitli projeler ve raporlar hazırlanmaya başlanmıştır. Bu amaç için hazırlanan çalışmalar aslında Türkiye’de elektronik devlete (e-devlet) doğru atılan ilk adımlardır. Bu alanda hazırlanan önemli projelerden biri de UBBS’dir.¹⁰

Önerilen bu sistem çok basit olarak şu öğeleri içermektedir:

- Her bireyin kimlik bilgilerine çevrimiçi (online) ulaşılabilme olanağı yaratılması,
- Aynı şekilde bireyin ikametgah bilgilerinin de çevrimiçi tutulması ve değişikliklerin anında işlenebilmesi olanağının sağlanması,
- Her bireyin tek bir vatandaşlık numarasının olması ve kendisine verilen akıllı bir kimlik kartıyla kişinin hem kimlik hem de ikametgah bilgilerine ulaşılmasının sağlanması,
- Bireyle ilgili değişik yerlerde çevrimiçi tutulan bilgilere referans vererek doğrudan erişim olanağı sağlayan, aynı zamanda bireyin askerlik durumu, kan grubu, eğitim durumu, ehliyeti olup olmadığı gibi değişmeyen ya da ender değişen bilgileri içeren merkezi bir çevrimiçi veri tabanının yaratılması, böylece hiçbir bilginin farklı kurumlarda tutulmasına gerek kalmaması sağlanmalıdır.

⁹ “Elektronik Ticaret ve Ticaret Noktaları”, www.igeme.org.tr/etrade/etrade/et14htm, 30 Mayıs 2000.

¹⁰ “Ulusal Birey Bilgi Sistemi (Kamu Uygulamalarına Farklı Bir Yaklaşım)”, Türkiye Bilişim Vakfı, İstanbul, Ocak 2000, s. 9.

Bugünkü sistemde kişinin kimlik bilgilerinin tutulma sorumluluğu Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü'nündür. İkametgah bilgilerinin tutulma sorumluluğu muhtarlarda görünmekle birlikte, bunların güncel ve doğru bir biçimde tutulduğu söylenememektedir.

Günlük hayatta akıllı kimlik kartlarının kullanımı ile idari işlemlerde hız, etkinlik ve tasarruf elde edilecektir. Yanında kimlik kartını taşıyan bireyin ikametgah senedi, nüfus cüzdanı örneği çıkarmasına, hatta mezun olduğu okulun diploma örneğini ya da aslını getirmesine gerek kalmayacaktır. Bu sistem sayesinde seçmen kütüğü yazma, nüfus sayımı yapma gibi işlemlere gerek duyulmayacak, elektronik seçim yapma, ülkenin neresinde olursa olsun, seçmenin oyunu kayıtlı bulunduğu seçim bölgesi için kullanması sorun olmaktan çıkacaktır. Önerilen sistem ile; bireyin kendisi hakkında tutulan bilgileri görüp varsa yanlışlıkların düzeltilmesini istemesi, her an son durumu gösteren istatistiki analizlerin yapılabilmesi, adli ve mali takip işlerinin çok kolaylıkla yapılabilmesi olanağı yaratılmış olacaktır. Ayrıca ön koşul olarak önerilen "Kişisel Bilgilerin Korunması" hakkındaki yasa çıkarıldığında, bireylerin kişisel bilgilerinin amaç dışı kullanımı da yasal güvence altına alınmış olacaktır. UBBS'nin hayata geçirilmesi ile kazanılabilecek getiriler, ölçülebilen ve ölçülemeyen getiriler şeklinde belirtilmektedir. "Bu sınıflandırmaya göre, ölçülebilen getiriler kısmına nüfus kağıdı sureti, ikametgah ilmühaberi, temiz kağıdı, diploma suretleri, mahkeme işlemleri, sağlık taramaları, noter işlemleri, sayım, seçim, ehliyet, ruhsat, pasaport ve tapu işlemleri alınırken; ölçülemeyen getiriler kısmında ise vergi kaçakları, iş gücü kayıpları, bilgi toplama ve paylaşma maliyetindeki azalmalar, planlama olanaklarının artması gibi kalemlere yer verilmiştir.¹¹

Örneğin Türkiye'de günde bir milyon nüfus cüzdan sureti çıkarıldığı ve birim maliyetinin bir amerikan doları olduğu varsayıldığında, bu işlem kaleminden yılda toplam 220 milyon dolar tasarruf edileceği hesap edilebilmektedir. UBBS'nin hayata geçmemesi durumunda Türkiye'nin yıllık kaybı yaklaşık 1,5 milyar ölçülebilen olmak üzere toplam 10 milyar dolar civarındadır. Öte yandan UBBS'nin hayata

¹¹ İbid., s. 21-22.

geçmesi için gerekli olan miktarın 800 milyon dolar olduğu hesaplanmaktadır. Bu durumda Türkiye UBBS' nin hayata geçmesi ile her yıl dış borcunun yaklaşık onda birini bu tasarrufla ödeyebilecektir.

Kısacası UBBS, çok yakın bir gelecekte uygulamaya konulması gereken elektronik devlet kavramının da altyapısını oluşturacaktır. Böylece yurttaşların evlerinden ya da iş yerlerinden çıkmalarına gerek kalmaksızın devlet dairelerindeki işlerini elektronik ağ üzerinden yapabilmeleri, saydam devletin bilgilerine erişip denetleyebilmeleri, görüş bildirip katılımcı demokrasiyi toplum yararına işletebilmeleri mümkün hale gelecektir.

2.5. BİLGİ TOPLUMU BAKANLIĞI TASLAĞI

Bilişim teknolojilerinin ve buna bağlı olarak elektronik ticaretin topluma getirilerinin çabuklaştırılması amacıyla TBMM nezdinde de bir takım çalışmalar başlatılmış ve “Bilgi Toplumu Bakanlığı” kanun taslağı hazırlanmıştır. Bu kanunun amacı, Türkiye'nin birey, kurum ve kuruluşları ile bilgi çağına girerken küresel rekabette üstünlük sağlanması ve insanlarımızın yaşam düzeylerinin yükseltilmesi; devletin vatandaşına sağlamış olduğu hizmetlerin daha etkin hale getirilmesi; ülke düzeyinde halkın bilgiye adil ölçülerle ve kısıtsız; ucuz ve kolay erişebilmesi için gereken düzenlemelerin ve özendirilmelerin yapılması; Türkiyede bilgi, bilgi teknolojileri ve bilgi toplumu alanında kamu, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği ortamı yaratılması, gereken çalışmaların düzenlenmesi, izlenmesi ve yönlendirilmesi; amaçlarıyla bilgi toplumu Bakanlığı'nın kurulmasının sağlanması, kuruluş ve görevlerine ilişkin esaslarının düzenlenmesidir.

“Bilgi Toplumu Bakanlığı'nın görevleri :

- -Türkiye'nin bilgi ve bilgi teknolojilerine olan kısa, orta ve uzun vadeli ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemek, bu amaçla kamu/özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve akademik kesimin görüş, öneri ve katkıları ile stratejiler oluşturmak,

- Avrupa düzeyinde tanımlanan e-Avrupa amaçlarına ve ölçütlerine uygun bir şekilde her vatandaşın, evin ve okulun, her işin ve yönetimin bilgi çağına girebilmesi için gereken bilgi altyapısını hazırlamak,
- Elektronik ticaret dahil olmak üzere e-devlet sürecinde Ar-Ge çalışmaları, iletişim, yeniden yapılanma, girişimcilik, rekabet politikası, piyasa ekonomisinin işleyişi gibi alanlarda gereken teknik altyapı konusunda ilgili bakanlıklar, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve akademik kesim ile ortaklaşa çalışmalar yapmak,
- Milli Güvenlik Kurulu ile ortak çalışmalar yaparak bilgi savaşı kavramına ilişkin ulusal plan, uygulama ve yönlendirme çalışmaları yapmak şeklinde çok kısa bir şekilde özetlenebilir.”¹²



¹² Bilgi Toplumu Bakanhğı Taslağı, <http://www.tbmm.gov.tr/bbtg/taslak.htm>, 02/07/2000.

3. HUKUK ALTYAPISIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

İnternet üzerinden gerçekleştirilen işlemlere yasal geçerliliğin kazandırılması ve bu sayede kullanıcıların yabancı oldukları hukuk kuralları karşısında müşkül durumlara düşmelerinin önlenmesi amacıyla, kanunlarda yapılması gereken değişiklikler gerek ETKK'nın toplantılarında gerekse bazı hukuk yorumcuları tarafından ele alınmıştır. Bu tür toplantılarda ortaya çıkan ortak kararların ise, genellikle elektronik imzaya yasal geçerlilik kazandırılması, elektronik noter kurumunun kurulması, fikri ve sınai hakların güvence altına alınması gibi alanlarda toplandığı görülmektedir.

3.1. ELEKTRONİK İMZA

Elektronik imza, elektronik ticarete gerekli olan kullanıcı güveninin ve sistemin güvenilirliğinin sağlanması açısından, aynı zamanda da geleneksel ticaretin önemli unsurlarından olan imzanın yerini alması bakımından çok önemli bir olgudur. Elektronik imzanın yasal geçerliliği sağlanmadan, elektronik ortamda ticari sözleşme yapma imkanının doğması güçleşecektir.

Türk hukukunda, imzaya ilişkin hükümler Borçlar Kanununda düzenlenmiş olup, söz konusu kanunun 13 üncü maddesinde; "Tahriri olması icap eden akitlerde, borç deruhte edenlerin imzaları bulunmak lazımdır. Hilafi kanunda yazılı olmadıkça imzalı bir mektup veya aslı borcu üzerine alanlar tarafından imza edilmiş olan telgrafname tahriri şekil makamına kaim olur." hükmü yer almaktadır.

Aynı Kanun'un "İmza" başlıklı 14 üncü maddesinde ise;
"İmza üzerine borç alan kimsenin el yazısı olmak lazımdır. Bir alet vasıtasıyla vazolunan imza, ancak örf ve adetçe kabul olunan hallerde ve hususiyle çok miktarda tedavüle çıkarılan kıymetli evrakın imzası lazım geldiği takdirde kafi addolunur. Ayrıca, aynı Kanun'un "İmza Makamına Kaim Olacak İşaretler" başlıklı 15 inci maddesinde de;

"İmza vaz'ına muktedir olmayan her şahıs, imza yerine usulen tasdik olunmuş ve el ile yapılmış bir alamet vazetmeye, yahut resmi bir şahadetname kullanmaya mezundur. Kambiyo poliçesine müteallik hükümler mahfuzdur" denilmektedir.¹³

Borçlar Kanunu'na göre imzanın, borçlunun el yazısı ile olması zorunludur. Bu durumda, bir elektronik kayıt (belge) altında yer alan elektronik imza, mevcut mevzuatımıza göre imza olarak kabul edilmeyecektir. Dolayısıyla, elektronik ortamda bulunan ve elektronik imza ile imzalanmış belgelerin hukuki bir geçerliliği bulunmayacaktır.

Elektronik imzalarla ilgili yasal düzenlemenin yapılması durumunda, elektronik ortamda düzenlenmiş belgelere yasal geçerlilik sağlanması mümkün olabilecektir. Dolayısıyla "yazılı" ve/veya "imza" ile ilgili yasal gereklilikler "elektronik dokümanlar" ve "elektronik imza" yoluyla da yerine getirilecektir. Sayısal imzalar, elektronik dokümanların güvenliğini sağlayacak ve böylece bunlar, göndericinin kimliğinin teyit edilmesini sağlamaları yanında, iletişim sürecinde veya daha sonra değiştirilemeyeceklerdir.

Buna göre, elektronik ortamlarda bilgi alışverişi üzerine kurulmuş bulunan elektronik ticaret sisteminin ülkemizde gelişmesi ve yasal bir zemin üzerinde uygulanabilmesi için, öncelikle elektronik imzaya hukuki bir geçerlilik kazandıracak yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Elektronik imza hukuken geçerli olduğunda, bu şekilde imzalanan ticari değeri olan ya da olmayan elektronik belgeler hukuki yükümlülük doğurabilecek, sisteme duyulan güven artacak ve kullanıcının sistemden beklentileri karşılanabilecektir.

3.2. ELEKTRONİK SÖZLEŞME

Türk hukukunda bir sözleşmenin kurulabilmesi için tarafların birbirlerine karşılıklı irade açıklamasında bulunmaları gerekmektedir. Sözleşme yapan

¹³ http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/h_altyapi.htm, 31 Mayıs, s. 4.

taflardan birinin öncelikle karşı tarafa bir sözleşme yapma teklifinde bulunması gerekir. Bu iradeye icap adı verilir. İcabi takiben diğer tarafın buna cevap vermesi ve kendisinin sözleşmeyi yapma yönündeki iradesini belirtmesi zorunludur. Bu irade açıklanmasına ise kabul adı verilmektedir. Bu ilişki içinde önemli olan husus, icabın hangi taraftan, kabulün hangi taraftan geldiğinin tayinidir. Mevcut düzenlemeler çerçevesinde olayların büyük bir çoğunluğunda icap - kabul konusu Borçlar Hukuku'nun genel kurallarına göre çözülebilecektir.¹⁴

Diğer bir önemli husus da, bu tür sözleşmelerin hâzırlar arasında mı yoksa gaipler arasında mı yapıldığının tayinidir. Burada BK. nun 4/II., 5. ve 10. maddelerini dikkate almak gerekecektir. Söz konusu hükümlerden çıkan sonuç, gaipler arasındaki akitten söz edilmesi için arada zaman ve mesafe unsurları bulunması gereklidir. Karşılıklı müzakere imkânı olan hallerde ise (BK. md. 4/II) hâzırlar arasındaki akitten söz edilebilmektedir. Bu hükümler karşısında, asgarî olarak, web sayfalarından yapılan sözleşmeleri, gaipler arasında yapılmış sözleşme; buna karşılık e-mail ile yapılan sözleşmeleri, hazırlar arasında yapılmış sözleşme olarak kabul etmek imkanı vardır.¹⁵

Sözleşme zamanı ile sözleşmenin hüküm ifade etmeye başladığı zaman da, teknolojik veriler dikkate alınarak, yine Borçlar Hukuku'nun genel ilkeleri doğrultusunda tayin edilebilir. Hatta, internet'teki işlemlerin yürüdüğü ve sonuçlandığı hızlar dikkate alınırca, işin bu yönünün tartışılması anlamsız dahi kalabilecektir. Ayrıca, bütün mesajların zaman ve saat kayıtları rahatça tesbit edilebildiği için, bu açıdan da tartışma çıkması beklenmemektedir.

Sözleşmenin nerede yapılmış olduğu, üzerinde durulması gereken bir diğer önemli noktadır. Bu husus bilhassa Devletler Hususi Hukuku bakımından değer taşıyacaktır. Bununla beraber yurt içinde yapılan sözleşmelerde de mahkemelerin yetkisi bakımından üzerinde durulmalıdır .

¹⁴ Didem Göçgürbüz, "Elektronik Ticarete Hukuki Yapı ve Yasal Düzenlemeler", *Mükellefin Dergisi*, Kasım 2000, s.13-14.

¹⁵ <http://www.superonline.com/hukuk/hukuk.htm>, 20 Mayıs 2000.

Sözleşmenin ifası ise, çeşitli mal ve hizmet temini sözleşmeleri için farklı biçimlerde ele alınmalıdır. Mal satışlarında, satıcı borcunu, zorunlu olarak fizikî teslim sureti ile ifa etmek zorunda kalmaktadır. Bu teslimin yeri ve zamanı teslim edilen malın belirtilen niteliklere uymaması veya hasarlı olması veya tamamen başka bir mal olması veya teslimin hiç yapılmaması, alıcının hakları ve bunları kullanması ve benzeri diğer konular birinci aşamada çözüm bekleyen hususlar olarak belirmektedir.

Digital ürün satışlarında satıcının borcunu ifa etmesi kendiliğinden olmaktadır. Taraflar, elektronik ortamda fikir birliği ettikleri bilgiler ve irade beyanları ile mutabakat tesis ettikten sonra, ya belli bir aşamadan sonra kendiliğinden veya alıcının yapacağı son bir girişten sonra, ürün İnternet'ten otomatik olarak alıcının bilgisayarına intikal etmektedir (yüklenmektedir).

Hizmet temini sözleşmelerinde de belli hizmetlerin fiilen ifası gerekecektir; örneğin uçak bileti, konser bileti temini gibi taahhütlerin konusu alacaklıya fiilen teslim edilmelidir. Belki otel rezervasyonlarında, otele iletilecek bir talimat ile edimin ifa edilmiş olduğu kabul edilebilir. Banka işlemleri, örneğin havale, virman, EFT gibi işlemlerde, ifa yine elektronik ortamda gerçekleştirilebilir.¹⁶

3.3. ELEKTRONİK KAYITLARIN İSPAT GÜCÜ

İspat açısından ,delil serbestisinin bulunduğu ülkelerde elektronik kayıtların delil olarak değerlendirilmesi sorun yaratmamakta, ülkemiz gibi ispat açısından delillerin sınıflandırmaya tabi tutulduğu ülkelerde ise, bu konuda düzenleme yapılması gerekmektedir.

Yapılan uluslararası düzenlemelerde, Anglo-Sakson hukuk sisteminin etkisiyle elektronik kayıtların yazılı belgeye (senede) eş nitelikte kesin delil olarak kabul edilmesi önerilmektedir. Ülkemiz gibi delil sınıflandırmasının bulunduğu

¹⁶ İbid., s. 17.

lkelerde bu düzenlemeler sorun yaratabilecek niteliktedir. Zira klasik anlamda yazılı belgede fiziki varlığı olan metin bulunmakta ve bu belgeyi düzenleyen kişinin elle yazılmış bir imzası yer almaktadır. Yukarıda değinildiği gibi elektronik kayıtlarda fiziki varlığa sahip bir metin bulunmadığı gibi klasik anlamda elle atılmış bir imza da bulunmamaktadır.

Ülkemizde bugüne kadar bilgisayar kayıtları daha geniş bir ifadeyle manyetik ortamda tutulan kayıtlar konusunda bir hukuki düzenleme yapılmamıştır. Sadece HUMK'a (Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu) göre, 20 milyon liranın altındaki hukuki işlemler için senetle ispat zorunluluğu bulunmadığından, böyle hukuki işlemlere ilişkin elektronik kayıtların takdiri delil olarak kabul edilmesi mümkün görülmektedir.”¹⁷ Bu tutarın üzerindeki hukuki işlemlerde ise elektronik kayıtlar ispat gücüne sahip olmayacaktır. Elektronik kayıtların Türk Hukuku'na göre ispat gücüne kavuşturulabilmesi için söz konusu tutar daha yukarı seviyelere çıkarılabilir veya bir elektronik kaydın ispat gücüne sahip olup olmadığı hakimın takdirine bırakılabilir. Fakat bu durum hukuki işlemleri hızlandırırken karışıklığa da sebep olabilecektir.

3.4. FİKRİ VE SİNAİ HAKLAR

Dijital iletişim çağının en önemli sorunlarından biri de fikri hakların İnternet ortamında korunmasıdır. Gerçekten İnternet'in yaşam kaynağını, dünyanın dört bir yanından sınırsız sayıdaki içerik sunucunun (Content Provider) hemen her saat başı internet ortamına aktardıkları yazılı metinler, müzik dosyaları, resimler, grafikler, videolar ve bilgisayar programları oluşturmaktadır. İnternet'te yer alan bu dosyalar büyük bir topluluğa hitap etmekte ve sınırsız sayıda internet kullanıcısının saniyeler süren müdahalesine maruz kalabilmekte, basit bir “mouse” hareketi ile ve olayların büyük bir oğunluğuunda da ücretsiz olarak kopyalanabilmektedir.

¹⁷ http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/h_altyapi.htm, 31 Mayıs 2000.

Bu açıdan bakıldığında bir yandan fikrî hakların İnternet ortamında korunması, öte yandan da bizatihi internet sayfalarının fikrî haklar kapsamında korunması sorunları gündeme gelmektedir.

Türkiye’de internet ortamında eser sahibinin haklarının izinsiz kullanımına ilişkin davalar yaygın değildir. Anacak Avrupa’da ve ABD’de konuya ilişkin bir çok davaya rastlanılmaktadır. Türkiye’de fikri ve bağlantılı haklar, 5486 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” içersinde ele alınmaktadır. 1952 yılında yürürlüğe giren bu kanun, son olarak 1995 yılında değişikliğe uğramıştır. Kanunda yapılan değişiklik ile, bilgisayar programları da bilim ve edebiyat eserleri kapsamına alınarak, eser sahiplerinin çoğaltım, dağıtım, satış ve kiralama hakları ile bu hakların kullanım esasları yeniden belirlenmiştir.¹⁸

İnternet ortamında yer alan her türlü görsel, işitsel ve yazılı bilgi, o bilgiyi oluşturan eserin yaratıcısı adına korunmaktadır. Bilginin, eserin ya da ürünün gerçek yaşamda çalınması, ya da kopyalanması ile sanal ortamda sahibinin izni olmadan dolaştırılması ya da kullanılması aynı etik içersinde değerlendirilmektedir.

Sınai haklar çerçevesinde değerlendirilebilen marka ve alan adları arasındaki karışıklık ise mevcut yargı sistemlerinin kapasitelerini zorlayan özellikler göstermektedir. Bu sistemler ulusal veya bölgesel olduklarından, küresel boyutta bir anlaşmazlık olduğunda bir çözüm bulunması her zaman mümkün olmamaktadır. Bunun da ötesinde yasal prosedürün yavaş ve pahalı işlemesi, marka sahibini bu yasal süreci kullanarak haklarını geri almaktan caydırmakta, bunun yerine korsan kişi ya da kurumla pazarlığa oturmaya itmektedir. Bu alanda yaşanan sorunlara uzun vadeli çözümler olarak uluslararası platformdaki gelişmeleri izlemek, gecikmiş olursa bile bunlara katılmak ve bilgi toplumunun gereği olarak toplumun tüm kesimlerini fikri ve sınai hakların korunması konularında bilinçlendirmek önerilebilir.

¹⁸ M. Kaan Dericioğlu, “İnternet, Elektronik Ticaret ve Fikri Haklar”, *Görüş*, Mart-Nisan 2000, Sayı: 42, s. 20.

3.5. HAKSIZ REKABET

Haksız rekabetin önlenmesine ilişkin hükümlerin öngörülme amacı dikkate alındığında, haksız rekabet oluşturacak bir eylemin İnternet ortamında ya da bu ortamın dışında gerçekleştirilmesi arasında ilke olarak bir fark yoktur. Bu nedenle İnternet ortamında gündeme gelecek olan haksız rekabete ilişkin uyumsuzluklara TK madde 56 vd. (veya BK. md. 48) hükümleri uygulanacaktır. Ancak belirtelim ki işleyiş tarzı itibarıyla İnternet ortamındaki haksız rekabet eylemleri klasik eylemlerden farklı bir görünüm arzedebilir. Örneğin arzu edilmemesine rağmen çok sayıda kişiye İnternet ortamında e-mail gönderilerek (Spamming/Spam) yapılan reklamların, web link'lerinin izinsiz olarak kurulmasının, özellikle link'lerden yararlanılarak haksız surette bilgi elde edilmesinin veya link'lerden nüfuz ederek web sayfalarını bozmak - virüs bulaştırmanın veya bir web sayfasının reklam olduğunun açıkça belirtilmemesinin, reklam yasağına veya fiyat bildirim yükümlülüğüne aykırılıkların haksız rekabet oluşturup oluşturmadığı gibi. Bu yeni görünümlere rağmen, haksız rekabet hallerini sınırlı olarak saymayan, aksine genel bir ilke ile "ekonomik rekabetin iyiniyet kurallarına aykırı bir şekilde her türlü kötüye kullanımını" haksız rekabet kabul eden TK madde 56 kapsamında, gündeme gelen yeni görünümlerin bir haksız rekabet oluşturup oluşturmadığı sonucuna ulaşılabilir. Elbette burada yük daha çok ilke ve içtihatlarla soruna ışık tutacak olan doktrin ile yargıya düşmektedir. Bununla birlikte zaten eskimiş olan haksız rekabete ilişkin hükümlerin yeniden gözden geçirilmesi olasılığında, İnternet ortamında gerçekleştirilebilecek haksız rekabet eylemlerinin de dikkate alınması yerinde olacaktır.

BÖLÜM III

ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİ

Elektronik ortamlarda gerçekleştirilen ticaretin vergilendirilmesine yönelik olarak ülkelerin, uluslararası ekonomik birliklerin ve bağımsız kuruluşların büyük bir çaba içerisinde olduğu izlenmektedir. Bu gayretlerin temelinde ise elektronik ortamda gerçekleştirilen ticaretin hacminde, bilişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmelere paralel olarak yaşanabilecek yüksek artış ihtimalleri yatmaktadır. Gerçekten de gerek bir kısım araştırma kurumlarının gerekse uluslararası resmi organların açıkladıkları rakamların çok büyük olması, vergi idarelerini elektronik ortamlar üzerinden yapılan işlemleri vergisel açıdan kavrama zorunluluğuna itmektedir. Ancak, özellikle satıcı konumundaki gerçek ya da tüzel kişiye ait bilgisayardan, alıcı durumundaki gerçek veya tüzel kişiye ait bilgisayara, hiçbir aracıya gereksinim duyulmaksızın, doğrudan doğruya elektronik ortam vasıtasıyla aktarılabilen dijital ürünlerin varlığı, vergi idarelerinin vergiyi doğuran olayı gerçekleştiren işleme muhatap olan vergi mükelleflerinin belirlenebilmelerine ilişkin çabalarını boşa çıkarmakta ve bu konuda vergilemeyle ilgili temel problemleri yaratmaktadır.

1. ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNDE UYULMASI GEREKEN PRENSİPLER

1998 yılında Ottawa'da elektronik ticaret ile ilgili olarak OECD tarafından düzenlenen konferansta, elektronik ticaretin vergilendirilmesine ilişkin temel çerçeve kurallar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu toplantıda elektronik ticaret, vergilendirilme konusunda geleneksel yollarla yapılan ticaretten farklı görülmemiş ve bu nedenle de mal ve hizmetlerin vergilendirilmesine ilişkin genel prensipler olan tarafsızlık, sadelik ve basitlik, etkinlik ve adalet, esneklik, idare ve uyum maliyetlerinin düşük olması ve çifte vergilendirilmeden kaçınılması gibi prensiplerin, elektronik ticarete

konu olan ürünler için de geçerli olması kabul edilmiştir. Söz konusu prensipler aşağıda kısaca açıklanacaktır.

1.1. TARAFSIZLIK

Bir vergi politikasının temel amacı ekonomik anlamda tarafsızlığı koruması ve eşitliği sağlamasıdır. Vergi sisteminin tarafsızlığı vergilemenin, kişi ve kurumların vergilemeye karşı tutumlarını değiştirmeyecek şekilde oluşturulmasıyla sağlanabilir. Bu anlamda verginin konusunun genişletilmesi, tarafsızlığın sağlanmasında önemli bir araçtır. Eşitlik ise vergi yükünün mükellefler arasında adil bir şekilde dağıtılmasıyla sağlanabilir. Bu amaçlara sağdık kalınabilmesi için, vergileme alanında elektronik ticarete konu olan ürünler ile genel ticarete konu olan ürünler arasında farklı bir durum yaratılmamalı ve mükelleflerin vergisel avantajlar ya da dezavantajlar nedeniyle, sözkonusu ticaret biçimlerinden herhangi birine yönelmelerine sebebiyet verilmemelidir. Mükelleflerin benzer ticari işlemlerini geleneksel yollarla ya da elektronik ortamlarda gerçekleştirmeleri hallerinde, benzer vergi oranlarıyla karşılaşmaları sağlanmalıdır.¹ Ayrıca vergi sistemini meydana getiren vergilerin konuları elektronik ticarete konu olan tüm faaliyetleri kapsayacak biçimde genişletilmeli ve bu sayede elektronik ortamlar vasıtasıyla oluşabilecek vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilmelidir.

1.2. SADELİK VE BASİTLİK

Bu amaç vergi kurallarının, vergi mükelleflerinin vergiyi doğuran her bir işlemin vergisel sonucunu önceden tahmin edebilecekleri kadar açık ve basit olmasına işaret etmektedir. Mevcut vergi kanun ve kurallarının gerek sayılarının fazlalığı, gerekse açık olmamaları ve karmaşıklıkları nedeniyle uygulamada çoğu zaman güçlüklerle karşılaşmaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D) gibi federal yapılı devletlerde bu durum daha da fazla öneme sahiptir. Çünkü bu tür devletlerin federal vergi kanunlarının yanında, her bir federe devletin

¹ OECD; "Electronic Commerce: a Discussion Paper on Taxation Issues", OECD Committee on Fiscal Affairs, Ottawa, 7 October 1998, p. 7.

de ayrı vergi kanunları bulunmaktadır. Elektronik ticarete konu olan ürünlerin etkin bir biçimde vergilendirilebilmeleri için; bu karmaşık, çok başlı vergilendirme yetkisinden bir an önce uzaklaşılması ve vergi kurallarında istikrarın sağlanması gerekmektedir.

1.3. ETKİNLİK

Etkinlik prensibine göre, vergileme doğru zamanda ve doğru miktarda vergi ortaya çıkarmalıdır. Vergileme rejimi elektronik ticaret ile ilgili bütün faaliyetleri kapsamalı, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma ihtimallerini en aza düşürmelidir. Oluşturulacak vergi sistemi, vergi otoriteleri için idari maliyetleri ve vergi mükelleflerinin katlandıkları uyum maliyetlerini mümkün olduğunca minimize etmelidir. Vergilendirme sonucunda ikame etkisi yaratılmamalıdır.

1.4. ESNEKLİK

Bu prensibe göre vergi sistemi, teknolojik ve ticari alandaki gelişmeleri kavrayabilecek, bu sayede ortaya çıkabilecek yeni gelir unsurlarını vergilendirebilecek, pozitif bir esnekliğe sahip olmalıdır. Geleneksel ticaretin bu yeni şeklinin vergi gelirlerinde bir aşınmaya sebep olmaması için, vergi sisteminin esnekliği yüksek vergilerden oluşturulması gerekmektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi, vergi sistemini oluşturan mevcut vergilerin konularının elektronik ticaretten elde edilen gelirleri de kapsayacak biçimde genişletilmesi ile sağlanacaktır.

1.5. ÇİFTE VERGİLENDİRME DEN KAÇINILMASI

Bilindiği üzere vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği bir faaliyetin, çifte vergilendirilmesi ya da hiç vergilendirilmemesine yönelik sorunlar, vergi mükellefiyetinin tam olarak kavranamaması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Elektronik ticaret, sermayenin ve ticarete konu olan ürünlerin uluslararası alanda serbestçe dolaşımını arttırdığı için mükellefiyetin belirlenmesinde daha büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. Üniter ve federal yapıdaki her ülkenin kendisine ve

federe devletlere ait vergi yasaları tek tek dikkate alındığında, sermayenin, malların ve hizmetlerin mobilizasyonundaki artış vergi mükellefiyetinin nerede, hangi vergileme yetkisi alanında gerçekleştiği sorunlarını beraberinde getirecektir. Bu sorunların aşılabilmesi mevcut uluslararası vergileme prensiplerinin ulusal vergileme kurallarına adaptasyonunun sağlanması ve mükellefiyete ilişkin açık kuralların belirlenmesiyle mümkün olacaktır.

1.6. DİĞER PRENSİPLER

Ottawa'da elektronik ticaretin vergilendirilmesine ilişkin olarak alınan en önemli kararlardan biri, elektronik ticaret üzerine spesifik ve bu tür ticarete özel bir verginin getirilmemesidir. Bu konu, değişik versiyonları da içerecek şekilde çok geniş olarak tartışılmıştır. Kimilerine göre elektronik ticaretten elde edilen gelirler tıpkı serbest bölgelerde olduğu gibi vergi dışı tutulmalıdır. Bu, devletler açısından büyük vergi kaybı anlamına geldiği için sözkonusu görüş kabul görmemiştir.

Bazıları ise elektronik ticaret için özel vergiler geliştirmişlerdir. Bu tür vergilerden en çok tartışılanı "Bit Tax" dir. Bit, "binary digit" kelimesinden ortaya çıkmıştır. Elektronik ortamlarda bir ünite bilginin bir saniye içerisindeki aktarım hızı "bit" ile ölçülmektedir. Bit tax çok basit olarak, dijital bilgi akışı üzerinden alınan bir tür tüketim vergisi olarak tanımlanabilir. Bilindiği üzere internet üzerinden gönderilen bir bilginin ne kadar hacme sahip olduğu tespit edilebilmektedir. Download (dosya aktarımı) işlemlerinde, işlemin çabukluğu transfer edilen bilginin kapladığı hacimle orantılı olmaktadır. Bu durumda bir bilgi transferi elektronik ortamı ne kadar meşgul ediyorsa, yani ne kadar "bit" tutuyorsa bu birim üzerinden vergiye tabi olması gerekecektir.²

Temel olarak bu mantığa dayanan "bit tax" çeşitli açılardan eleştiriye uğramıştır. Herşeyden önce bu tip bir vergi OECD'nin elektronik ticaret işlemleri

² E-Commerce Taxation and Canada's Tax Administration (a Report from the Minister of National Revenue from the Minister's Advisory Committee on Electronic Commerce), April 1998, <http://www.ccr-aadrc.gc.ca/ecommm/>, 20 Kasım 2000.

üzerine hali hazırda mevcut olmayan spesifik vergilerin getirilemeyeceği şeklinde daha önce almış olduğu karara aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca, download işlemleri ile transfer edilen bilgiler vergilendirilirken sadece kapladıkları hacmin vergi matrahı olarak kabul edilmesi ve aktarılan bilginin değerinin dikkate alınmaması teknik bir yanı sıra neden olmaktadır. Çünkü elektronik ortamlarda resim ve müzik gibi dijital ürünler sadece düz yazıdan oluşan bilgilere oranla çok daha fazla yer kaplamaktadırlar. Bu durum, önemli bir bilgiyi içeren ve değeri milyon dolarlarla ifade edilebilen düzyazı içerikli bir mesajın, eğlence amacıyla aktarılan herhangi bir karikatüre kıyasla çok daha düşük bir oranda vergilendirilmesi neticesini doğuracaktır. Tüm bu nedenlerden dolayı “bit tax” kabul görmemiştir.

Bunun dışında Ottawa’da elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemlerden hangilerinin vergisel sonuçlar doğurduğu, hangilerinin ise muafiyet ya da istisna kapsamında olduğuna yönelik açık kuralların oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu alanda atılacak adımlar elektronik ticaretin vergilendirilmesinde önemli bir belirsizliğin aşılmasını sağlayacaktır.

Ottawa’da elektronik ticaretin vergilendirilmesiyle ilgili olarak alınan bir diğer karar ise, vergilendirme alanında gerek ülkeler ve gerekse bölgesel birlikler arasında geniş bir uzlaşının sağlanmasının zorunluluğu ile ilgilidir. Bu karar elektronik ticaretin vergilendirilmesinde temel nokta sayılmış ve Ottawa dışındaki bir çok metinde de vurgulanmıştır. Bu uzlaş, elektronik ticaretin vergisel kayıp ve kaçaklara neden olmaksızın etkin bir biçimde vergilendirilmesini sağlayacağı gibi, ülkelerin bu vergilendirme faaliyetinden adil bir pay almalarına da yardımcı olacaktır. Herşeyden önce elektronik ticaret, küreselleşme olgusunun önemini arttırmış ve kendisine yönelik bir çok sorunun çözümünde uluslararası dayanışmayı kaçınılmaz kılmıştır. Ülkelerin elektronik ticaret uygulamalarında karşılaştıkları güçlükler karşısında geliştirmiş oldukları çözümler, diğer ülkeler tarafından benimsenmedikçe bir anlam taşımayacaktır. Yani, elektronik ticaretin vergilendirilmesinde ülkeler arasında bir standartizasyon oluşturulmalıdır.

2. ELEKTRONİK TİCARET VE GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER

Bilindiği üzere gelir üzerinden alınan vergileri gelir ve kurumlar vergisi olarak ikili bir sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür. Söz konusu vergiler ülkelerin vergi hasılatlarında önemli bir yere sahip olmakla birlikte, internet yoluyla yapılan işlemlerden elde edilen kazançların vergilendirilmesinde gelir ve kurumlar vergisine ait mevcut kuralların uygulanması, bir takım vergisel problemlerin ortaya çıkmasına neden olacak, bu da elektronik ticarete konu olan işlemlerin vergisel açıdan kavranamamalarına, dolayısıyla da vergilerin hasılatlarında önemli gerilemelere sebebiyet verecektir. Elektronik ortamda yapılan işlemler üzerinden elde edilen gelirin vergilendirilmesinde uluslararası platformda en çok tartışılan ve problem yaratması muhtemel gözüyle bakılan konular: mükellefiyet, gelirin elde edildiği yer, gelirin niteliği ve vergi matrahının belirlenmesi şeklinde sıralanabilir. Bu problemlerin çözümünde başta OECD olmak üzere bir çok ülke gayret sarfetmekte ve genel bir uzlaşının kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır.

2.1. MÜKELLEFIYET

Elektronik ticaretin vergilendirilmesinde en temel konulardan biri gerek gerçek kişilerin, gerekse tüzel kişilerin mükellef olma durumlarının hangi kriterler esas alınarak belirleneceği sorunudur. Bu sorunun çözümü çifte vergilendirmenin önlenmesi açısından da önem taşımaktadır. Bilindiği üzere uluslararası vergi hukukunda mükellefiyet iki farklı yaklaşıma göre belirlenmektedir. Bunlardan birincisi “kaynak ilkesi”, ikincisi ise “ikametgah ilkesi” dir. Kaynak ilkesinde gelirin kaynağını oluşturan ülkelerin kendi ulusal sınırları içerisinde elde edilen gelirleri vergilendirme hakkına sahip oldukları kabul edilmektedir. Buna karşılık, iç hukuk düzenlemeleriyle dış ülkelerde ödenen verginin mahsubu ya da dış ülkelerde elde edilen gelirin vergiden istisna edilmesi yöntemleriyle çifte vergilendirme önlenmeye çalışılmaktadır. İkametgah ilkesinde ise gerçek kişilerin ve kurumların yerleşik oldukları yer, bir takım objektif dış belirtilerden hareket edilerek belirlenmeye

çalışılır. Bu kriterler genellikle ekonomik ya da sosyal ilişkilerin yoğunlaştırıldığı ülke şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca hem kaynak hem de ikametgah ilkesinde bir faaliyetin vergilendirilmesi için bu faaliyetin bir işyeri aracılığıyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Tam ve dar mükellefiyet ayrımı da bu iki yaklaşım esas alınarak ortaya çıkmıştır.

Buna göre tam mükellefiyet, mükelleflerin hem yerleşik oldukları ülkede hem de diğer ülkelerde elde ettikleri gelirler üzerinden vergilendirilmeleri anlamını taşımaktadır. Dar mükellefiyet ise, kişilerin yerleşik oldukları ülke dışında elde ettikleri gelirler dolayısıyla, sadece bu gelirlerle sınırlı olarak sözkonusu gelirleri elde ettikleri ülke tarafından vergilendirilmelerini ifade etmektedir.

2.1.1. Gerçek Kişilerde Tam Mükellefiyet

Gerçek kişilerde tam mükellefiyet uygulaması, kural olarak yerleşiklik kriterine dayandırılmaktadır. Tam mükellefiyetin belirlenmesinde esas alınan yerleşiklik ise, uygulamada genellikle sözkonusu ülkede ikametgah sahibi olmak veya bir yılda belirli bir süreyi anılan ülkede geçirmek gibi kurallara bağlanmaktadır.³ Bir ülkede fiziksel olarak belirli bir süre bulunmanın, yerleşik olunan yerin belirlenmesinde ölçüt alınmasının temelinde ise, kişinin zamanını geçirdiği yer ile o kişinin gelirini en iyi şekilde kavrayacak vergisel egemenlik alanı arasında bir bağlantı olduğunun kabul edilmesi düşüncesi yatmaktadır.

2.1.2. Kurumlarda Tam Mükellefiyet

Kurumlar vergisinde de tam mükellefiyetin belirlenmesinde yerleşiklik kuralı esas alınmakla birlikte ülkelerin, kurumların yerleşikliği için uygulamada farklı ölçütlere sahip oldukları görülmektedir. Kurumların yerleşik oldukları yerin saptanmasında uluslararası alanda kullanılan ölçütleri başlıca iki grup halinde

³ Niyazi Çangır, “Elektronik Ticarete Vergilendirme”, www. igeme.org.tr/tur/etrade/etsop/ek2yeni.pdf, 7Ağustos 2000.

değerlendirebiliriz. İlk gruptaki ölçütler ülke ile hukuksal bir ilişkinin varlığına dayanmaktadır. Bunlar arasında kanuni merkez, kayıtlı merkez, kuruluş yeri gibi kriterler örnek olarak gösterilebilir. İkinci gruptaki ölçütler ise ülke ile ticari ya da ekonomik bir bağlantı kurulması esasına dayandırılmaktadır. Merkezi yönetim ve denetim yeri, işlemlerin bizzat toplanıp yönetildiği esas iş yeri , ortakların yerleşik oldukları yer, yönetim yeri gibi ölçütler bu gruba örnek teşkil etmektedir.⁴

2.1.3.Elektronik Ticaret ve Tam Mükellefiyet

Bilişim teknolojilerinin sunduğu yeni olanaklara dayanan elektronik ticaretin vergilendirilmesinde mükellefiyetin belirlenmesi konusu, ilk defa OECD tarafından 1998 yılında Kanada'nın Ottawa kentinde yapılan geniş katılımlı toplantıda ele alınmış ve mükellefiyetin belirlenmesinde yerleşiklik (permanent establishment-sürekli yerleşiklik) esasının kabul edilmesinin gerekliliği oy çokluğu ile savunulmuştur. Fakat bu toplantıdan sonra da alınan kararın elektronik ticareti vergilemeye uygun olup olmadığı yönündeki tartışmalar devam etmiştir. Bazı üyeler, yerleşiklik (ikametgah) esasının elektronik ticarete vergi mükellefiyetinin belirlenmesi için uygun olmadığı tezini ileri sürmüşler ve elektronik ticaretin müteşebbislere fiziksel varlığa sahip, sabit konumlu bir işyerine sahip olmaksızın uluslararası ticaret, yapma imkanını vermekte olduğunu vurgulamışlardır. Gerçekten de elektronik ticaret müteşebbislerin mukim oldukları yerin belirlenmesini güçleştirici bir karaktere sahiptir. Duruma gerçek kişiler açısından baktığımızda, bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler sonucunda artık gerçek kişilerin başka bir ülkede ticari faaliyetlerini sürdürmeleri için sözkonusu ülkede bulunmaları ya da bir şube açmaları gerekmemektedir. Bu durum mükellefiyetin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere, gerçek kişilerin bir ülkede mukim sayılabilmeleri için anılan ülkede bir yıl içerisinde o ülkenin vergi kanunlarında yazılı bulunan süre kadar (genellikle 6 ay) kalmalarının gerekliliği şeklindeki kural, elektronik ticaret sayesinde artık önemini yitirmiş olan bir ölçüttür.

⁴ Ibid., s. 107.

Elektronik ticaret kurumlara da tam mükellef olacakları ülkeyi seçme hakkı tanımaktadır. Çünkü elektronik ticaret sayesinde kurumlar, yönetim kademelerini farklı, üretimlerini ise daha farklı bir ülkede gerçekleştirebilme şansı yakalayabilmişlerdir. Bu durum kurumların mukim oldukları yerin belirlenmesinde kullanılan yöntemler olan “kurumun ana faaliyet yeri, yönetim kurulunun bulunduğu yer ya da işlemlerin bizzat toplanıp yönetildiği esas iş yeri” ölçütlerinin önemini yitirmesine yol açmıştır. Bunun dışında, uluslararası faaliyette bulunan firmaların, satış işlemini gerçekleştirdikleri ülkede vergi mükellefi olabilmeleri için ihtiyaç duyulan, o ülkede fiziksel varlığa sahip sabit konumlu bir işyerinin bulunması koşulu da artık gerekmemektedir. Çünkü özellikle yazılım, kitap, CD, müzik gibi ürünleri dijital ortamlara aktarıp, bu ürünleri şirket bilgisayarından tüketicinin sahibi bulunduğu bilgisayara yönlendirip uluslararası satışını yapabilen firmaların, satışı gerçekleştirdikleri ülkede ne bir işyeri ne de bir personel bulundurmalarına ihtiyaç kalmamıştır. Tüm bu gelişmeler gerek gerçek kişiler gerekse kurumlar açısından mükellefiyetin belirlenmesini zorlaştıran olaylardır.

Tüm bunlara rağmen, bazı ülkeler ve ekonomik birlikler çeşitli yayınlarında elektronik ticarete mükellefiyetin belirlenmesinde yerleşiklik esasının kaçınılmaz olduğunu savunmaktadırlar. Nitekim, ABD Hazine Bakanlığı bir raporunda ikametgah esasına dayalı bir sistemin idari yönden uygulanmasının daha kolay olacağını, çünkü tüm mükelleflerin yerleşik oldukları bir yerin zorunlu olarak bulunması gerektiğini vurgulamıştır. OECD ise mükellefiyetin belirlenmesi alanında asıl önemli problemin, bu konuda uluslararası uzlaşımın nasıl sağlanacağına ilişkin yöntemlerin ortaya konulması olduğunu belirtmiştir.

2.1.4. Elektronik Ticaret ve Dar Mükellefiyet

Bilindiği üzere dar mükellefiyette ülkeler, kendi vatandaşı olsun ya da olmasın, sınırları içerisinde yapılan ekonomik faaliyetler üzerinden elde edilen gelirleri vergileme hakkına sahiptirler. Dar mükellefiyette vergi mükellefi olan kişilerin uyrukları ya da ikametgahları önem taşımamaktadır. Önemli olan husus, ekonomik faaliyetin nerede gerçekleştirildiğidir. Ülkelerin mükellefiyete ilişkin her

iki kuralı da (Dar ve Tam mükellefiyet) gerektiğinde uyguluyor olmaları, gelirin elde edildiği yer sorununu daha da önemli hale getirmiştir.

Elektronik ticaret alanında dar mükellefiyetin tespiti, en çok ticari ve serbest meslek kazançlarının vergilendirilmesinde önem taşımaktadır. OECD Model vergi anlaşmasının Ticari Kazançlar başlıklı yedinci maddesinin ilk bendinde; dar mükellef statüsündeki mükelleflerin ticari kazançlarının, kazancın elde edildiği ülkede vergilendirilmesi, söz konusu kazancın bir işyeri vasıtasıyla elde edilmiş olması şartına bağlanmıştır. Yine serbest meslek kazançlarının vergilendirilmesi ise aynı model kanununun 14. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: serbest meslek kazançlarının kazancın elde edildiği ülkede vergilendirilmesi serbest meslek faaliyetine düzenli olarak tahsisli bir yerin bulunması şartına bağlanmıştır. Alınan bu kararlar sözkonusu gelirlerin vergilendirilmesinde sabit konumlu bir işyerinin varlığının önemini arttırmıştır.⁵

2.1.5. Elektronik Ticaret ve İşyeri Kavramı

Elektronik ortamlar vasıtasıyla elde edilen ticari ve serbest meslek kazançlarının, sözkonusu kazançların kaynağı konumundaki ülke tarafından vergilendirilmesinin o ülkede fiziksel varlığı olan, sabit konumlu bir işyeri aracılığı ile elde edilmiş olma şartına bağlanmış olması, işyerinin elektronik ortamlarda nasıl tanımlanabileceği sorusunun cevabını çok daha önemli bir hale getirmiş ve gerek ülkeler gerekse ekonomik birlikler arasında tartışmalara yol açmıştır. Uluslararası anlaşmalarda mevcut olan işyeri kurallarının internet işletmelerine adaptasyonunun, uygulamada çok farklı sorunlar ortaya çıkartabileceği üzerinde hemfikir olan OECD ülkeleri, bu sorunların aşılabilmesi ve elektronik ortamlarda bir işyerinin tanımının yapılabilmesi amaçlarıyla Ottawa Konferansı'ndan bu yana çalışmalarını sürdürmüşlerdir. OECD'nin Ottawa sonrasında hazırlamış olduğu model vergi anlaşmasının beşinci maddesi ile, ilk defa elektronik ortamda mevcut olabilecek bir işyerinde bulunması gereken özellikler belirtilmiştir. Buna göre: Bir firmanın

⁵ OECD; "OECD Model Tax Convention", <http://www.oecd.org//daf/fa/treaties/treaty.htm>, p. 5, 12 Ekim 2000.

elektronik ortamlar vasıtası ile diğer ülkelerde yaptığı satışlardan elde ettiği gelirlerin vergilendirilebilmesi için, satışı yaptığı ülkede kısmen veya tamamen bir işyerine sahip olması gerektiği, ayrıca satışı gerçekleştiren firmanın satın alma ya da kiralama yoluyla edinmiş olduğu tesisin, firma tarafından sadece depo amaçlı veya malların dağıtımının ya da gösteriminin yapıldığı bir mekan olarak kullanılmasının, bu tesisi işyeri kapsamına dahil etmediği vurgulanmıştır.⁶ Söz konusu tanımın elektronik ortamda mevcut olabilecek bir işyerinin özelliklerine uygun olarak adaptasyonun sağlanması amacıyla, madde üzerinde daha sonra bir çok defa değişiklik yapılmıştır.

Bilindiği üzere elektronik ortamlar üzerinden yapılmak istenen ticari faaliyetler bir web server'e (sunucu) bağlı web siteleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Sunucular tercih edilen herhangi bir ülkeye konulabildikleri gibi farklı ülkelerde bulunan sunuculara "mirror web site" ler yerleştirilmek suretiyle, yapılan işlem istenilen adrese yönlendirilmektedir. Tüm bu özellikler, elektronik ortamlar üzerinden ticari işlemlerin gerçekleştirilmesine de olanak tanıyan sunucu ya da web sitelerinin, sabit konumlu ve fiziksel varlığa sahip bir işyeri sayılıp sayılmayacağı tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Bu tartışmaların neticesinde, OECD'nin Model Vergi Anlaşması'nda konuyla ilgili olarak yer alan beşinci maddesinde bazı açıklamalara yer vermek suretiyle değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliklere göre; eğer satışı gerçekleştiren firmanın bulunduğu ülke ile sunucunun yerleştirildiği ülke arasında ikili bir vergi anlaşması mevcutsa, tek başına sunucunun varlığı, satış dolayısıyla elde edilen firma karlarının vergilendirilmesine yetmektedir. Buna ilave olarak, eğer satışı yapan firmanın web sitesine satışı gerçekleştirdiği ülkede kendisinin sahibi olmadığı ya da kiraladığı bir server tarafından hosting işlemi yapılırsa, kalıcı işyeri kuralı gerçekleşmemiş sayılacağından, firmanın o ülkede yapmış olduğu satışlar neticesinde elde edeceği karlar vergilendirilmeyecektir.⁷

⁶ Ibid., p. 7.

⁷ David Hardesty, "Can a Web Server Alone Cause Taxability in a Country", www.ecommercetax.com, 5 Ocak 2001.

Maddenin bu yeni şekli de birçok uzman tarafından eleştirilmektedir. Örneğin, Pricewaterhousecoopers'tan Carol Dunahoo, madde üzerinde sözkonusu değişikliklerin yapıldığı sırada, satış işleminin gerçekleştiği ülkede satışı yapan firmanın personelinin ya da bağlı bölümlerinin bulunmaması hallerinde server'in tek başına sabit konumlu kalıcı bir işyeri olarak tanımlanmasının mümkün olmayacağını belirtmiştir. Buna karşılık madde üzerindeki değişiklikleri savunanlar, bazı durumlarda bir ülkede çalıştırılan oyun makinelerinin ve para karşılığında satış yapan makinelerin kalıcı işyeri olarak kabul edilebileceğini ve bu mantıktan hareketle sunucuların da sabit, kalıcı işyeri olarak kabul edilebileceğini dile getirmişlerdir. Fakat Dunahoo, server'ların gerçekleştirdiği işlemlerin oyun ve parayla satış yapan makinelerden çok farklı olduğuna değinerek, sözkonusu makinelerden faydalanabilmek için gerekli tüm işlemlerin makinenin bulunduğu ülkede yaşayan insanlar tarafından el ile idare edilmek suretiyle (manuel) yapıldığını, oysa server üzerinden gerçekleştirilen işlemlerde öncelikle firmanın bulunduğu ülkeden server'a satışı yapılacak ürünlerin aktarıldığını, daha sonra satış dahil olmak üzere diğer işlemlerin gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Ayrıca Dunahoo, server üzerinden gerçekleştirilen işlemleri telefon ya da faks ile gerçekleştirilen işlemlere benzeterek, server aracılığı ile işlem yapıldığında, müşteri durumundaki kişinin server'in nerede konumlandırılmış olduğu hakkında hiçbir fikri olmadığını ancak ürünün nereden sağlandığı ya da bilginin nereden ulaştığı hakkında fikir sahibi olabileceğini belirtmiştir.⁸

Bu ve buna benzer tartışmalar Model Vergi Anlaşmasının beşinci maddesi üzerinde daha ayrıntılı değişikliklere gidilmesini ve sanal ortamda mevcut olabilecek işyerine ait daha detaylı bilgi verilmesini zorunlu kılmıştır. Bu amaçlarla beşinci madde üzerinde yapılan değişikliklere göre; ülkeler arasında dijital ürünlerin satışını gerçekleştiren firmaların, satışı gerçekleştirdikleri ülkede vergi mükellefi sayılabilmeleri için, o ülkede işyeri bulundurma şartı yine yerleşiklik (mukimlik-permanent establishment) esasına bağlı bırakılmakla birlikte, firmanın satışı gerçekleştirdiği ülkede kiralama ya da satın alma yoluyla kendisine ait bir "server" a

⁸ Carol A. Dunahoo, "Electronic Commerce Tax Study Group Comment on Working Party No.1", *Tax Planning International E-Commerce*, January 2000, p. 24.

sahip olması, işyerinin varlığına işaret etmektedir. Maddenin tamamı şu şekildedir: “Yazılım ve elektronik datadan oluşan bir web sitesi fiziksel varlığa sahip değildir. Bu nedenle bir işyeri olarak kabul edilmemesi gerekmektedir. Diğer taraftan web sitesine ait bilgilerin depolandığı ve firmanın ticari faaliyetlerini yürüttüğü server, fiziksel varlığa sahiptir ve sabit konumlu bir işyeri olarak nitelendirilebilir. Server’ın kalıcı işyeri olarak addedilebilmesi için satışı yapan firmanın çalışanlarının satışın yapıldığı ülkede bulunmasına gerek yoktur.⁹ Burada web sitesi ve server arasındaki farka dikkat çekilmiş ve tek başına firmaya ait web sitesinin mevcudiyetinin, işyeri ve dolayısıyla vergi mükellefiyeti için yeterli koşulları yerine getirmediğinin altı çizilmiştir. OECD’nin internet üzerinden uluslararası satış işlemleri yapan firmaların vergilendirilebilmeleri için aldığı son karara göre, web serverının belirli koşullar altında işyeri sayılmasının yanı sıra, serverın belirli bir süre satış yapılan ülkede bulunması da icap etmektedir. Söz konusu süre, çeşitli ülkelerin vergi kanunlarına göre değişiklik arz etmektedir. Yine firmanın web sitesi üzerinden gerçekleştirdiği işlemlerin firmanın ana faaliyeti sayılması da vergilendirme için aranan şartlar içerisinde yer almaktadır. Eğer firmanın internet üzerinden gerçekleştirdiği işlemler, firmanın yardımcı ya da geçici işi niteliğinde ise, yerleşiklik (permanent establishment) şartı yerine getirilmemiş sayılmaktadır.¹⁰

OECD’nin aldığı son kararlarda bu şekilde geçici veya yan iş olarak sayılan işlemler belirtilmiştir. Buna göre; müşteriler ile üreticiler arasında iletişim linkleri sağlamak (telefon hattı gibi), mal ve hizmetlerin reklamını yapmak, girişimciler için piyasa hakkında bilgi toplamak gibi faaliyetler geçici faaliyetler arasında sayılmışlardır. Fakat, satışın gerçekleştirilmesiyle ilgili temel fonksiyonlar olan; müşteriyle anlaşmanın sağlanması, ödeme sürecinin gerçekleştirilmesi, ürünün dağıtımının yapılması gibi işlemler firmanın web sitesi üzerinden gerçekleştiriliyorsa firma faaliyetleri yerleşiklik, yani mükellefiyet esaslarını yerine getirmiş sayılmaktadır.

⁹ OECD; “Clarification on the Application of the Permanent Establishment Definition in E-Commerce: Changes to the Commentary on the Model Tax Convention on Article 5”, **OECD Committee on Fiscal Affairs**, 22 December 2000, p. 4.

¹⁰ David Hardesty, “Web Site in a Country-Final Rules”, www.ecommercetax.com/doc/012101.htm. 28 Mart 2001.

Beşinci madde üzerinde yapılan bu detaylı değişiklik ile her ne kadar elektronik ortamda mevcut olabilecek bir işyeri ve vergi mükellefiyeti hakkında açıklayıcı bilgiler verilse de, sözkonusu soruna tam olarak çözülmüş gözüyle bakmak pek de mümkün görülmemektedir. Çünkü madde bu haliyle server'ı belirli şartlar altında fiziksel varlığa sahip, sabit konumlu bir işyeri kabul ederek, ülkeler arasındaki zararlı vergi rekabetini teşvik etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere server istenilen ülkeye yerleştirilebilmektedir. Bu durum büyük küçük bütün firmaların ticari faaliyetlerini vergi cenneti olarak nitelendirilen ülkelere yürütmelerine olanak tanımaktadır. Bu durumda elektronik ticaret ile birlikte vergi sistemlerini, boşa dolaşan sermayeyi kendi ülkelerine çekecek şekilde kuran ülkeler avantajlı konuma geçeceklerdir. Nitekim OECD tarafından açıklanan bir raporda da internet üzerinden uluslararası ticaret yapan firmaların, düşük vergi oranlarının bulunduğu ülkelere server'larını yerleştirmeleri suretiyle yavaş yavaş OECD üyesi ülkelere uzaklaştıkları belirtilmiştir. G-7 ülkelerinin Caribbean ve Güney Pasifikteki vergi cennetlerine yapmış olduğu doğrudan yatırımların 1985-1994 yılları arasında beş kattan fazla arttığı ve elektronik ticaretin bu olguyu hızlandıracağı, yine aynı raporda açıklanmıştır. Eğer vergi cenneti olarak nitelendirilen ülkeler, elektronik ticaret altyapılarını daha da geliştirmeyi başarırlarsa, internet üzerinden satış yapan bir çok şirketin bu tür ülkelere daha fazla kaçma eğiliminde olacağını kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu tür faaliyetlerin ülkelerin vergi hasılatlarında bir düşüşe sebebiyet vermemesi ve firmaların haksız vergi rekabetiyle karşı karşıya kalmamaları için OECD nezdinde çalışmalar sürdürülmekte ve vergi cenneti kavramına açıklık getirilmek suretiyle ülkelerin benzer düzenlemelerden kaçınmaları istenmektedir.

OECD, vergi cennetlerini tanımlamada dört temel kriter kullanmaktadır. Bunlar; çok düşük ve etkin olmayan vergi oranları, açıklık ve saydamlığın bulunmaması, bilgi paylaşımında gösterilen çekinceler ve etkin ekonomik faaliyetlerin bulunmaması şeklinde belirtilmektedir. Yine çeşitli ülkelere finansal bilgilerin gizliliğine ilişkin yasaların varlığının da, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma faaliyetlerini arttırdığı savunulmaktadır. OECD, vergi sistemleri bu tür özellikler gösteren otuzbeş ülkenin listesini yayınlamış ve bir an önce vergileme konusunda ülkeler arasında bulunan mevcut normlara uymalarını istemiştir.

Tüm bunlar, her ne kadar elektronik ticaretin vergilendirilmesine yönelik spesifik kararların alınmaması gerekliliği prensip olarak benimsense de, mükellefiyet ve özellikle iş yeri kavramını elektronik ortamlara daha net bir biçimde uyarlayabilecek bir sisteme ihtiyaç duyulduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Aksi takdirde mevcut kararlar altında elektronik ticaret yöntemiyle mal ve hizmet satın alan ülkeler ve bu tür mal ve hizmetlerin satışını yaptığı halde vergi oranları yüksek olan ülkeler uygulamalardan zarar göreceklerdir.

2.2. Elektronik Ticaretten Elde Edilen Gelirin Niteliği

Elektronik ticaretten elde edilen gelirin niteliği, doğuracağı farklı vergisel sonuçlar açısından büyük bir önem arz etmektedir. Elektronik ortamlarda herhangi bir fiziki varlığa sahip olmayıp hiçbir aracıya gereksinim duyulmaksızın on-line olarak üreticilerden doğrudan doğruya elde edilen ürünlerin satışlarından elde edilen kazançların niteliği konusundaki ilk gelişme, bu tür mal ve hizmetlere Ottawa Konferansı'nda "dijital ürün" genel adının verilmesiyle yaşanmıştır. Daha sonra OECD bünyesinde oluşturulan teknik danışma kurulu (Technical Advisory Group-TAG) iki farklı öneride bulunmuş ve bunu bir diğer alt çalışma grubu olan mali ilişkiler komitesinin (Committee on Fiscal Affairs- CFA) görüşlerine sunmuştur.

Bu önerilerden birincisi, elektronik ticaret yoluyla satışı gerçekleştirilen "dijital ürünler" den elde edilen gelirlerin firma karı olarak nitelendirilmesi, ikincisi ise söz konusu gelirlerin gayri maddi hak bedeli (royalties) olarak değerlendirilmesi şeklinde olmuştur. Bu iki görüş ABD ve AB ülkeleri arasında uzun bir süre tartışmalara yol açmıştır.

Bilindiği üzere, gayri maddi hak bedellerinin ve firma karlarının OECD'nin model vergi anlaşmasının elektronik ticaretten elde edilen kazançların niteliklerine yönelik olarak düzenlenen 12. maddesine göre, ürünün tüketiminin gerçekleştiği ülkede vergilendirilmesi fikri benimsenmiştir. (OECD Model Vergi Anlaşmasının 12. maddesi uyarınca hem firma karlarına hem de gayri maddi hak bedellerine vergisel açıdan aynı şekilde davranılacağı kararı alınmıştır.) Fakat bu noktada firma

karlarının vergilendirilmesinde tüketimin gerçekleştiği ülkede vergilendirmenin yapılabilmesi için, ürünün satışını yapan firmanın tüketimin gerçekleştiği ülkede kendisine ait bir işyerine sahip olması şartı aranırken, ülkeler arasındaki bir kısım ikili vergi anlaşmasında (ABD-Fransa, ABD-Kanada, v.b) gayri maddi hak bedelleri vergilendirilirken işyeri şartının aranmaması önemli tartışmalara yol açmıştır.¹¹ Bu durum vergisel açıdan tamamen farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu durumu göz önünde tutan ABD gibi dijital ürünlerin mevcut durumda en büyük ihracatçısı konumunda olan ülkeler, dijital ürünlerin firma karı olarak kabul edilmesi taraftarı olmuşlardır. Çünkü dijital ürünlerin ülkeler arası satışının yapılabilmesi için, satışın gerçekleştiği ülkede satış yapan firmanın şube niteliğindeki bir işyerine ihtiyacı bulunmamaktadır. Bu da vergilemenin, dijital ürünün tüketiminin yapıldığı ülkede gerçekleşmeyeceği anlamını taşıyacak, yani vergisel açıdan tüketimin yapıldığı ülke aleyhine rekabeti bozucu bir ortam yaratılmasına sebebiyet verecektir. Diğer taraftan, dijital ürünleri ithal eden ülkeler ise bu tür ürünlerin satışlarından elde edilecek gelirlerin, gayri maddi hak bedeli olarak tanımlanması gerektiğini savunarak vergilendirme yetkisini ellerinde bulundurmak istemişlerdir.

Tüm bu karışıklık ortamı daha sonra model vergi anlaşmasının 12. maddesine ilave edilmesi düşünülen ve 24 mart 2000 tarihinde yayınlanan bir raporla (Treaty Characterization Issues Arising From Electronic Commerce-OECD Technical Advisory Group) ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve hangi dijital ürünlerin firma karı, hangilerinin ise gayri maddi hak bedeli olarak nitelendirilebileceği söz konusu raporda sayılmıştır. Buna göre, firma karı sayılan dijital ürünler şu şekilde belirlenmiştir.¹²

a-) Download (Dosya Aktarımı)Yoluyla Edinilen Dijital Ürünler:

¹¹ David Hardesty, "International Taxation of Digital Product and Services", www.ecommercetax.com/doc/032700, 15 Haziran 2000.

¹² OECD; Treaty Characterization Issues Arising From Electronic Commerce-OECD Technical Advisory Group , 24 Mart 2000.

Eğer yazılım, müzik, video, kitap gibi bir dijital ürün herhangi bir web sitesinden download edilmek suretiyle satın alınırsa, bu satış işlemi sonucunda elde edilecek olan kazanç firma karı olarak nitelendirilmektedir.

b-) Update Edilebilen (Güncellenen) Ürünlerden Elde Edilen Kazançlar

Herhangi bir dijital ürünün bir web sitesinden download edilmesinden sonra belirli aralıklarla o dijital ürüne yönelik olarak yapılan güncelleme faaliyetlerinden elde edilen kazançlar firma karı kapsamındadır. Günümüzde özellikle uygulamaya yönelik bazı kitaplar satın alındıktan sonra belirli aralıklarla güncelleştirme ihtiyacı duyulmaktadır. Daha çok vergi uygulamalarına ilişkin bazı kitaplarda görülen bu güncelleme faaliyetlerinden elde edilen kazançlar da firma karı kapsamındadırlar. (Vergileme ile ilgili bir çok dijital kitap internette satılmakta ve belirli aralıklarla bu tür güncelleme işlemlerine tabi tutulmaktadır.)Yine bazı yazılımlara, satın alındıktan sonra yapılan güncellemeler de bu kapsamda değerlendirilebilir. (Virüs programlarında bu tür güncellemelere çok sık rastlanmaktadır.)

c-) Dijital Ürünlerin Kullanımlarından Elde Edilen Kazançlar

İnternet üzerinden, mevcut dijital ürünlerin geçici sürelerle alıcıların kullarımlarına sunumlarından elde edilen kazançlar da firma karları arasında değerlendirilmiştir. Bazı dijital ürünler belirli süreler için satılmakta ve süre sonunda ürün kendi kendini silmekte, kopyalanamamakta ve kullanılamaz hale gelmektedir. Bu tür ve bir kez kullanıma müsait dijital ürünlerin, alıcıların hizmetine sunulmasından elde edilen kazançlar firma karı niteliğindedir.

d-) Hosting Uygulamaları

Bilindiği üzere host, bilgilerin toplanıp depolandığı ve internete bağlı bulunan bir bilgisayardır. Hosting ise, üçüncü bir kişi ya da firma adına istenilen bilgileri depolama ve gerektiği anda bu bilgileri sahibi bulunan kişilere ücret veya çeşitli anlaşmalar karşılığında sunma işlemi olarak tanımlanmaktadır. İnternet üzerinden

üçüncü kişilere ya da kurumlara ait bilgilerin, ücret karşılığında depolanmasını ve istenildiği anda bu bilgilere bilgisayarlar aracılığıyla ulaşılmasını sağlayan firmaların, bu türlü faaliyetlerden elde ettikleri gelirler firma karı kapsamında değerlendirilmiştir. Bu durumu bir örnekle açıklayalım. İnternet üzerinden satış yapan ve envanter kayıtlarını servis sağlayıcının server'inde tutan bir dijital kitap satıcısı düşünelim. İnternet servis sağlayıcısı ile kitapçının yaptığı hosting anlaşmasına göre, kitapçının kendi envanter kayıtlarına kendisine ait bir bilgisayar aracılığı ile ulaşabildiğini ve stoklarına yenileri eklendiğinde bunları kendisinin kaydedebildiğini varsayalım ki bu mevcut teknoloji ile yapılabilmektedir. İnternet servis sağlayıcısının bu tür bir hizmetten elde edeceği kazanç firma karı sayılacaktır.

e-) Teknik Destek

Bu tür hizmetler içerisinde çeşitli bilgisayar programlarının nasıl yüklenecekleriyle ilgili bilgilerin verilmesi, on-line olarak bazı teknik dökümanların gönderilmesi ve uzman kişilere e-mail aracılığıyla danışılması gibi işlemler yer almaktadır. Bunlardan elde edilecek gelirler de firma karı olarak değerlendirilmektedir.

f-) Reklam

Web sitelerine verilen reklamlardan elde edilen gelirler, firma karı sayılmışlardır.

g-) On-Line Profesyonel hizmetler

Avukat, doktor, mali danışman gibi çeşitli meslek gruplarına dahil kişilerin internet aracılığıyla (e-mail, video konferansı gibi yöntemleri kullanarak) yapmış oldukları danışmanlık hizmetlerinden elde etmiş oldukları gelirler firma karı olarak sayılmışlardır.

h-) Web Sitesi Üyelikleri

Üyelerine ilgi alanlarına göre bilgi, oyun, müzik gibi çeşitli hizmetler sunan ve karşılığında belirli aralıklarla ücret ödenen web sitelerinin bu tür kazançları firma karı kapsamındadır. Ayrıca canlı bağlantılı web sitelerine yapılan üyelik başvurularından elde edilen kazançlar da bu şekilde sayılmışlardır.

Model vergi anlaşmasına göre gayri maddi hak bedelleri ise şu şekilde belirtilmiştir:

a-) Download Yoluyla Tekrar Üretim Hakkı Satın Alınan Ürünler

Eğer bir dijital ürün kopyalanma hakkıyla birlikte download edilmek suretiyle bir web sitesinden satın alınırsa, bu satış sonucunda elde edilecek gelir gayri maddi hak bedeli niteliğini taşımaktadır.

b-) Açıklanmamış Teknik Bilgi Kullanımı

İnternet üzerinden ticari sır ve benzeri nitelikteki teknik bilgilerin e-mail, dosya transferi, video konferansı gibi çeşitli yollarla kullanımından ve /veya satışından elde edilen gelirler gayri maddi hak bedeli olarak nitelendirilmektedir.

c-) Telif Hakkı İçeren Dijital Ürünler

Makale, haber gibi telif hakkı olan yayınların, üçüncü kişi ya da kurumlara ait web siteleri üzerinde gösterilmesi ve bu yayınların kullandırılması sonucunda yayın ve haber sahiplerinin elde ettiği kazançlar gayri maddi hak bedeli kapsamındadır.

Alınan bu karar ile birlikte her ne kadar dijital ürünlerin üretimini ve satışını gerçekleştiren ülkeler, alıcı konumundaki ülkelere kıyasla vergisel açıdan bir üstünlük elde edecek olsalar da, en azından belirli konularda elektronik ticaretin vergilendirilmesine ilişkin olarak açık ve net vergi kurallarının bulunacak olması,

ülkelerin bu konuda ihtiyari kararlar almalarını önleyebileceği gibi, elektronik ticaretin düzgün ve tam bir fikir birliği içerisinde gelişmesine de katkıda bulunacaktır.

2.3. Elektronik Ticaret ve Vergi Matrahının Belirlenmesi

Elektronik ortamlarda gerçekleştirilen ticari faaliyetler neticesinde vergilemeye esas teşkil edecek olan matrahın belirlenmesi çeşitli açılardan zorluklar arz etmektedir. Daha önce de açıklandığı üzere elektronik ticaretten elde edilen ticari kazançların, kazancın elde edildiği ülkede vergilendirilmesi o ülkede satıcı konumundaki firmanın işyeri bulundurmasıyla ilişkilendirilmiştir. Kural bu şekliyle uygulandığında firmanın kazançta neden olan ticari faaliyeti, elektronik ortamlar vasıtasıyla değişik coğrafi bölgelerden yürütmesi durumunda kazancın hangi oranlarda hangi coğrafi bölgeler ile bağlantılı olduğunun tespiti güçleşmektedir. Elektronik ticaretin farklı safhalarının bir çok ülkede ortaya çıkabilmesinin ve elde edilen kazancın vergilendirilmesinin işyerine atfının ortaya çıkardığı sorunların aşılabilmesi amacıyla OECD çeşitli çalışmalarda bulunmuştur.

Bu çalışmalardan en çok kabul göreni, elektronik ortamlarda uluslararası ticari faaliyet gösteren firmaların merkezleri ile şubeleri ya da şubelerin kendi işlemlerinden doğan kazancın bölüşümünün emsal bedel esasına göre yapılmasını öngörmektedir. Emsallere uygunluk, aralarında herhangi bir yakınlık ya da ilişki bulunmayan taraflarca kendi çıkarları doğrultusunda yapılan görüşmeler sonucunda gerçekleşen işlemler için serbest piyasa koşulları çerçevesinde saptanan değer olarak tanımlanmaktadır. Bu kurala göre birbirleriyle ilişkisi olmayan taraflar arasındaki işlemler özel bir işlem için örnek oluşturmaktadır. Buna göre, şubenin kendi merkezi ve diğer şubeler ile ticari faaliyette bulunması yerine aynı faaliyeti tamamen bağımsız diğer bir firma ile aynı veya benzer şartlar altında gerçekleştirdiği varsayılmakta ve bu son durumda elde edilebilecek kazanç tutarı hesaplanmaya çalışılmaktadır.¹³ Bu yöntemin başarılı olabilmesi, büyük ölçüde doğru emsallerin

¹³ F. Philip Postlvaite, Frantzen L. Tamara; *International Taxation, Corporate and Individual*, 2. Edition, Volume:2, Mc Graw-Hill, Inc., 1996, p. 12 .

bulunmasına baēlıdır. Yine matrah belirlenirken kazancı elde etme faaliyeti sūrecinde işyerinin yapmış olduēu giderlerin gayrisafi kazançtan indirilmesi esnasında da benzer sorunlar sözkonusudur. Ayrıca, elektronik ortamda yapılan işlemlerin fiziksel olarak takip edilememesi ve sözkonusu ortamlarda sadece mal deēil, ses, görüntü ve download edilebilen ürünlerin de ticaretinin yapılması matrahın belirlenmesini zorlaştırmaktadır.



3. ELEKTRONİK TİCARET VE TÜKETİM VERGİLERİ

Tüketim vergilerine ilişkin mevcut kuralların elektronik ticarete uyumlu hale getirilmesi için OECD bünyesinde yürütülen çalışmalar, AB ile ABD arasında vergisel avantajlardan kaynaklanan büyük tartışmalara yol açmıştır. Genelde AB'nin aldığı kararlar neticesinde ortaya çıkan tartışmalara, daha sonra AB içerisinde KDV oranları yüksek olan ülkeler de iştirak etmişlerdir. Sonuç olarak dijital ürünlerin KDV karşısında hizmet olarak nitelendirilmesi ile ilgili karar dışında, tüketim vergilerine ilişkin somut bir gelişme görülmemektedir.

3.1. ELEKTRONİK TİCARETTE KDV VE SATIŞ VERGİLERİ

Elektronik ticaretin gelişimi ile birlikte KDV alanında ortaya çıkması muhtemel sorunların daha çok KDV'nin hangi ülkelerde, hangi matrahlar üzerinden tarh ve tahakkuk ettirileceği, bu matrahların kimler tarafından beyan edileceği, yapılan işlemlerin niteliği ve işleme taraf olanların kimlikleri ile ilgili olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte fiziksel varlığı olan malların KDV karşısında herhangi bir sorun oluşturmayacağı da belirtilmektedir.

Tüm bu sorunların aşılabilmesi amacıyla OECD ve Avrupa Birliği (AB) ortaklaşa çalışmalarını sürdürmektedirler. Ottawa Konferansında yapılan görüşmeler sonucunda, KDV'nin tüketimin gerçekleştiği ülkede tahakkuk ettirileceği ve tüm dijital ürünlerin KDV karşısında hizmet olarak nitelendirileceği görüşleri, elektronik ortamlarda uluslararası satış işlemi gerçekleştiren satıcılara haksız vergi avantajları sağlanmaması amacıyla benimsenmiştir.

Bu kuralı ilk olarak AB yürürlüğe koyma kararı almış ve alınan karar üzerinde bazı değişiklikler yaptıktan sonra satıcının hangi ülkede ikamet ettiğine bakılmaksızın sözkonusu kurala riayet etmesi yönünde bir öneri getirmiştir. 7 haziran 2000 tarihinde yayınlanan öneriye göre (Proposal for a Council Directive);

- Elektronik ortamlarda dağıtımı ve satışı yapılan dijital ürünler KDV karşısında hizmet olarak nitelendirileceklerdir.
- Söz konusu ürünler, tüketimlerinin gerçekleştiği ülkede KDV'ye tabi olacaklardır.
- AB üyesi olmayan firmaların AB üyesi firmalara yaptıkları dijital ürün satışlarında, herhangi bir AB üyesi ülkeye KDV kaydı yaptırmaları zorunlu tutulmaktadır. Böylelikle her bir satışta o AB üyesi ülkedeki KDV oranı uygulanacak, ayrıca firmanın değişik AB üyesi ülkelerde bulunan firmalara satış yapması halinde tek bir KDV beyanı doldurulacaktır.¹⁴

Avrupa Birliği'nin getirdiği bu öneri ile hem kendi bölgesel firmalarını koruma hem de vergi gelirlerini artırma eğilimi içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak getirilmek istenen sistem, hem teknik hem de vergisel açılardan uygulama güçlükleri içermektedir. Öncelikle mevcut teknoloji, dijital bir ürünü satın alan kişi ya da kurumun nerede ikamet ettiğini belirleyememektedir. Yani bu önerinin geçerli olduğu varsayımı altında alıcının ikametgahına ilişkin bilgilerini vergi yetkililerine kendisinin bildirmesi gerekecektir. Bu, vergi yetkilileri için tatminkar olmayacaktır. Önerilen sistem AB tarafından başarıya ulaştırıldığı takdirde ise AB dışındaki başka ülkeler de KDV gelirlerini kaybetmemek için benzer kurallar getirmeye çalışacaklar ve sistem zamanla işlememeye başlayacaktır.

Söz konusu öneride mevcut olan, AB üyesi olmayan firmaların AB ülkeleri içerisinde KDV kaydı yaptırmaları zorunluluğu ilkesine, özellikle ABD büyük itirazlarda bulunmuştur. Yine AB dışındaki firmaların, AB üyesi herhangi bir ülkeye KDV kaydı yaptırdıktan sonra satış yaparken o ülkenin KDV oranına tabi bulunması ilkesi ise, AB içerisindeki bir çok ülkeden muhalefet ile karşılaşmıştır. Bazı AB ülkeleri, önerinin kabul edilmesi durumunda AB dışındaki ülkelerde bulunan bir çok firmanın AB'ye satış yapabilmek için KDV kayıtlarını, KDV oranı düşük AB ülkelerinde yaptıracaklarını belirtmişlerdir. Bu durum Danimarka gibi ortalama KDV

¹⁴ David Hardesty, Europe Proposes New Taxes on Non-EU Sellers, www.ecommercetax/doc061800.htm, 8 Ekim 2000.

oranı yüksek (%25) olan AB ülkeleri için vergi kaybına yol açarken, Lüksemburg gibi ortalama KDV oranı düşük (%15) olan AB ülkeleri için ise vergi artışına yol açacaktır. Tüm bu itirazlar neticesinde sözkonusu öneri 27 kasım 2000 tarihinde yayımlanan bir komisyon raporuyla değerlendirilmeden alınmıştır.¹⁵

Bunun dışında AB, üye ülkelere elektronik ticaret yapan firmaların KDV'ye uyum mekanizmalarını kolaylaştırmak amacıyla e-KDV faturası önerisinde bulunmuştur. Faturanın biçimi ve neleri kapsayacağı üzerindeki çalışmalar devam etmekle birlikte, bu öneri tüm AB üyesi ülkeleri tek tip KDV faturası düzenlenmesi yolunda zorlayıcı nitelikte olacaktır.

Konuya uluslararası mevcut düzenlemeler ışığı altında bakıldığında ise KDV açısından hizmet ithalatının vergilendirilmesinde genellikle hizmet ithalatçısının sorumlu tutulmasına başvurulduğu, böylelikle hizmetten yararlanan kişinin hizmet ithalatına ilişkin vergiyi sorumlu sıfatıyla beyan edip ödediği görülmektedir. Sorumluluk uygulamasının sanal ortamda bir başka ülkedeki kişiden satın alınan hizmetlerde etkin olarak uygulanıp uygulanamayacağı hizmeti satın alan kişinin nihai tüketici ya da işletme olmasına göre değerlendirilmelidir. Her iki tarafın işletme olduğu durumlarda sorumluluk uygulamasında herhangi bir sıkıntı beklenmemektedir. Çünkü bu durumlarda işlem hacmi büyük, işlem sayısı ise az olmakta ve hizmetten yararlanan kişinin vergi yükümlülüğü bulunmaktadır. Buna karşılık nihai tüketicilere yönelik hizmet ticaretinde hizmetten yararlananların sayılarının fazlalığı, işlem değerlerinin düşük oluşu ve hizmetten yararlananların genellikle vergi mükellefiyetlerinin bulunmayışı vergi idaresinin işini zorlaştıracaktır.

Bir başka tüketim vergisi olan satış ve kullanım vergileri ile ilgili olarak ABD'de alınan kararlarda da KDV'dekine benzer kurallara rastlanmaktadır. Bilindiği üzere satış vergileri bir devlet içerisinde satışı yapılan fiziksel varlığa sahip ürünler ve belirli hizmetlerden alınan vergilerdir. Satış vergilerinde kanuni mükellef

¹⁵ David Hardesty, "EU Withdraws Proposals for VAT on Digital Sales", www.ecommercetax.com/htm, 4 Şubat 2001.

tüketiciler olmakla birlikte, verginin toplanması ve ilgili kurumlara yatırılması satıcılar tarafından satışın yapıldığı yerde gerçekleştirilmektedir. Kullanım vergileri ise, ürünlerin kullanılma ve depolanma ayrıcalığından alınan bir vergidir. Kullanım vergileri de satış vergisinde olduğu gibi kullanımın gerçekleştiği yerde faydalanan tarafından yerel vergi kurumuna ödenmektedir.

ABD’de mevcut vergi yasalarının geçerliliği altında, bir satıcının satış veya kullanım vergisine tabi olması için, o eyalette fiziksel varlığa sahip bir işyerine sahip olması gerekmektedir. Fakat elektronik ticaretin böyle bir iş yerine gereksinim duyulmaksızın satıcılara satış yapma olanağı tanınması, bir çok sokak satıcısının dahi satış vergisine tabii olduğu ABD’de, elektronik ticaret lehine haksız kazanç sağlanmasına sebebiyet vermektedir.¹⁶

ABD’de elektronik ticaret yoluyla satış yapanların en çok şikayetçi oldukları konu ise, satış vergileriyle ilgili kanunların eyaletlerin ihtiyaçları doğrultusunda ayrı ayrı düzenlenmiş olmalarıdır. Bu durumda bir çok eyalete elektronik ticaret yoluyla satış yapan firmalar, vergilemeye uyum aşamasında zorluklarla karşılaşmaktadırlar. ABD’de satış vergileriyle ilgili olarak değişik eyaletlerde 7500 farklı yasa olduğu göz önüne alındığında bu şikayetin yerinde olduğu anlaşılacaktır. Bu şikayeti dikkate alan üst mahkeme satış vergileri konusunda fiziksel varlığa sahip işyeri kuralının uygulanması kararını almıştır.¹⁷

3.2. GÜMRÜK VERGİLERİ VE ELEKTRONİK TİCARET

Elektronik ortamlarda teslimi yapılan mal ve hizmetlere gümrük vergileri konusunda uluslararası alanda gösterilen genel eğilimin, bu tür mal ve hizmetlere serbest bölgelerde işlem görüyormuş gibi davranılması şeklinde olduğu söylenebilir.

¹⁶ David Hardesty, “Sales Tax and E-Commerce, part1”, www.ecommercetax.com/doc/032700.htm, 30 Nisan 2000.

¹⁷ David Hardesty, “E-Commerce and Harmonization of World Tax System, www.ecommercetax.com 12 Aralık 2000.

Global bilgi altyapı komisyonunun hazırladığı rapora göre; iş çevreleri, gümrük vergileri de dahil olmak üzere uluslararası ticaret sisteminin mümkün olduğu kadar, ticaret üzerinde uygulanan engellerden muaf kalmasını sağlamak üzere, hükümetlerle işbirliği içerisinde bulunmaktadır.¹⁸

Elektronik ortamda sipariş edilen ve geleneksel yöntemlerle teslimatı yapılan mallar açısından gümrük vergilemesinde herhangi bir sorunla karşılaşılacağına ihtimal verilmemektedir. Çünkü bu tür mallar, mevcut kurallara göre gümrük vergilerine tabi tutulabilmektedir. Gümrük vergileri açısından asıl sorunu doğrudan alıcının bilgisayarına transferi yapılabilen dijital ürünler oluşturmaktadır. Bu tür malların geleneksel mal ve hizmet sınıflandırması içerisinde yer almaması, gümrük vergisi karşısında tanımlanamamalarına yol açmaktadır. Her ne kadar dijital ürünlerin KDV karşısında hizmet olarak nitelendirilmesi öngörülmüş olsa da gümrük vergileri açısından kesin bir tanımlarının bulunmaması, bu tür ürünlerin gümrük vergisi karşısındaki belirsizliklerini devam ettirmelerine neden olmaktadır.

¹⁸ GII; "E-Commerce Taxation Principles: A GII Perspective", GII.org/focus/ecommerce/GII_Statements_on_Taxation_Issues_Raised_by_Electronic_Commerce.htm, 20 Ağustos 2000.

4. ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİ DENETİMİ VE VERGİ İDARESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Elektronik ticarete ilişkin işlemlerin belirsizliği ve takip edilememesi nedenleriyle elektronik ortamlar vergiden kaçınma ve vergi kaçırma faaliyetlerine imkan tanımaktadırlar. Elektronik ortamlarda gerçekleştirilen işlemlerde tarafların vergi idareleri tarafından kesin olarak belirlenebilmesi, mevcut teknolojiyle mümkün olamamaktadır. Ayrıca işlemlerin gerçekleştirildiği coğrafi mekanların tam olarak tespit edilememesi, işlemlerin hangi ülkenin vergileme alanında meydana geldiği konusunda problemlerin doğmasına sebep olmaktadır. Kimi durumlarda mevcut kurumsal ilişkiler içerisinde geleneksel yöntemlerle ticari faaliyetlerini sürdüren bir firma aynı zamanda elektronik ortamlarda da ticari faaliyetlerine devam etmekte, fakat firmanın ticaret odasına veya vergi dairelerine kayıtlı ismi ile elektronik ortamlarda faaliyetlerini sürdürdüğü internet firma kimliği (domain name v.s.) birbiri ile tıpa tıp aynı olmamaktadır. Bu gibi durumlarda firmaya ait web sitesinin kimin tarafından işletildiği, yani mükellefin belirlenmesi güçleşmektedir. Bazı durumlarda ise, elektronik ortamlar üzerinden uluslararası satış işlemi gerçekleştiren internet firmaları, satışı gerçekleştirmeyi hedefledikleri ülkelerde geleneksel anlamda ticari faaliyetlerini sürdüren firmalara tanınan vergisel imtiyazlardan ya da teşvik unsurlarından faydalanabilmek amaçlarıyla kendilerini bu tür firmalar gibi gösterebilmektedirler. Tüm bunlar vergi denetiminin arzulan ölçülerde yapılmasını engellemektedir.

Bunun dışında, elektronik ortamların kıyı bankacığı faaliyetlerine sürat kazandırması ve bu faaliyetlerin de genellikle vergi cenneti olarak nitelendirilen ülkelerden yürütülmesi, vergi idarelerinin mükellefler hakkında bilgi toplama ve denetim yapabilme imkanlarının ortadan kaldırdığı gibi, bankalar arasında rekabet eşitsizliğine de neden olmaktadır.

İnternet üzerinden dijital ürün ve hizmetlere yönelik olarak yürütülen ticari faaliyetlerin aracılara olan ihtiyacı tamamen ortadan kaldırması ve bu nedenle de mükelleflerin beyanlarının teyit edilmesinde kullanılmakta olan banka hesapları ve

kredi kartı dökümleri gibi bilgi kaynaklarının yok olması, denetimi güçleştiren bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, genellikle sınır ötesi işlemlerin sözkonusu olduğu elektronik ticarete vergi idarelerinin vergisel bilgileri sadece ülke sınırları içerisinde isteme yetkisine sahip olmaları ülkeler arasında bu anlamda bir koordinasyonu zorunlu kılmaktadır.

Bunlara ek olarak, elektronik ticaretin çok uluslu şirketlere transfer fiyatlaması yoluyla vergilendirilebilir gelirlerini, yüksek vergi oranına sahip ülkelere düşük vergi oranlarına sahip ülkelere çok rahat bir şekilde kanalize etmelerine olanak tanınması, vergi idarelerini bu konuda uluslararası platformda birlikte çalışmaya itmektir.¹⁹

Öte yandan elektronik ticaret vergi yönetimi ve denetimi alanında neden olduğu problemlerin yanı sıra sözkonusu birim ve faaliyetlere yeni imkanlar da sunmaktadır. Herşeyden önce, internet üzerinden gönderilen bilgilerin güvenliğine ilişkin teknolojilerde meydana gelen şifreleme v.b. gelişmeler, vergi idarelerinin vergi denetimine ilişkin fonksiyonlarını kolaylaştırıcı bir özelliğe sahiptir. Bu sayede mükellefler, kendileri tarafından gerçekleştirilen hiçbir işlemi reddedemeyeceklerdir.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, vergi idarelerinin idari ve mükelleflerin vergilemeye uyum maliyetlerini de azaltmaktadır. Bunun yanı sıra mükelleflere yönelik hizmetleri de iyileştirici bir yapıya sahiptirler. Nitekim günümüzde bir çok gelir idaresi, yapılan işlemleri daha etkin kılan internet temelli programlar kullanmaktadır. Bu hizmetler iş kesimlerinin vergi kurallarına uyumlarını kolaylaştırmakta, vergi dairelerinde harcanan zamanı ortadan kaldırmakta ve kağıt tasarrufu sağlamaktadır.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin vergi yönetimi alanında sağlayabileceği yararları ve bu alanda atılabilecek adımlara yönelik önerilere Ottawa

¹⁹ Deborah L. Swenson, "Tax Reforms and Evidence of Transfer Pricing", *National Tax Journal*, Marc 2001, vol. 54, Issue 1, p. 7.

Konferansında da değinilmiştir. Ottawa Konferansında vergi yönetimi ile ilgili alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir:

-Gelir idarelerinin Web sitesi oluşturmaları vergi mükelleflerine yardımcı olma bakımından büyük öneme sahiptir. Günümüzde bir çok gelir idaresi vergi yasalarının, yönetmeliklerin, vergi hukukunu ilgilendiren örnek olayların ve gelir istatistiklerinin yer aldığı web sitelerine sahiptirler. Bunun yanında yeni teknolojilere sahip bazı vergi idarelerinin web sayfaları vergi mükelleflerine yol gösteren, açıklamalarda bulunan, otomatik olarak hesaplamaya izin veren ve elektronik vergi beyannamelerini kabul eden bir biçimde dizayn edilmişlerdir.

-Gelir idareleri çeşitli nedenlerle çok fazla yer değiştiren vergi mükellefleri için e-mail sistemi kurmalıdırlar. Bu sistem sayesinde hem vergi idareleri mükelleflere rahatça ulaşabilir hem de mükellefler karşılaştıkları sorunlara yetkili kişilerden cevap alabilirler. Bu sistem uzun mesafelere anında ulaşması bakımından da idare ve mükelleflere rahatlık sağlayacaktır.

-Gelir idareleri vergi iadesi ödemelerinde doğrudan para yatırma sistemini kullanabilirler (Direct Deposit System). Bu sistem vergiyle ilgili ödemelerde idareye ve vergi ödeyicilerine kolaylık sağlayacaktır. Sistemin kullanılabilmesi için vergi ödeyicisinin bankalar ve benzeri finansal kuruluşlarda kredili bir hesabı bulunması gerekmektedir. Bu sayede, vergi ödeyicisinin hesapta devamlı para bulundurmasına da gerek kalmamaktadır. Vergi iadeleri ve vergi ödemeleri, vergi ödeyicilerinin bizzat vergi dairelerine veya finansal kuruluşlara gitmelerine gerek kalmaksızın, zaman kaybına yol açmadan sözkonusu hesap aracılığı ile yapılabilmektedir. Gelir idareleri otomatik olarak yapılan bu ödeme sistemini ücretler üzerinden alınan vergiler ya da sosyal sigorta kesintileri gibi periyodik olarak ödeme gerektiren alanlarda kullanabilirler.

-Gelir idareleri, mükellefin tanımlanması ve vergiyi doğuran olaya sebep olan işlemin gerçekleştiği coğrafi mekanın saptanması için gerekli olan ve güvenliği doğrulanabilir bilgilere ulaşabilecek sistemler geliştirmelidirler. Bilindiği üzere

internet üzerinde faaliyet gösteren bir çok firma, müşterilerine güven sağlamak amacıyla gerek sahibi oldukları web sitelerinde gerekse reklam şeklinde başka web sitelerinde kayıtlı ticari isimlerini, coğrafi ya da e-mail adreslerini, telefon ve faks numaralarını vermektedirler. Gelir idareleri bu bilgileri tarayacak sistemleri kullanarak, sözkonusu sorunların üstesinden gelmelidirler. Mükellefin belirlenmesinin vergi kayıp ve kaçaklarını azaltacağı şeklinde görüş bildiren Kanada Ulusal Gelir İdaresinin bu konu hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir: Faaliyetleri dolayısıyla vergi mükellefi sayılabilecek olan kişi ve kurumların elektronik ortamların sağladığı avantajları kullanarak (yanlış isim veya domain name kullanma, vergi mükellefi olarak kayıt yaptırmama, başkasına ait ya da geçersiz kredi kartı kullanma...) vergiden kaçınmaları ya da vergi kaçırılmaları, vergi gelirlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu şekilde davranan kişi ya da kurumlar yaptıkları faaliyetler neticesinde kayıt dışı ekonomi içerisinde görülmeli, bunlara verilecek vergi cezaları ve faiz yükleri bu kıstas göz önüne alınarak belirlenmelidir. Ayrıca elektronik ticaretin gelişmesi ile birlikte; sürekli doldurulabilen dijital paraların ortaya çıkması, paranın mobilitesinin artması ve para akışının sağlanması için ulusal bankalardan ziyade uluslararası bankaların tercih edilmesi, vergi kayıplarını daha da arttıracaktır. Tüm bu vergi kayıpları ile mücadele etmek için, ülkelerin kendi sınırları içerisinde ticari faaliyetlerini internet üzerinden yürüten kişi ya da kuruluşları mutlaka alan adı kaydı içerisine almaları ve “Webcrawler” gibi internet üzerinde faaliyet gösteren kişi ya da kurumlara ait web sitelerinin içeriklerine ve URL uzantılarına ulaşabilen (URL-Uniform Resource Locators- www servislerini kullanabilmemiz için bağlanmak istediğimiz sistemin adresini belirtmemiz gerekmektedir. Bu adres formatına URL adı verilmektedir. URL adres formatı şu şekildedir: bağlantı metodu:// alan adı/ dizin/ dosya adı) yazılımları geliştirmeleri gerekmektedir. Bunun dışında, vergi cezaları hem ağırlaştırılmalı hem de elektronik ortamları kullanarak kayıt dışı kalanları ve bunlara aracılık edenleri kapsayacak biçimde yeniden yapılandırılmalıdır.

-Ulusal gelir idareleri, OECD gibi kuruluşların bünyelerinde kurulan ilgili birimlerle, mükellef kimliklerinin saptanmasının standartizyonu konusunda işbirliği yapmalıdırlar.

-Ayrıca OECD, mükelleflerin vergilemeye uyum olanaklarının ve vergi idarelerinin vergi ödeme hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlarıyla dört bölgesel vergi organizasyonu ve 106 ülkenin katılımıyla Haziran 2001'de Kanada'da "Elektronik Dünyada Vergi İdaresi" konulu (Tax Administration in an Electronic World) bir konferans düzenlemeyi de 2000 yılının haziran ayında yaptığı bir toplantıda karara bağlamıştır.

OECD bünyesinde alınan bu kararların dışında Amerika Ulusal Gelir İdaresi (IRS) de elektronik bir vergi idaresi (ETA- Electronic Tax Administration) kurmayı amaçladığını bildiren bir karar almıştır. Bu kararda öncelikle elektronik vergi idaresinin amaçları belirlenmiş, daha sonra toplumun böyle bir oluşuma hazır olup olmadığına yönelik araştırmalar yapılmış ve son olarak sistemin kurulmasına engel teşkil eden muhtemel faktörler değerlendirilmeye alınmıştır. Kararda elektronik vergi idaresinin amaçlarına ulaşabilmesi için elektronik beyanname, ödeme ve iletişim sistemlerinin daha basit, daha ucuz ve daha güvenilir hale getirilmesi, işlem bütünlüğünün sağlanması, onay maliyetlerinin ve elektronik beyanname başına düşen işlem maliyetlerinin düşürülmesi, vergi borçlarını otomatik olarak hesaplayan ve elektronik beyannamelerin kolaylıkla doldurulmalarını sağlayan rehber niteliğinde yazılımlar geliştirilmesi gibi şartların kaçınılmaz olarak gerçekleştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.²⁰

ABD'de bilgisayar kullanımının nispeten yaygın olması ve alışverişlerde kredi kartı kullanımının alışkanlık haline gelmiş olması, kurulmaya başlanan sistemi teşvik eden unsurlar olarak görülmektedir. Yine, bazı vergi yazılımı geliştiren şirketlerle çeşitli finansal kuruluşların, elektronik ortamdaki vergi rehberi niteliğini taşıyan programları mükelleflere ücretsiz dağıtmaları, sistemin kullanımını teşvik etmek amacını taşımaktadır. Sistemin gelişmesine engel olan faktörler ise IRS tarafından teknik altyapının yeterince gelişmemiş olması, elektronik beyanname sisteminin geleneksel sisteme göre şimdilik daha pahalı olması, vergi mükelleflerinin

²⁰ IRS; "Electronic Tax Administration a Strategy for Growth", www.irs.ustreas.gov/plain/elec_sus/eta.plain.html, 1 Eylül 2000.

elektronik beyannamelerin vergi denetimlerine daha açık olduğu hakkındaki şüpheleri ve sık sık değiştirilen vergi kanunları olarak belirlenmiştir. Tüm bu sorunların aşılması ve ETA'nın tanıtılması için çalışmalar devam etmektedir.

4.1.ELEKTRONİK TİCARETTE DEFTER VE BELGE DÜZENİ

Tutulması zorunlu defterlerin ve muhasebe kayıtlarının tamamen elektronik ortamlarda yazılması ve saklanması mevcut durumda çeşitli zorluklar içerdiğinden mümkün olamamaktadır. Bu zorlukların başında teknolojik altyapının yetersizliği gelmektedir. Herşeyden önce farklı iktisadi olaylar ve büyüklükler için farklı defterlerin tutulması zorunluluğu, bu iş için dizayn edilmiş değişik yazılımların varlığını gerekli kılmaktadır. Ayrıca kullanılan bu yazılımlarda standartizasyon sağlanmalıdır. Bunun dışında, sanal ortamlarda tutulan defter ve muhasebe kayıtlarının, yetkili kurumlarca doğrulanabilir bir şekilde izlenmesine olanak tanıyan sistemlerin geliştirilmesi de zorunludur. Sanal ortamda defter ve belge düzeninin oluşturulmasında karşılaşılabilecek muhtemel bir diğer zorluk ise, elektronik ortamda muhasebe ve defter kayıtlarını tutabilecek bilgi birikimine sahip muhasebeci ve mali müşavir gibi kişilerin hali hazırda bulunmayışıdır.(Elektronik Ticaretin mevcut gelişim süreci içerisinde gelmiş olduğu şu noktada sadece ABD'de internet üzerinden mükellefler adına beyanname düzenleyip IRS'ye gönderebilen mali müşavirler bulunmaktadır.) Aynı şekilde bunların doğruluğunu teyit edecek olan elektronik noter v.b. kurumların ve denetimi gerçekleştirecek olan denetçilerin olmayışı da bir diğer zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür kurumların yapılandırılması ve kişilerin oluşturulması belirli bir süreci gerektirmektedir.

Öte yandan tüm bu koşulların sağlanmasıyla elektronik ortamda defter ve belge düzenine geçilmesi halinde; yapılan işlerde hızlanma, yanlışların hemen hemen ortadan kalkması, kağıt ve kırtasiye tasarrufu gibi faydaların elde edilmesinin yanı sıra, mali tabloların daha duyarlı ve daha kolay analiz edilebilir hale gelmesi de mümkün olabilecektir.

4.2. ELEKTRONİK TİCARETTE BEYANNAME VE UYGULAMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Mükelleflerin elektronik ortamlar aracılığı ile beyanname doldurmaları ve bu beyannameleri güvenli bir biçimde gönderebilmelerine ilişkin ilk çalışmaları ABD ulusal gelir idaresi (IRS) başlatmıştır. IRS, 2007 yılına kadar vergi beyannamelerinin %80'inin elektronik yollardan gönderilebilmesi için çalışmalarını sürdürmektedir.²¹ Planlanan bu çalışma içerisinde beyanname başına gönderme ve doldurma süreci maliyetinin iki dolara düşürülmesi amacı da yer almaktadır. IRS, beyannamelerin %80'inin elektronik ortamlar vasıtasıyla ulaştırılabilmesi için elektronik beyanname ödeme ve iletişim sistemlerinin çok basit, çok ucuz ve güvenilir olması gerektiği düşüncesi ile hareket etmektedir. IRS, elektronik beyanname ile ilgili hedeflerine ulaşabilmek ve mükelleflerin sanal ortamın güvenliğine ilişkin çekincelerini giderebilmek amaçlarıyla bu konuda danışmanlık hizmeti veren firmaların kurulmasına öncülük etmiş ve 1999 yılında konuyla ilgili iki ayrı pilot proje yürütmüştür. Bu pilot projeler çerçevesinde IRS, mükelleflere beyannamelerle birlikte e-mail yolu ile "Elektronik Beyanname Müşteri Numara" larını (e-file Customer Numbers) göndermiştir. Mükellefler, kendilerini temsil eden bu numaralar sayesinde beyannamelerini güvenle doldurup gönderebilmişlerdir. Bir diğer pilot bölgede ise, beyannamelerin doldurulması aşamasında yaşanan imza sorunu PIN numaraları (Personel Identification Number) ile aşılmıştır. Bu denemelerden sonra elektronik beyanname sisteminin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara hız kazandırılmıştır.²²

Sistemin işleyişinde iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Mükelleflerin kişisel bilgisayarlarını kullanarak elektronik beyannamelerini gönderdikleri birinci yöntemde, mükellefler bu işlem için hazırlanmış özel yazılımlar kullanmaktadırlar.

²¹ David .Hardesty, " IRS Strategic Plan for Electronic Filing", www.ecommercetax.com/doc012099.htm, 20 Temmuz 2000.

²² Brand Phil, Roberts Lauren, "E- Commerce and Tax Administration", *Tax Adviser*, p. 8.,5 Ocak 2000.

Daha sonra IRS'nin web sayfasından elektronik işlemler bölümüne girerek beyannamenin doldurulabilmesi için gerekli tüm bilgilere ulaşabilmektedirler. Mükellef tarafından beyannamenin doldurulup elektronik ortamda gönderilmesinden sonra, beyannamenin kabul edilip edilmediği hakkında bir bilgi mükellefe e-mail aracılığı ile ulaşmaktadır. Beyanname kabul edildiği takdirde, mükellefin imza formlarını posta ile IRS'ye göndermesi gerekmektedir. Bu imza formu IRS'ye ulaşıncaya kadar beyanname gönderme işlemi tamamlanmış sayılmamaktadır. İkinci yöntemde ise, beyannameler mali müşavirler aracılığı ile verilmektedir. Belirli bir ücret karşılığında yararlanılabilen bu sistemi, IRS tarafından yetki belgesine sahip olan mali müşavirler kullanabilmektedirler. Bu yöntemde mükelleflerin öncelikle elektronik beyanname yöntemine ilişkin bildirim yapıldığını gösteren resmi bir formu imzalamaları gerekmektedir. Daha sonra mali müşavirler tarafından elektronik ortamda doldurulan beyannameler IRS'de eksik bilgi ve hesaplama hatalarının olup olmadığı yönünden uygun programlar kullanılarak kontrole tabi tutulmaktadır. Hata bulunan beyanname için hata mesajı verilmekte ve düzeltilmek üzere geri gönderilmektedir. Beyannamenin kabul edilmesi halinde ise IRS gerekli bilgiyi e-mail aracılığı ile göndermektedir.²³

Elektronik ortamda verilen beyannameleri teşvik amacıyla IRS tarafından çeşitli kampanyalar da yürütülmektedir. Bu kampanyalarda beyannameleri elektronik ortamda göndermenin mükelleflere daha az zorluk çıkaracağı ve mükelleflerin gelir idaresi ile daha az karşı karşıya geleceği vurgulanmaya çalışılmış, bunun yanı sıra vergi beyannamelerini bu şekilde dolduranlara vergi borçlarını kredi kartı ile ödeme kolaylığı da getirilmiştir.

Tüm bu gelişmelere rağmen, sistemin işleyişini yavaşlatan en büyük engel mevcut koşullar altında elektronik beyanname doldurulmasının pek de basit olmayışdır. İşlem tamamıyla elektronik olarak gerçekleşmemektedir. Gönderilmek istenen formlar el ile imzalanmakta (eğer ülkenin tamamında elektronik imzaya yasal geçerlilik kazandırılırsa böyle bir duruma gerek kalmayacaktır.) ve gerekli bazı

²³ Lawrence H. Summers, "Tax Administration in a Global Era", 34th General Assembly of the Inter-American Center of Tax Administrators, July 10 2000, Washington DC, p. 17.

dökümanlar mektupla gönderilmektedir. Bunun dışında mükelleflerin beyannamelerini elektronik ortamlarda doldurup gönderebilecek kadar bilgisayar bilgisine sahip olmamaları sisteme darbe vuran bir başka unsurdur. Bu yüzden birçok vergi mükellefi bu işlemleri kolaylaştırmak için geliştirilmiş “turbo tax” gibi rehber niteliğindeki vergi programlarını kullanmaktadırlar. (2000 yılında yapılan bir araştırmaya göre ABD’de on iki milyon vergi mükellefi vergiyle ilgili yazılım kullanmaktadır.) Sistemin arzulanan ölçüde gelişimini engelleyen faktörlerden bir diğeri ise mükelleflerin beyannamelerini elektronik olarak doldurmalarının denetlenmelerini kolaylaştıracağı ve IRS’nin mükelleflerle ilgili her türlü bilgiye ulaşabileceği yönündeki inançlarıdır. IRS bu inancı kırabilmek için denetimlerin, vergi beyannamelerinin elektronik ya da geleneksel yollarla doldurulmalarına göre yapılmadıklarını bildiren yazılı bir açıklama yapmış, bunun yanı sıra elektronik ortamda beyanname veren mükelleflerin güvenlik ve gizliliklerinin garanti altında olduğunu bildirmiştir. Bu türlü sorunların aşılması için IRS geniş bir bütçe ayırarak çalışmalarına devam etmektedir.

5. ELEKTRONİK TİCARETİ VERGİLEMENİN FAYDA VE SAKINICALARI

İnternet üzerinden ticaret yapabilmek çeşitli alanlarda belirli bir maliyeti de beraberinde getirmektedir. Herşeyden önce elektronik ticaret işlemlerinin nispeten daha yoğun olarak olarak görüldüğü ülkelerin toplumlarını, daha yüksek gelir grubuna ve eğitime sahip bireyler oluşturmaktadır. Bu konuda elimizde kesin veriler olmamakla birlikte Forrester Research'ın yaptığı bir takım araştırmalar sonucunda ulaşılmış olduğu veriler elektronik ortamı nispeten daha yoğun olarak kullanan bireylerin internete yabancı kalan bireylere kıyasla gelir ve eğitim durumlarının daha iyi olduğunu doğrulamaktadır. Sözkonusu araştırma, bilişim teknolojilerindeki gelişmelere açık olan bireylerin bu gelişmelere ayak uyduramayanlara oranla en az iki yıl daha fazla eğitime ve yıllık 22000 \$ daha fazla aile gelirine sahip olduklarını iddia etmektedir.²⁴ Bu sonuç bize internet işlemleri üzerine getirilebilecek herhangi bir verginin, gelir düzeyi yüksek grupları daha fazla etkileyeceğini göstermekle birlikte, düşük gelir düzeyine sahip kişilerin bu aracı kullanma olanaklarını tamamen azaltacağını da işaret etmektedir. Böylelikle bilgi transferine de büyük bir darbe vurulacaktır.

Goolsbee'nin 1998 yılında yayınlamış olduğu makalede de elektronik ticaret üzerine etkin bir biçimde vergi uygulanmasının internet üzerinden yapılan alışverişlerde büyük bir azalmaya sebep olacağı vurgulanmaktadır. Yani vergilemenin sosyal bir maliyeti olacaktır. Boston Consulting Group'un yaptığı bir araştırma da bu sonucu doğrular niteliktedir. Sözkonusu araştırmada, bir çok kullanıcının güvenlik problemleri, ulaştırma maliyetleri, vergiler, v.b. maliyetler nedeniyle internet üzerinden yapılan alışverişlerde alışveriş yapma fikrinden vazgeçtiği belirtilmektedir.

²⁴ Austan Goolsbe, Jonathan Zittrain, "Evaluating the Cost and Benefits of Taxing İnternet Commerce", *National Tax Journal*, sep 99, vol 52, Issue 3, p. 413.

İnternet üzerindeki ticareti vergilemenin ülkeler açısından uyum maliyetlerinin yüksek olması da ülkeler açısından bir dez avantaj olarak düşünülebilir. Elektronik ticaretin vergilendirilmesi ülkelerdeki vergi kanunlarının yeni sisteme göre uyumlaştırılması, vergi idarelerinin yeniden yapılandırılması, yetişmiş personel ihtiyacının karşılanması, altyapının yeni sisteme göre düzenlenmesi gibi maliyetleri de beraberinde getirmektedir.²⁵

Elektronik ticaret yoluyla gerçekleştirilen bir çok işlemin mevcut teknoloji ile takip edilememesi ve yapılan ödemelerin incelenmesinin mümkün olmaması, vergilemenin etkinliğini de tartışma konusu haline getirmektedir.

Öte yandan tüm bu dez avantajlara rağmen elektronik ticareti vergilemenin bir takım faydaları da sözkonusudur. Herşeyden önce elektronik ticaretin vergilendirilmesi ülkelerin vergi gelirlerinin artması ile sonuçlanacak ve geleneksel ticaret ile elektronik ticaret arasındaki rekabet tarafsızlığı sağlanmış olacaktır.

Bunun dışında, elektronik ticaretin vergilendirilmesi sonucunda elde edilen gelirler telekomünikasyon teknolojisinin geliştirilmesinde kullanılabilir. Bu, internet üzerindeki ticaretin vergilendirilmesinde daha belirgin kuralların oluşturulmasına yardımcı olacağı gibi, elektronik ticareti ve iletişim aracı olarak interneti tercih edenlerin daha güvenli bir şekilde hareket etmelerini sağlayacaktır.

İnternetin vergilendirilmesi kullanıcı sayısının sınırlandırılmasına ve bu suretle kapasitelerin aşılmasına da yardımcı olabilir.

²⁵ David C. Chou, "Economics of Taxing Electronic Commerce", *Information System Management*, Winter 99, vol 16, Issue 1, p. 7.

6. ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNİN TÜRK VERGİ SİSTEMİ VE VERGİ İDARESİ AÇILARINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Elektronik ticaretin vergilendirilmesine ilişkin alınan bir takım kararların ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bazı ekonomik birliklerin yürüttükleri çalışmaların, Türk Vergi Sistemi ve İdaresi açılarından da değerlendirilmeye alınması, sözkonusu ticaretin global anlamda etkin bir biçimde vergilendirilmesine yardımcı olacağı gibi, bu tür bir vergilemenin ortaya çıkartabileceği fırsatların Türkiye açısından kazanılmasına da olanak tanıyacaktır. Elektronik ticaretin yapısına uygun bir şekilde mevcut vergi kurallarının düzenlenmesine yönelik olarak, uluslararası alanda sürdürülen çalışmaların Türk Vergi Sistemini de etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu nedenle, sözkonusu kararların ve çalışmaların Türk Vergi sisteminde mevcut vergileme kurallarıyla uyumlarının karşılaştırılması gerekmektedir.

6.1. ELEKTRONİK TİCARETİN TÜRK GELİR VE KURUMLAR VERGİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bilindiği üzere Türk Vergi Sisteminde tam ve dar mükellefiyet olarak bilinen iki tür mükellefiyet kabul edilmektedir. Tam mükellefiyette mükellefler Türkiye içinde ve dışında elde ettiği kazançların tamamı üzerinden vergilendirildiği halde, dar mükellefiyette yalnızca Türkiye'de elde ettiği kazançlar üzerinden vergiye tabi tutulmaktadırlar. Tam mükellefiyet kavramı yerleşme esasına bağlı olmakla birlikte, gerçek kişilerin yerleşik olma durumları gelirler vergisi kanununun (GVK) 3. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu maddede Türkiye'de yerleşmiş olan gerçek kişiler ile aynı maddenin 2. fıkrasında belirtilen Türk vatandaşlarının, Türkiye içinde ve dışında elde etmiş oldukları kazanç ve iratların tamamı üzerinden ülke sınırları içersinde vergilendirilmeleri gerektiği belirtilmektedir. Türkiye'de yerleşmiş sayılabilmek için gerekli şartlar ise, GVK'nın 4. maddesinde ikametgahı Türkiye'de bulunmak ile bir takvim yılı içerisinde devamlı olarak altı aydan fazla oturmak olarak düzenlenmiştir.

Yerleşme esası, kurumlar vergisi mükelleflerinin tam mükellef olma durumlarının tespitinde de benimsenmektedir. Kurumlar vergisi kanununda kurumların tam mükellef olma şartlarının düzenlendiği 9. maddede, kanuni ya da iş merkezi Türkiye’de bulunan kurumların tam mükellef esaslarına göre vergilendirilmeleri belirtilmekte, aynı kanunun 10. maddesinde ise iş merkezi ve kanuni merkez kavramlarına açıklık getirilmektedir. İlgili maddede yapılan açıklamada kanuni merkez, kurumların esas nizamname veya teşkilat kanunlarında gösterilen yer olarak tanımlanırken; iş merkezine, kurumların iş bakımından muamelelerinin bilfiil toplandığı ve idare edildiği yer olarak açıklık kazandırılmıştır.

Bu hükümlere göre tam mükellef sayılan bir gerçek kişinin ya da kurumun, yurt içinde veya dışında elektronik ticaret yoluyla elde etmiş olduğu tüm kazançların vergilemeye tabi tutulması gerekmektedir. Ancak elektronik ticaretin gelişmesi ve müteşebbislere sunduğu olanaklar, gerek gerçek kişilerin gerekse kurumların belirli bir coğrafi mekana bağlı kalarak faaliyetlerine devam etmeleri zorunluluğunu ortadan kaldırmış, bu da mevcut vergisel düzenlemelerle etkin bir vergilemenin yapılamayacağı anlamını taşımaktadır. Kişilerin ve kurumların sabit konumlu işyeri sayılabilecek herhangi bir fiziksel mekana sahip olmaksızın ticari faaliyetlerine devam edebilmeleri, hem mevcut vergisel düzenlemeler içerisinde mükellefiyetin belirlenmesini hem de vergiyi doğuran olayın nerede gerçekleştiğinin tesbitini zorlaştırmaktadır. Tüm bu gelişmeler vergileme haklarının saptanmasında esas kriter olarak belirlenen, işyeri ve sabit yer kavramlarının bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler dikkate alınarak yeniden düzenlemeleri gereğini doğurmaktadır.

Konuya dar mükellefiyet açısından baktığımızda ise gelir vergisinde gerçek kişiler açısından dar mükellefiyetin Türkiye’de yerleşmiş sayılmayan gerçek kişilerin sadece Türkiye’de elde ettikleri gelirleri üzerinden vergilemeye tabi tutulmaları anlamına geldiğini görmekteyiz. Buna göre, ikametgahları Türkiye’de bulunmayan ya da bir takvim yılı içerisinde Türkiye’de altı aydan fazla oturmayan gerçek kişilerin, Türk vatandaşı olsun ya da olmasın, Türkiye’de doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yaptıkları iktisadi faaliyetler dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratları üzerinden vergiye tabi tutulmaları gerekmektedir. Dar mükellef esasına tabi kişiler

açısından kazanç ya da iradın Türkiye’de elde edilmiş sayılabilmesi için, ticari kazançlarda kazanç sahibinin Türkiye’de işyerinin olması veya daimi temsilcisinin bulunması; zırai kazançlarda zırai faaliyetin, serbest meslek kazançlarında serbest mesleğin, ücretlerde ise ücrete tabi faaliyetin Türkiye’de icra edilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dar mükellefiyete tabi kurumlar ise, Türkiye’de faaliyette bulunarak kazanç elde eden fakat kanuni ve iş merkezleri ülke sınırları dışında bulunan yabancı kurumlardır. Dar mükellefiyete tabi olan kurumlar, sadece Türkiye’de elde ettikleri kurum kazançları üzerinden vergiye tabi tutulmaktadır.

Dar mükellefiyete tabi kişi ve kurumların elektronik ticaretten elde ettikleri gelirlerin vergilendirilmesinde de kazancın işyeri vasıtasıyla elde edilmiş olması şartının aranması, tam mükellefiyettekine benzer problemlerin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Ancak GVK’nın 7. maddesine göre serbest meslek faaliyetlerinin Türkiye’de vergilendirilebilmesi için kazancın işyeri aracılığıyla elde edilmesine gereksinim olmadığından, elektronik ortamlar vasıtasıyla yurt dışı bağlantılı olarak Türkiye’de icra edilen serbest meslek faaliyetleri dolayısıyla Türkiye’de vergilendirme yapılabilecektir.

Burada bir diğer önemli noktayı vurgulamakta yarar görülmektedir. Bilindiği üzere Türk vergi sisteminde, gerçek kişilerin bir takvim yılı içerisinde elde ettikleri, tasarruf ya da harcamalarına kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iratların safi tutarları gelir vergisine tabi tutulmaktadır. Bu kazanç ve iratlar yedi ayrı unsurdan oluşmakta olup, 4369 sayılı kanunla değiştirilen “diğer kazanç ve iratlar” kavramı ile kaynağına bakılmaksızın her türlü kazanç ve irat vergilemeye tabi tutularak hiçbir gelir unsuru vergileme dışında bırakılmamaya çalışılmış, ancak 4444 sayılı kanunla bu düzenleme bir süre ertelenmiştir. Bu açıklama bize, 4369 sayılı kanunun, hiç bir değişikliğe mağruz kalmaksızın tekrar yürürlüğe girmesi halinde, iç hukuk açısından elektronik ticaretten elde edilen ticari kazançların da “diğer kazanç ve irat” olarak vergilendirilebileceğini göstermektedir.

6.2. ELEKTRONİK TİCARET VE KATMA DEĞER VERGİSİ

Türk vergi sisteminde genel bir tüketim vergisi olarak kullanılan katma değer vergisinin (KDV) konusunu oluşturan faaliyetler, 3065 sayılı katma değer vergisi kanununun ilk maddesinde sayılmıştır. Söz konusu maddede yapılan açıklamalara göre:

-Ticari, sınai, zırai faaliyetler ve serbest meslek faaliyetleri çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler,

-Her türlü mal ve hizmet ithali,

-Maddede sayılan ve diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler.

KDV'nin konusunu oluşturmaktadır.

Maddede belirtilen bir işlemin KDV'ye tabi tutulabilmesi için, Türkiye'de yapılmış, değerlendirilmiş ya da faydalanılmış olması gerekmektedir.

Maddeye bu haliyle bakıldığında fiziki varlığa sahip malların kavranması açısından oldukça etkin olduğu görülmektedir. Ancak dijital ürünlerde (Ottawa'da KDV karşısında hizmet olarak nitelendirilmeleri öngörülmüştü.) ürünün fiziki olarak hareket etmemesi pratikte tespitini de güçleştirecektir.

Türk vergi sisteminde kullanılan KDV'de "varış ülkesi" prensibi uygulanmakta, yani mal ve hizmetler tüketildikleri yerde KDV'ye tabi tutulmaktadır. Bu prensibe göre ülkeler ihraç ettikleri mal ve hizmetlere KDV istisnası uygularken, ithal ettikleri ürünlerden KDV tahsil etmektedirler. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi dijital ürünlerde yabancı bir ülkeden ekonomik bir değeri olan herhangi bir dijital ürünün Türkiye'ye gönderilmesi durumunda, bu ürünün vergi idaresince tespit edilmesi ve vergilendirilmesi oldukça güç hatta imkansızdır. Örneğin yurt dışından CD halindeki bir bilgisayar programını Türkiye'de satmak amacıyla aldığımızda gerekli izinleri, gümrük ve KDV'yi ithalatçı sıfatıyla ödemeniz gerekirken, aynı programı aynı amaçlarla dijital ürün olarak ithal ettiğinizde vergi idaresinin bu alımı mevcut teknoloji ile tespit etmesi mümkün olmayacaktır. Bu durum ancak mevcut mevzuata göre dijital ürünü on-line olarak

ithal edenin, sorumlu sıfatıyla beyanname vermesi halinde vergi idareleri tarafından tespit edilebilecektir.

Türk vergi sisteminde KDV mükelleflerinin Türkiye’de yerleşik olmaması hallerinde KDV uygulamasının nasıl yapılacağı katma değer vergisi kanununun 9. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile Maliye Bakanlığı’na, mükellefin Türkiye içerisinde ikametgahının, iş yerinin, kanuni merkez ve iş merkezinin bulunmaması hallerinde ve gerekli görülen diğer hallerde, vergi alacağının emniyet altına alınması amacıyla, vergiye tabi işlemlere taraf olanların verginin ödenmesinden sorumlu tutabilme yetkisi verilmiştir. Aslında ikametgah kavramı hem gerçek hem de tüzel kişiler için sözkonusu olmakla birlikte, bu kavramın sadece gerçek kişiler için kullanıldığı, tüzel kişiler için ise Türkiye’de yerleşmiş kabul edilmenin kriteri olan kanuni merkez ve iş merkezi ibarelerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Buna göre sorumluluk uygulaması, Türkiye’de yerleşik olmayan, tam mükellef statüsüyle vergilendirilmeyen kişilerin işyeri açmaksızın yaptıkları vergiye tabi işlemler ile sınırlı bulunmaktadır.²⁶

Elektronik ticaret yoluyla yapılan fiziki varlığa sahip mal ithallerinde, sözkonusu malların teslimatları geleneksel yollarla yapılmak zorunda olduğundan, KDV açısından herhangi bir sorunla karşılaşmaları sözkonusu olmamakla birlikte, dijital ürünler için aynı kolaylık sağlanamayacaktır. Bu alanda teknolojik gelişmeleri izlemek ve dijital ürünlerin uluslararası dolaşımının vergi idareleri tarafından izlenebilmelerine olanak tanıyan bir takım gelişmelerin ortaya çıkmalarından sonra kesin kararlar almak akıllıca olacaktır.

²⁶ Niyazi Çangir, “Elektronik Ticarete Vergilendirme”, www.igeme.org.tr/tur/etrade/etsop/ek2yeni.pdf, 7 Ağustos 2000.

6.3. ELEKTRONİK TİCARET VE GÜMRÜK VERGİLERİ

Elektronik ticaretin gümrük vergileri üzerindeki birincil etkisi diğer vergilerde de olduğu gibi dijital ürünlerde ortaya çıkacaktır. Bilindiği üzere bu tür ürünler herhangi bir fiziksel varlığa sahip olmadıkları gibi, doğrudan doğruya alıcının bilgisayarına aktarılabilir. Türk Vergi Sistemi, bu tür ürünlerin gümrük vergileri karşısında nasıl tanımlandıklarına açıklık kazandıran herhangi bir yasal düzenlemeye sahip olmadığından, burada bir boşluk yaşanacaktır. Dijital ürünlerin gümrük vergileri karşısında hizmet olarak nitelendirilmesi varsayımı altında, (OECD bu tür ürünlerin KDV karşısında hizmet olarak nitelendirilmesini benimsemektedir.) ürünlerin iç mevzuatımız açısından gümrük vergilerine tabi tutulmaması gerekmektedir. Çünkü gümrük vergisi kanununa göre, bu verginin konusuna eşya girmektedir ve eşya tabirinin ise, her türlü madde ve kıymetleri kapsadığı hükme bağlanmıştır. Bu varsayım altında geleneksel ticaret yoluyla bir kitabın yurt dışından Türkiye'ye ithal edilmesi gümrük vergilerine tabi olacak iken, aynı kitabın dijital ürün olarak ülkeye sokulup tüketiciye ulaştırılması, gümrük vergilerinden muaf tutulacaktır. Bu durum elektronik ticaret lehine rekabet tarafsızlığı kurallarının ihlal edilmesi anlamını taşımaktadır.

Elektronik ortamda siparişi verilen fiziksel varlığa sahip mallar açısından ise, teslimat geleneksel yollardan yapıldığı için gümrük vergileri bakımından bir sorunla karşılaşılması düşünülmektedir.

6.4. ELEKTRONİK TİCARET VE DAMGA VERGİSİ

Türk Vergi Sistemi içerisinde yer alan 488 sayılı damga vergisi kanununa göre bir belgenin vergilendirilebilmesi için;

- Belgenin kağıt üzerinde olması,
- Yazılıp imzalanmak veya imza yerine geçen herhangi bir işaret konmak suretiyle düzenlenmesi,
- Kanuna ekli bir numaralı tabloda yer alan yazılı kağıtların düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu kanuna göre, yabancı memleketlerle Türkiye'deki yabancı

elçilik ve konsolosluklarda düzenlenen kağıtların; Türkiye’de resmi dairelere ibraz edildiği, üzerine devir ya da ciro işlemleri yürütüldüğü veya herhangi bir suretle hükümlerinden faydalandığı taktirde vergiye tabi tutulmaları öngörülmüştür. Yine aynı kanunun 15. maddesinde damga vergisinin, kağıtlara pul yapıştırılması ve bu kanunda gösterilen hallerde basılı damga konulması veya makbuz verilmesi veyahut istihkaktan kesinti yapılması şekillerinden biriyle ödeneceği hükmü yer almaktadır.

Tüm bu açıklamalar sanal ortamda gerçekleştirilen elektronik ticaret işlemlerinde damga vergisinin uygulanamayacağını göstermektedir. Ayrıca mevcut kanunun 15. maddesinde sayılan ödeme şekillerinden farklı bir ödeme yöntemi olan, elektronik ödeme sistemlerinin damga vergisinin ödenmesinde kullanılamayacağı da açıktır. Damga vergisinin elektronik ortamlarda da geçerliliğini koruması ve devletin vergi hasılatı kaybına uğramaması için elektronik imza, elektronik noter v.b. kurumlara işlerlik kazandırılması, ayrıca damga vergisinin konusunun kağıt dışındaki ortamlarda düzenlenen belgeleri de kapsayacak biçimde genişletilmesi gerekmektedir.

6.5. ELEKTRONİK TİCARETİN TÜRK VERGİ İDARESİ VE BELGE DÜZENİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Vergi usul kanunu (VUK) başta olmak üzere mükelleflerin yerine getirmek zorunda oldukları vergiyle ilgili görevler çeşitli kanunlarda belirtilmişlerdir. Vergi kanunlarının mükelleflere yüklediği bu sorumluluklar kısaca; bildirmeler, defter tutma, belge düzenine uyma, tutulan defter ve belgeleri gerektiğinde ibraz etme ve beyanname verme şeklinde sayılabilir.

Belge düzeni, beyan usulüne dayanan Türk Vergi Sisteminde önemli bir denetim mekanizmasıdır. Mükelleflerin, bazı istisnalar haricinde vergi konusunun indirgenmediği fiziksel ya da teknik büyüklük olan matrahın saptanmasında ve beyanında gelir ve giderlerini belgeye bağlamaları gerekmektedir. Bu belgeler fatura, sevk irsaliyesi, müstahsil makbuzu, gider pusulası, serbest meslek makbuzu v.b. belgelerden oluşmaktadır.

Vergi usul kanununa göre ticaret ve sanat erbabı, ticaret şirketleri, iktisadi kamu kurumları, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, serbest meslek erbabı ve çiftçiler defter tutmak zorundadırlar. Başlıca tutulması zorunlu defterler ise yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri, işletme defteri, serbest meslek kazancı defteri ve çiftçi işletme defteri olarak sayılabilir. Bu sayılan defter ve belgelerden usulüne uygun olarak tutulanlar sahipleri lehine delil olarak kabul edilmektedir.

Elektronik ticarete konu olan ürünlere ait işlemler sanal ortamda meydana geldiği için, bunlara ilişkin olarak elektronik ortamda tutulan kayıtların yasal olarak belirtilen defterlere aktarılmadıkları sürece mevcut iç yasal düzenlemelere göre hiçbir geçerlilikleri olamayacaktır. Ancak 20.07.1998 tarihinde 4369 sayılı yasa ile vergi usul kanununun mükerrer 257. maddesinde yapılan değişiklik Maliye Bakanlığı'na tutulması ve düzenlenmesi zorunlu defter, kayıt ve belgelerin mikro film, mikro fiş veya elektronik bilgi veya kayıt araçlarıyla yapılması veya bu kayıt ortamlarında saklanması hususunda izin verme veya zorunluluk getirme, bu şekilde tutulacak defter ve kayıtların kopyalarının Maliye Bakanlığı'nda veya muhafaza etmekle görevlendireceği kurumlarda saklanması zorunluluğu getirme, bu konuda uygulama usul ve esaslarını belirleme hususlarında yetki verdiği görülmektedir. Bu madde elektronik ticaret açısından önemli bir gelişme olarak nitelendirilebilir.

Mevzuattaki bu gelişmelere paralel olarak Türk Vergi İdaresi de son yıllarda bir takım atılımlar içerisinde bulunarak hantal yapısından kurtulma yönünde bir takım adımlar atmış ve vergi dairelerinin tam otomasyonu projesini başlatmıştır. Bu proje kapsamında 21 ilde 153 vergi dairesi tam otomasyonlu olarak hizmet verir hale getirilmiş ve toplanan vergilerin %80'i bu vergi dairelerinden sağlanmaya başlanmıştır. Yeni sistem sayesinde mükelleflerin beyannamelerinin alınması, tahakkukların verilmesi ve izlenmesi, mükelleflerin borç durumları ve borçlarını ödeyemeyen mükelleflerin takibi bilgisayarlar aracılığı ile yapılabilmektedir. Bunun dışında Gelirler Genel Müdürlüğü <http://www.gelirler.gov.tr> adresini kullanarak internet üzerinden bilgilendirme amaçlı hizmetlerine 1999 yılından beri devam etmektedir. Bu siteye aynı yıl içerisinde internet vergi dairesi uygulaması da eklenerek, motorlu taşıtlar vergi dairesi, kurumlar vergi dairesi, vergi kimlik

numarası sorgulama ve vergi kimlik kartı başvurusu hizmetleri on-line olarak verilmeye başlanmıştır. Fakat elektronik ticaretle birlikte vergi idarelerinin mükelleflerden istedikleri bilgilere ulaşamamalarının denetim alanında yaşatacağı güçlüklerle ilgili henüz herhangi bir çalışma sözkonusu değildir. Bunun dışında özellikle dijital ürünlerin dolaşımının ve bunlara ilişkin ödeme sistemlerinin takibinin mümkün olmamasının yarattığı belirsizlik ortamı hakkında da teknolojik bir çalışma mevcut değildir. Türk Vergi İdaresi'nin bu alanda OECD bünyesinde vergi idaresi konusunda yapılan çalışmaları yakından takip etmesi ve OECD' deki uygulamaya benzer çalışma grupları (Teknik Çalışma Grubu ve Mali İlişkiler Grubu) oluşturması gerekmektedir.



SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler küreselleşme olgusunu hızlandırmakla birlikte, “bilgi” nin de üretim faktörleri arasında yer almasını sağlamıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olan elektronik ticaret ise, dünya ticareti içerisinde henüz küçük bir hacme sahip olmakla birlikte, yakın bir gelecekte giderek artan bir öneme kavuşacaktır.

Elektronik ticaretin hızla yayılması, ülkeleri bu ticaretten sağlanan gelirlerin vergilendirilmesinin yollarını aramaya itmiştir. Ülkeler, elektronik ortamda yapılan ticaretin nasıl vergilendirileceği konusunu hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tartışmaya başlamışlardır. Bu tartışmalar sonucunda elektronik ticaretin vergilendirilmesinde yaşanan en büyük zorluğun, ülkelerin vergileme ile ilgili hukuki altyapılarının yetersizliğinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yetersizliğin temelinde ise, elektronik ticaretin coğrafi sınırları ortadan kaldırması nedeniyle ulusların kendi yasal düzenlemelerinin yeni ekonominin oluşturduğu global ticaret düzenine cevap verememesi yatmaktadır. Mevcut vergi mevzuatı ve vergi idareleri günümüzdeki ekonomik düzeni esas aldıklarından, elektronik ticarete yaşanan gelişmelerin vergi politikaları, vergi hukuku ve vergi idarelerinin yapılanmaları konularında önemli etkiler yaratması kaçınılmazdır. Ancak bu etkilerin iki taraflı olduğunun belirtilmesinde yarar vardır.

Öncelikle, elektronik ticaretteki gelişmeler vergi idarelerinin, teknolojinin getirmiş olduğu olanaklardan yararlanarak performansının artırılmasını ve mükelleflere yönelik olarak onların vergisel yükümlülüklerini kolaylaştıracak ek hizmetlerin sunulmasını sağlayabilir. * Bunun dışında, vergi idarelerinin kuracakları web siteleri aracılığı ile mükelleflere en doğru vergisel bilgileri birinci ağızdan iletmeleri, mükelleflerin vergi borçlarının hesaplanma işlemlerinin elektronik

* Elektronik ticaret sayesinde mükelleflerin izlenmesi, vergilendirmeye ilişkin dataların tek bir merkezde toplanarak bu verilere elektronik ortamda erişilmesi, beyanname verilmesi gibi vergilemeyle ilgili bazı görevlerin internet ortamında gerçekleştirilmesi v.b. kolaylıklar sağlanabilecektir.

ortamda yapılması gibi destek hizmetler de verilebilecektir. Yine, yapılan işlemlere hız kazandırılacak, hata oranı azaltılacak ve kağıt tasarrufu sağlanmış olacaktır.

Diğer taraftan, bilişim teknolojisinin sunmuş olduğu olanaklar, özellikle geçiş döneminde elektronik ticarete ilişkin işlemlerin belirsizliği ve takip edilememesi nedenleriyle vergiden kaçınma ve vergi kaçırma imkanlarına da zemin hazırlamış olacaktır. İnternet ortamında gerçekleştirilen işlemlerde işlemi yapan kişinin kimliğinin ve işlemin yapıldığı yerin saptanmasının zor hatta mevcut teknoloji ile imkansız olması vergileme yetkisinin tespitini güçleştirmektedir.

Tüketicilerin üreticilerle hiçbir aracıya gereksinim duymaksızın doğrudan doğruya internet üzerinde buluşabilmesi, vergi idarelerinin önemli bir bilgi kaynağından yoksun kalmalarına yol açmaktadır. Bunun dışında, fiziksel bir varlığa sahip olmadıkları için vergisel açıdan takip edilemeyen dijital ürünlerin mevcut elektronik ticaret içerisinde en büyük paya sahip olmaları vergi kaçaklarının artmasına neden olmaktadır.

Özetle, alışkın olduğumuz iş ve çalışma anlayışını tümüyle değiştiren bu yeni olgu, bir yandan yeni ekonomik olanaklar sunarken, diğer yandan ülkeleri çözülmesi büyük bir oranda teknolojiye bağlı olan karmaşık sorunlarla yüz yüze bırakmaktadır. Türkiye’de dahil olmak üzere tüm ülkelerin geleceğin yeni ticaret kanalı olarak görülen elektronik ticaretten azami derecede fayda sağlayabilmeleri için başta hukuk, teknik altyapı ve vergi sistemlerini de kapsayacak biçimde yeniden yapılanmaları gerekmektedir. Bu yeniden yapılanma içerisinde özellikle Türkiye açısından öncelik derecesine sahip olanlar ise tarafımızdan şu şekilde saptanmıştır:

- Elektronik ticaret, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızla gelişmektedir. İnternet ilk olarak eğitim ve araştırma kurumlarınca kullanılmakla birlikte, yıllar geçtikçe en büyük gelişme ticaret alanında yaşanmıştır. Bu nedenle, Maliye Bakanlığınca çok ciddi bir biçimde ve sistematik olarak izlenmesi gerekmektedir. Maliye Bakanlığı, İnternet

standartlarının ve protokollerinin geliştirilmesine kendi ilgileri açısından katkıda bulunmalıdır.

- Elektronik ticaret, uluslararası ticaretle uğraşan işletmelerin sayısını arttıracaktır. Bu nedenle, Maliye Bakanlığının vergi beyannamelerinde, İnternet üzerinden ticaret yapan yükümlülerin URL ya da e-posta adreslerini bildirmelerine imkan veren değişiklikler yapması faydalı olabilecektir.
- Coğrafi konumu esas alan gelirin kaynağı, ikametgah ve işyeri gibi temel vergi kavramlarının İnternet ortamında uygulanmasında belirsizlikler ve idari zorluklarla karşılaşılacaktır. Söz konusu sorunların uluslararası işbirliği yapılmaksızın çözümlenmesi mümkün görünmemektedir. Bu konuda ulusal çıkarlarımızı gözeten bir model geliştirilmesi gerekmektedir.
- Elektronik ticaret ortamında, vergi yükümlülerinin kimlikleri daha az belirgindir. Gerçek hayattaki kişilerle İnternet'te belirli bir anda varlık gösteren kişiler arasında zayıf bir bağ vardır. Hukuki bir kişiliğin varlığını saptamadan, bir vergi tarhiyatı yapılması da mümkün değildir. Maliye Bakanlığının, Türk IP numaralarını gösteren bir liste oluşturması bu açıdan yararlı olabilecektir. Bunun için Türkiye'yi dünyanın geri kalan kısmına bağlayan uluslararası telekomünikasyon şirketleri ile işbirliği yolları aranmalıdır.
- Vergi yasalarının, elektronik ticaret ortamında etkili bir şekilde uygulanabilmesi için, vergi yönetiminin bilgi toplama ve kayıt düzeni konusunda sahip olduğu klasik yetkilerinin bu yeni ortam göz önünde tutularak düzenlenmesi gerekir. Bu bağlamda, vergi yönetimine erişim yetkilerinin ve şifre anahtarlarının verilmesi üzerinde durulmalıdır.

Son olarak şu noktayı belirtmekte yarar görülmektedir. Kısa vadede elektronik ticaretin Türkiye'deki vergi tahsilatı üzerinde çok ciddi bir etkisi olmayabilir. Her ne kadar İnternet kullanımı bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok hızlı bir şekilde büyüye de, şu anda mevcut bazı teknik sorunların, - kullanıcı arabirimleri ve

elektronik ödeme sistemlerinin tam olarak olgunlaşmamış olması gibi- aşılammış olması elektronik ticaretin etkin bir biçimde kullanımını kısıtlamaktadır. Ancak, bu durum elektronik ticaretin ciddi bir biçimde izlenmesi gereğini kesinlikle ortadan kaldırmamalıdır. Bu alanda görülen gelişmeler bütün öngörülerini boşa çıkartacak bir hızda gerçekleşmektedir. Bunun en çarpıcı göstergesi, bugün üzerinde yoğun tartışmalar yapılan İnternet'in sadece beş yıllık bir geçmişe sahip olmasıdır.



KAYNAKÇA

“A Framework for Global Electronic Commerce”,
www.whitehouse.gov/WH/commerce/sum

A. Schneider, “Investing on The Internet”, **Investment Tecnoogy**, 1997.

Alan Sherwood, “Digital Signature Law Inked”, February 1996.
www.digi_sign/0032doc.htm, 10 Şubat 2000.

Aslan İnan, **İnternet El Kitabı**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1998.

Atilla Özgüt, Kürşat Çağltay, “Türkiye’de İnternet: Dünü, Bugünü, Yarını”,
<http://www.metu.edu.tr/staff/kursat/papers/inet-tr/internet-tr.html>, 20 Aralık 2000.

Austan Goolsbe, Jonathan Zittrain, “Evaluating the Cost and Benefits of Taxing İnternet Commerce”, **National Tax Journal**, Sep 99, vol 52, Issue 3.

Bayram, Özgür; “İnternet, Bilgi Teknolojilerinin Gelişimi, Elektronik Ticaretin Dünya Ticaretine Etkileri”, www.igeme.org.tr, 10 Ekim 2000.

Bilgi Toplumu Bakanlığı Taslağı, <http://www.tbmm.gov.tr/bbtg/taslak.htm>, 2/07/2000.

Brand Phil, Roberts Lauren, “E- Commerce and Tax Administration”, **Tax Adviser**, May 2000.

Carol A. Dunahoo, “Electronic Commerce Tax Study Group Comment on Working Party No.1”, **Tax Planning İnternational E-Commerce**, January 2000.

David C. Chou, “Economics of Taxing Electronic Commerce”, **Information System Management**, Winter 99, vol 16, Issue 1.

David Hardesty, “Can a Web Server Alone Cause Taxability in a Country”, www.ecommerce.com/doc.htm., 5. Ocak 2001.

David .Hardesty; “IRS Strategic Plan for Electronic Filing”, [www.ecommercetax.com/doc012099, htm](http://www.ecommercetax.com/doc012099.htm), 20 Temmuz 2000.

David Hardesty, “EU Withdraws Proposals for VAT on Digital Sales”, www.ecommercetax.com, 4 Şubat 2000.

David Hardesty, “International Taxation of Digital Product and Services”, www.ecommercetax.com/doc/032700, 15 Haziran 2000.

David Hardesty, “Sales Tax and E-Commerce, part1”, www.ecommercetax.com/doc/032700.htm, 30 Nisan 2000.

David Hardesty, “Web Site in a Country-Final Rules”, www.ecommercetax.com/doc/012101.htm. 28 Mart 2001.

David Hardesty, “Europe Proposes New Taxes on Non-EU Sellers”, www.ecommercetax.com/doc061800.htm., 8 Ekim 2000.

David Hardesty, “E-Commerce and Harmonization of World Tax System”, [www.ecommercetax.com, doc/112600a.htm](http://www.ecommercetax.com/doc/112600a.htm). 12 Aralık 2000.

Deborah L. Swenson, “Tax Reforms and Evidence of Transfer Pricing”, **National Tax Journal**, Marc 2001, vol. 54, Issue 1.

Didem Göçgürbüz, “Elektronik Ticarete Hukuki Yapı ve Yasal Düzenlemeler”, **Mükellefin Dergisi**, Kasım 2000.

“Elektronik Ticaret ve Ticaret Noktaları”, www.igeme.org.tr/etrade/etrade/et14htm, 30 Mayıs 2000.

E-Commerce Taxation and Canada’s Tax Administration (a Report from the Minister of National Revenue from the Minister’s Advisory Committee on Electronic Commerce), April 1998, <http://www.cra-adrc.gc.ca/ecom/>, 20 Kasım 2000.

Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu, <http://www.etkk.gov.tr>, 15 Haziran 2000.

Erkan Tekman, “İnternet Paneli”, <http://kurul.ubak.gov.tr/hafta/98/panelhtml>, 3 Ocak 2001.

Dicle Eroğul,; “Türkiye’de İnternet Altyapısı Üzerine Görüşler”, <http://kurul.ubak.gov.tr/calisma/#ek3>, 3 Ocak 2000.

F. Philip Postlavaite, Frantzen L. Tamara; **İnternational Taxation, Corporate and Individual**, 2. Edition, Volume:2, Mc Graw-Hill, Inc., 1996.

GIIC; “E-Commerce Taxation Principles: A GIIC Perspective”, [GIIC.org/focus/ecommerce/GIIC Statements on Taxation Issues Raised by Electronic Commerce.htm](http://GIIC.org/focus/ecommerce/GIIC%20Statements%20on%20Taxation%20Issues%20Raised%20by%20Electronic%20Commerce.htm), 20 08.2000.

Gray Coulter, “The Effects of E-Commerce on The American Economy”, October, 2000, p. 3. www.e-com.net/doc01582.htm, 15 Haziran 2000.

Gülçin Aytekin, **Elektronik Ticaret**, DTM Yayını, Ankara, 1998.

IRS; “Electronic Tax Administration a Strategy for Growth”, [www.irs.ustreas.gov/plain/elec_sus/. eta.plain.html](http://www.irs.ustreas.gov/plain/elec_sus/.eta.plain.html), 1 Eylül 2000.

“İnternet Nedir?-Türkiye’de İnternet” www.network.htmlplanet.com/bolum2.html,
15 Aralık 2000.

Joseph J. Penbera, “E-Commerce: Economics and Regulation”, **S.A.M Advanced Management Journal**, Autumn 1999, Volume 64, Issue 4.

Lawrence H. Summers, “Tax Administration in a Global Era”, **34Th General Assembly of the İnter-American Center of Tax Administrators**, July 10 2000, Washington DC.

Lynch, D.C., Lundquist, L.; “ Digital Money: The New Era of İnternet Commerce”, **Electronic Money**, Newyork, November 23, 1996.

M. Kaan Dericioğlu, “İnternet, Elektronik Ticaret ve Fikri Haklar”, **Görüş**, Mart-Nisan 2000, Sayı: 42.

Murat İnce, “Elektronik Ticaret: Gelişme Yolundaki Ülkeler İçin İmkanlar ve Politikalar”, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1999.

Niyazi Çangir, “Elektronik Ticarete Vergilendirme”. www.igeme.org.tr/tur/etrade/etsop/ek2yeni.pdf, 7 Ağustos 2000.

Niyazi Çangir, “Elektronik Ticaretin ya da İnternetin Vergilendirilmesi”, **Yaklaşım Dergisi**, Eylül 1998,

Nusret Ekin, **Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret**, İstanbul, İTO Yayınları, 1998.

OECD Policy Briefs No.1-1997,www.oecd.org/publications/pol_brief/9701pol.html,
23 Mayıs 2000.

OECD, “The Economic and Social Impact of Electronic Commerce”, www.biz.yahoo.com/prnews/000829/ca_net_mar.html, 30 Temmuz 2000.

OECD; “OECD Model Tax Convention”, <http://www.oecd.org/daf/fa/treaties> 12 Ekim 2000.

OECD; “ The Economic and Social Impacts of Electronic Commerce”, Preliminary Findings and Research Agenda, OECD, Paris, 1998.

OECD; “Clarification on the Application of the Permanent Establishment Definition in E-Commerce: Changes to the Commentary on the Model Tax Convention on Article 5”, OECD Committee on Fiscal Affairs, 22 December 2000.

OECD; “Electronic Commerce: a Discussion Paper on Taxation Issues”, OECD Committee on Fiscal Affairs, Ottawa, 7 October 1998.

OECD; Treaty Characterization Issues Arising From Electronic Commerce-OECD Technical Advisory Group , 24 Mart 2000.

Sedat Yetim, **Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri**, Ankara, SPK Yayını, Nisan 1997.

Serkan Orcan, <http://listweb.bilkent.edu.tr/inet-adm/04/0636.html>, 3 Ocak 2001.

“Ulusal Birey Bilgi Sistemi (Kamu Uygulamalarına Farklı Bir Yaklaşım)”, Türkiye Bilişim Vakfı, İstanbul, Ocak 2000, s. 9.

Yakup Kepenek, “Ekonomik Yönleriyle Elektronik Ticaret”, Ankara, Mart 1999. www.igeme.org.tr/tur/etrade/etsop/ek1yeni.pdf, 28 Ağustos 2000.

World Trade Organization, “**Elektronik Commerce and The Role of the WTO**”, 1998.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.abone.turk.net/gilter/internet5.htm>,. 07 Kasım 2000.

<http://www.auerbach-publications.com>, 11 Ekim 2000.

http://www.biz.yahoo.com/prnews/000829/ca_net_mar.html, 30 Temmuz 2000.

<http://www.byte.com.tr>, 29 Ocak 1999.

<http://www.commerce.turkeur.be/etkk/finans.htm>, 23 Mayıs 2000.

<http://www.dns.metu.edu.tr/v21.html>, 21 Mart 2000.

<http://www.e-dersane.com/General/makale&yazilar/internettarihi.htm>, 21 Mayıs 2000.

<http://www.ejc.nl/hp/fpp/contents.html>, 8 Haziran 2000.

<http://www.eng.bahcesehir.edu.tr/css/bolum11/bolum11.html>, 20 Temmuz 2000.

http://www.faq.tr.net/tturnet_shtml, 20 Aralık 2000.

<http://www.forrester.com>, 11 Ekim 2000.

<http://www.geocities.com/anderberg/ant/history>, 8 Nisan 2000.

<http://www.hurriyetim.com.tr>, 15 Haziran 1999.

<http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans/finans3.htm>, 30 Mayıs 2000.

<http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans/finans4.htm>, 30 Haziran 2000.

http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/h_altyapi.htm, 25 Mayıs 2000.

<http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/hukuk/ilkeler.htm>, 28 Mayıs 2000.

<http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/teknik.htm>, 25 Mayıs 2000.

<http://www.inlandrevenue.gov.uk/taxagenda/ecom1.htm>, 12. Mart 2000.

<http://www.jya.com/bis-emoney.html>, 20 Mart 2000.

<http://www.oecd.org/dsti/sti/it/cm/stats/indicators.htm>, 3 Mayıs 2000.

<http://www.pclife.com.tr>, 20 Mart 2000.

<http://www.sabah.com.tr/w/e03html>, 2 Nisan 2000.

<http://www.superonline.com/hukuk/hukuk.htm>, 20 Mart 2000.